

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА X

БРОЈ

41

ЈУН
2013.



КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ



ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК



БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivojević

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
ЈУН 2013.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Аџонија ћирилице у Црној Гори* 4

ПРИЗНАЊА

Повеља Матице Српске Активу професора српског
језика и књижевности
Драган Станић: *Категорички империјив српске
језичке културе* 23
Слободан Реметић: *Признање за вишешки чин* 31

ЈЕЗИК

Драга Бојовић: *Научни и методолошки аспекти
„црногорског“ језика* 35
Veljko Mićović: *Ravnopravnost pisama u sredstvima
javnog informisanja, izdavačkoj djelatnosti i
administrativnoj praksi u SR Crnoj Gori* 48
Стојанка Радевић Петковић: *Како га сачувамо свој
језик?* 57

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Јован Дујовић 62

БЕЛЕТРИСТИКА

Борис Јовановић: *Лексикон каменованих ријечи* 77
Миодраг Трипковић: *Анџел ми у врију њева* 81
Ранко Павловић: *Повраћак Дон Кихота* 87
Слободан Милић: поезија 91
Гаро Јовановић: *Слана је моја крв, и као барбун
мирише...* 93
Лука Цицмил: поезија 99
Славица Кнежевић: *И камен и грвеће и зигови би про-
говорили...* 103
Петар Рмуш: *Игра предсказања* 107

САДРЖАЈ

ТЕМА БРОЈА

Православље и рок култура

Епископ Јован (Ђулибрк): <i>О музици и васпитању</i>	111
Архимандрит Никодим (Богосављевић): <i>Православље и рок култура</i>	129
Монах Арсеније (Јовановић): <i>Рокенрол</i>	139
Владимир Димитријевић: <i>Рок музика и окултна револуција</i>	148

ЕСЕЈ

Предраг Вукић: <i>Колективна психологија народа као реална брана смјени државне власти у Црној Гори</i>	159
Раде Р. Радунковић: <i>Сирах од слободе мишљења и изражавања</i>	163

КРИТИКА

Александар Лаковић: <i>Асоцијативни лавиринт уланчавања</i> (о књизи Б. Јовановића)	177
Весна Тодоровић: <i>Ново читање српских народних бајки</i>	181
Јован Стриковић: <i>Петар Рмуш у поезији</i>	187
Сима Ћирковић: <i>Чемпреси заорава</i> (о књизи Р. Крстајића)	190
Зорива Турјачанин: <i>Акорди ужаса и љепоте</i>	193

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: <i>Нови и ревидирани најписи Источне Херцеговине</i>	203
Аћим Вишњић: <i>Српска национална идеја и схватање црногорске историје у Њевошевим мањим њесмама и писмима</i>	220

ПУТОПИС

Лабуд Драгић: <i>Њујорк (2)</i>	233
Биљана Живковић: <i>Запис из Метрохије</i>	246

Фотографије из каталога *Капела на Ловћену и архиепископа Никола Краснов*

Веселин МАТОВИЋ

АГОНИЈА ЋИРИЛИЦЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Ћирилица у Црној Гори до распада Југославије

Иако можда са истим узроцима, са истим циљевима и посљедицама (вјероватно и усмјераван из истих центара из којих је то рађено током 18, 19 и 20. вијека, а и раније¹), процес потискивања ћирилице по много чему је друкчији у Црној Гори него у Србији или у Републици Српској, гдје је ћирилица (трудом државних органа) данас ипак најстабилнија. У Србији је, прије свега, посриједи небрига (или неразумијевање) надлежних научних, културних, образовних и државних институција, и тамо се, будући да није непосредно генерисан из врхова власти и државне политике, он, ипак, како-тако може зауставити. Макар постоји разумна нада да се може зауставити. Гаранција је за то и Устав Републике Србије, у коме је ћирилица назначена као примарно писмо у јавној употреби.

Међутим, ћирилица се, као српско национално писмо, све до недавно најбоље држала управо у Црној Гори. Иако творци идеје о црногорској националној посебности, али свјесни дубине српске историјске, језичке, културне и, уопште духовне укоријењености Црне Горе, комунисти, очито, нијесу претјерано инсистирали на њеној латинизацији. То им, вјероватно, није било толико ни потребно, након што је, по ријечима Предрага Вукића (текст у овом броју *Слова*), „Опозиција титоизму која је у Црној Гори несумњиво постојала брутално ликвидирана 1945. на Зиданом Мосту, Кочевју, Похорју, Те-

¹ Не треба заборавити да је ћирилица, по неким свједочењима, одмах послје раскола, на Сплитском сабору, 1059, проглашена од стране његових учесника, „ђаволским изумом“!

харју и Камнику, док је опозиција лијевог политичког усмјерења ликвидирана у раздобљу од 1948. до распуштања Информ-бироа 1956. године, у казаматима Голог отока, Св. Гргура, Богдановог краја, подгоричке Јусоваче и осталим казаматима социјалистичке Црне Горе“ „Велики број грађана – наставља Вукић – којима титоизам на црногорски начин није био драг, трајно се иселио у Србију, и, у мањој мјери, у остале републике бивше СФРЈ, у којима се ипак слободоумније живјело и расуђивало него у Црној Гори. Грађани који су остали да живе и раде у Црној Гори, у највећој су се мјери саживјели, или прецизније речено, сродили са новим друштвеним системом, који им није нудио мало. Напротив, нудио им је широке социјалне повластице: незарађене плате, сигурна радна мјеста, друштвене станове, масовно запошљавање у државној и привредној администрацији и сл.“

Црна Гора, додуше, била је и економски и културно неразвијенија средина од београдске, рецимо, или новосадске, па је, самим тим, била и мање изложена утицају западне културе преко које се, између осталог, латиница наметала српском народу током друге половине 20. вијека.

То су неки од битних разлога због чега су, у комунистичком времену, када је латиница интензивно освајала српски језички простор, сви листови и часописи који су излазили у Црној Гори до почетка 90-их година 20. вијека, штампани ћирилицом: *Побједа*, *Сиварађе*, *Овдје*, *Историјски записи*, *Омладински покрет*, *Просвјетни рад*, *Васпићање и образовање*, *Универзитетска ријеч*, све локалне новине: *Титоградска ћирилина*, *Никшићке новине*, *Приморске новине*, *Пљеваљске новине*, *Бјелопољске новине*, *Барске новине*; све новине радних организација и све новине организација друштвених дјелатности; сви годишњаци ЦАНУ; сви уџбеници и ђачке лектуре у издању Завода за издавање уџбеника, итд. Сва издања „Побједе“, међу њима и едиција „Луча“, и сва издања „Обода“ и „Универзитетске ријечи“, касније „Унирекса“, као главних издавача у тадашњој Црној Гори, такође су штампана ћирилицом. Латиницом су се у том времену штампали само *Гласник републичког завода за заштитишу природе*, *Служба божија*, лист Которске Бискупије и лист РО *Апросазнање*. Оба писма била су присутна у *Годишњаку Приморског музеја*, часописима *Мосиови*, *Озиви* и *Сјоне* и листовима *Пољопривреда и шумарство*, *Бока* и *Титов њионир*. Латиницом (албанском) се,

штампало и све што је излазило на албанском језику.² Због тога су многи, све до јуче, мислили „да је у Црној Гори званично писмо ћирилица“.³

Практично, књиге и часописи штампани латиницом долазили су у Црну Гору из Загреба, Сарајева и Београда. Први недјељник штампан латиницом у Црној Гори (изузимајући оне из времена аустроугарске и италијанске окупације, *Цетињске новине* и сл.) појавио се 1990. Био је то изразито сепаратистички и у времену кад се појавио опозициони лист *Монитор* (и данас једини недјељник у Црној Гори), а прве дневне новине *Вијести*, 1997. (И једно и друго одиграли су посебну улогу у предрепаративном процесу и одвајању Црне Горе од Србије, и снажно подржавали сепаратистичку идеологију владајућих странака. (*Вијести* су, као вид идеолошке кампање, али и зарад доброг профита, у предрепаративном периоду убациле у црногорске домове преко два милиона латиницом штампаних књига, међу којима и низ најзначајнијих дјела свјетске књижевности.)

Међутим, „у интерној институционалној пракси, у администрацији уопште“ – како наводи проф. Вељко Мићовић у свом истраживању из 1984. године – убједљиво је преовлађивала латиница“. „Она је тамо – констатује Мићовић – освојила терен најприје из техничких разлога (не увијек, дакле, слободним одређењем) а касније се, снагом репетитивне праксе, наметнула као владајуће писмо“⁴. Непостојање ћириличних писаћих машина у „ободској Црној Гори“, није било случајно. Ћирилична писаћа машина није била недостижна, али јесте забрањена, технологија за моћну Титову индустрију. „Дактилографкиња – пише Мићовић – која је свој радни вијек провела за ћириличним писаћим стројем отишла је у пензију. Након њеног одласка, машина на којој је радила остала је упражњена, јер нико на њој више није радио. Та машина поклоњена је умировљеној дактилографкињи за успомену.“ Овако свједочи овај познати лектор и језички стручњак 1984. године. И даље: „Ћириличне писаће машине у нашим излозима (...) ми нијес-

² Подаци, према: Veljko Mićović: *Ravnopravnost pisama u sredstvima javnog informisanja, izdavačkoj djelatnosti I administrativnoj praksi u SR Crnoj Gori*, у овом броју Слова, пренесено из: Свеске, 5-6, Институт за проучавање националних односа, Сарајево, 1984, сепарат.

³ В. Мићовић, *Истио*.

⁴ В. Мићовић, *Истио*.

мо видјели. Кажу: слабо пролазе, па се добијају само посебном наруџбином од произвођача. У посљедње вријеме – веле у једној књижари – продали су само двије, и то манастирима (на Цетињу и у Острогу)“.

Латинизација и помодарство

Пошто је, дакле, још у комунистичком времену, снажно захватила простор администрације, и школства⁵, латиница је, током деведесетих, захваљујући добрим дијелом и помодарском менталитету имућнијих слојева становништва, невјероватном брзином потиснула ћирилицу из медија, културе и маркетинга. Увођењем тзв. либералне економије, која је узроковала пропаст великих државних предузећа и „процват“ мале привреде, настало је безброј нових трговинских и угоститељских радњи, и све су оне добиле називе из страних језика (енглеског и италијанског), исписане латиницом. Огроман број тих назива биле су сложенице које су обавезно укључивале италијанизам *monte-*, од *Montenegro*, као евокацију на зеленашки поклич из времена након Првог свјетског рата, касније – главну паролау присталица независности Црне Горе у предреперендумској кампањи. Књижевник Тодор Живаљевић у роману *Гор(с)ка райсогија*, наводи преко стотину таквих именована. Тиме су њихови изумитељи изражавали политички став, с једне стране – према идеји о независности Црне Горе (Живјела права Црна Гора!), а с друге – према тзв. европеизацији, у ствари – снобизам и сервилност према својим политичким лидерима, а још више – према заступницима страног капитала, тј. „евроатлантским“ агентима, прерушеним у тзв. бизнисмене, који су тих година преплавили Црну Гору. Многи од тих новопечених „власника капитала“⁶ нијесу знали ни шта значе називи њихових радњи, нити још увијек иједне енглеске или италијанске ријечи, али су били сигурни да су те језичке наказе њихове амајлије и да ће их заштити од финансијских инспекција, полицијских истрага и рекеташких посје-

⁵ В. Мићовић, наведени рад.

⁶ Иако је све до 1997. црногорска власт била изричито за опстанак државне заједнице са Србијом и подржавала српски идентитет Црне Горе, „власници капитала“, тј. дотадашње друштвене имовине, постали су, на чудан начин, баш у том времену, њихови, наводно, политички противници који су се залагали за независну Црну Гору!

та. Затим су се, уз помоћ „Полиције мисли“, пошто је, напокон, све стављено под „мониторинг“ и под „скрининг“ Великог брата, та наказно-профитерска именованја преселила у медије, па редом, преко назива разних културних манифестација и тзв. НВО – до универзитета ЈУ ДИ ЦИ (Универзитет Доња Горица) Мила Ђукановића.

Нашу познату малограђанску склоност ка помодарству, имитацији и туђинству, лакој заради и простачком хедонизму, власт ће – медијском фасцинацијом евроамеричким економским благостањем и лагодним животом – веома добро искористити у циљу навођења народа (који је након пропасти комунистичке идеологије, остао без духовног ослонаца и без етичких и културних оријентира), на одбацивање сопственог идентитета, како би му, заузврат, наметнула систем вриједности у складу са њеним политичким и профитерским интересима.

У почетку, као оправдање за ту конверзију, навођена су углавном два разлога: први је био економске природе – тврдило се да латиницом исписани путокази, називи улица, фирми, итд. у доминантно туристичкој држави каква је Црна Гора, странцима олакшавају комуникацију, а други технолошке – тврдило се да је латинизација неминовна посљедица укључивања Црне Горе у савремене информационе токове, и да су, наводно, компјутерски програми претежно на латиници, а да је ћирилица неподесна за такву технологију. И један и други нетачни су и неубједљиви. Други је напросто неистина (постоје бројни ћирилични компјутерски програми које свако може користити у складу са својим културним потребама; „техничких проблема око примјене ћирилице у савременим информационим технологијама нема.“⁷), а први, у најмању руку – комичан, и не разликује се по својој неубједљивости од онога који је наводио аустријски генерал Виктор Вебер, 1916. године, када је забрањивао ћирилицу у Црној Гори. И он је увођење латинице правдао олакшавањем комуникације између „странаца“ и окупираних народа. Онда су ти „странци“ били окупатори (мада су безмало сви говорили српским језиком), данас су то, ако не војнички, а оно – ништа безазленији – економски поробљивачи, туристи – најмање. (Туристи који

⁷ Ј. Стојановић, *Пућевима српској језика и ћирилице*, Матица српска – Друштво чланова у Црној гори, Никшић, 2012, стр. 84

посјећују Црну Гору добро познају ћирилицу.) А и да су туристи, „црногорску“ латиницу – како пише Драго Ћупић – нити би читали, нити би што на њој написано разумјели“. „Интересантно би било сазнати – каже даље Ћупић – како би говорник енглеског језика читао латиничне називе, рецимо, градова Подгорица, Никшић, Цетиње и сл. Подгорицу би читао отприлике Подгорајка, Цетиње – Кајтајне (или слично), Никшић – Најксајк (или сл.).“⁸

Туристички стручњаци тврде, пак, да би странцима са латиничног подручја, било драже и занимљивије да умјесто латинице, и на путоказима и свугдје, као мање познато и за њих помало и егзотично писмо, виде ћирилицу. То је и разумљиво. Туристи траже оно што им је ново и друкчије, а не оно што већ имају код својих кућа. Туристима не може правити сметњу туђа аутентичност, ни писмо, ни језик, ни обичаји. То смета освајачима. Чак штавише – ту нашу услужну латинизацију странци с правом доживљавају као знак нашег ропског менталитета и слабост духовно и културолошки неукоријењеног народа са неизграђеном свијешћу о свом језичком идентитету.

Латинизација и школство

Врло значајну улогу у латинизацији Црне Горе имали су, и још увијек је имају, школа и наставници, посебно након увођења у образовни систем тзв. црногорског као службеног и наставног језика, с латиницом схваћеном као битном детерминантом његовог идентитета, односно једним од критеријума диобе српског језика на српски и тзв. црногорски.

Иако још увијек, процес описмењавања дјецe у првом разреду основе школе, као у изворно ћириличној земљи, почиње на ћирилици, већ у старијим разредима, под утицајем учења страних језика (углавном енглеског и италијанског), мобилних телефона, интернета и цјелокупног окружења, већина њих прелази трајно на латиницу, коју сматрају модерним, универзалним, европским, итд. писмом. Кажу још да им латиница напросто прелази у навику и због енглеског језика („англохолизма“), па и због математике и природних наука у

⁸ Драго Ћупић, *Пројон српске ћирилице*, Слово, бр. 21, Никшић, 2009, стр. 49.

којима се у великој мјери користе латинични симболи и називи из латинског језика. Ћирилицом се служе само по задатку, а таквих задатака је све мање, и њихов број углавном зависе од афинитета, односно политичког опредјељења наставника. Посебно у средњој школи, гдје више готово нико не примјењује правило, које произлази из уставне одредбе о равноправности писама, да се један писмени задатак пише ћирилицом а други латиницом. У ствари, тамо је, како чујем, то правило недавно и промијењено (ко га је промијенио и на основу чега није ми познато) па ученици три од четири писмена задатка пишу једним, а један другим писмом, по сопственом избору. Неучење руског језика такође један је од фактора напуштања ћирилице у нашим школама.

По једној недавно спроведеној анкети међу црногорским матурантима, на питање „које писмо примарно користе односно којим се писмом радије служе“, преко 90% ученика из Бара, Будве и Тивта навело је латиницу, у Котору – близу 90%; на Цетињу – преко 90%, у Подгорици – 70%, у Бијелом Пољу - 68%, У Херцег Новом – између 50 и 60%, док у сјеверном дијелу још увијек већина радије користи ћирилицу, рецимо, у Беранама – 85%, Мојковцу – око 70% и Пљевљима – око 60%, у Никшићу – око 50%.⁹

Многи, пак, сматрају да је школа недужна у овој ствари, да се ту ради о неминовности условљеној крупним друштвеним промјенама – политичким, културолошким, економским, итд., и да је школа немоћна да ту било шта промијени. Али, да ли је баш тако?

Школа је дужна да код ученика развија љубав према свом културном наслеђу као и осјећање обавезе његовог чувања и упознавања, како би на њему, као непресушном извору духовне спознаје и стваралачког надахнућа, у сталном поређењу с другима, развијали и утврђивали и етички и естетски и сваки други систем вриједности. То је, уосталом, њихово право, записано и у Повељи ОУН о правима дјетета. Но, да ли се наше школе тога и придржавају? Ми сваког дана слушамо кампању која се води и у школи и ван ње за очување природне средине, што је добро, али, да ли се и приближно таква кампања води и за очување културног наслеђа, чију основу у ободској Црној Гори чини управо ћирилица, о чијем

⁹ Јелица Стојановић, 89-90

историјском, културном, духовном, и уопште симболичком значају ученици углавном никаква знања не посједују? Да ли је, рецимо, икада иједна наша школа организовала неки јавни час о ћирилици, неко наградно такмичење, неку изложбу ћириличних рукописа и књига или било какву другу активност којом би указала својим ученицима на важност чувања ћирилице? И да ли је неки наставник сам предузео нешто слично? Колико их је, макар у оквиру редовне наставне, одржало неко предавање посвећено значају ћирилице у историјском, културном и духовном бићу нашег народа, бар толико да објасне дјечи због чега још увијек њихово описмењавање почиње на ћирилици? Колико их је повело некад дјецу да виде репринт *Мирослављевој јеванђеља* или *Окѿиоих*? Из сопственог искуства, и наставника и родитеља, тврдим – веома мало!

Штавише, некад и несвјесно, из незнања и равнодушности, али много чешће смишљено и по налогу из неког навигационог центра, наставници чине супротно – преносе на своје ученике лични афинитет према латиници. Умјесто да остану поуздани чувари сопственог културног наслеђа, етичких начела и духовних вриједности, што им је била и професионална и морална обавеза, велики број наших наставника, а посебно директора и помоћника директора школа, на чудан се начин преквалификовао у својеврсне културтрегере – носиоце и пропагаторе агресивне ововремене псеудокултуре и псеудонауке. Онај други дио – навикнут на вишедеценијску неприкосновеност власти и, наводну (али никад лично испробану), узалудност борбе против њеног ауторитета – окреће главу, резигнирано се мирећи са свиме што директно не угрожава његов ситни материјални интерес, сигурност запослења и какву-такву егзистенцију. Као што знамо, наши су наставници, без ријечи отпора, прихватили (у периоду 2004-2011) прво матерњи умјесто српског језика, затим црногорски (својеврсни енглсоц¹⁰) умјесто матерњег, па црногорски – српски, босански, хрватски умјесто црногорског, па сертификате са тросатних курсева о знању тзв. црногорског... На крају, захваљујући таквом њиховом понашању, новоцрногорска језичка и духовна конверзија постала је неизоставан дио наставних

¹⁰ Новогovor, званични језик Океаније, тоталитарне државе из романа 1984. Џорџа Орвела.

садржаја у школама, а латиница основно писмо у њиховим учионицама.

Латинизација – државни програм!

Српски народ имао је ту историјску несрећу да се његова просвјета, након вишевијековног ропства под Турцима, почела развијати у окриљу и на идејној основи европског секуларног пеосвјетитељства, дакле – не само на туђим него и његовом духовном бићу супротним основама и темељима, што је узроковало трајну колизију између његове културе и његове духовности. Могло би се рећи да све велике забуне и заблуде у српском народу, па и напуштање ћирилице, проистичу из тога неспоразума који је, како је вријеме протицало и мијењале се историјске прилике, бивао све израженији, захваћајући све области народног живота: не само његову културу, него и политику, и привреду, па онда и његов карактер у цјелини. Средином и током друге половине 20. вијека достигао је такве размјере да је довео у питање и сам биолошки опстанак народа, а почетком 21. и до језичких и вјерских раскола. Испоставило се, наиме, да све што се више културно изграђивао, захваљујући својој од почетка мање-више секуларизованој просвјети, српски народ се све више духовно разграђивао и празнио, да би однедавно почео да се одриче (чак и да их исмијава) и своје прошлости и цјелокупног свог културног, духовног и моралног наслеђа, нудећи тако себе као добровољну жртву евроатлантском глобалистичком пројекту.

Па ипак, све док се темељила на начелима, које је прокламовало европско просвјетитељство („Усуди се да знаш“, односно „Имај храбрости да употребиш свој разум“), наша је просвјета, иако све више идејно каналисана и духовно све равнодушнија, успијевала – чак и у комунистичком времену – да сачува какав-такав систем естетских и етичких вриједности и квалитет образовања, што је њене носиоце мотивисало на завидне интелектуалне напоре, професионалну одговорност, и бригу о језичкој култури и писмености. Међутим, с распадом система коме је преко четрдесет година вјерно служила, и ти су се темељи, као што видимо – распали. Она више нити жели да зна, нити да употријеби свој разум, нити да се стави у заштиту културних тековина сопственог народа, а све чешће – ни основних моралних принципа. Погледајмо школске програме

и уџбенике по којима се данас ради у нашим школама, па ћемо се увјерити колико је то, нажалост, истина.

Али школа – рећи ће неко – не доноси програме нити саставља уџбенике, то је, ипак, нешто што јој се сервира из простора политике и вољом власти, она их само примјењује; она је на то обавезна! Да, али обавезна је и на чување свог професионалног и стручног дигнитета, односно својих темељних начела: етичности, слободе и духовности, без којих нема слободне личности као крајњег циља цијелог васпитно-образовног процеса! (У томе је смисао њеног постојања.) Да ли се икада десило, осим у случају с никшићким професорима 2004, да се школа побунила, да је протестовала против онога што јој се намеће из страначке политике, односно Министарства просвјете и Завода за школство као њеног навигационог центра? Дабоме да није, и мало је вјероватно да ће се, у неком нама догледном времену, то икада десити.

Превлашћу непросвећене, необразоване, новокомпоноване политичко-економске елите, састављене од транзицијских и ратних лифераната који 1997, посвајају Црну Гору, с дугорочним задатком да је претворе у велико монденско забавиште, балкански Лас Вегас, наша просвјета постаје слијепа трансмисија свеобухватног државног пројекта о разарању идентитета већинског (православног) становништва, с циљем његове језичке, културне и националне пресеминације, тј. потапања у дукљанско-монтенегрински етно-културолошки бестијанлук.

Ослоњен на провинцијску фасцинацију комерцијално-забављачком представом евро-америчких цивилизацијских достигнућа, тај концепт је (у складу са таквом перцепцијом смисла постојања), неминовно води псеудокритичком превредновању, а онда и пресеминацији културног, историјског и етичког наслеђа Црне Горе, тј. тријебљењу из памћења народа (најуспјешније преко школских програма и уџбеника), свега онога што би у напредак будило његову самосвијест и самопоштовање, па и ћириличног писма. Да би се то постигло, да би било прихваћено, потребно је и сав народ (то је циљ концепта), привољети да се претвори у циркусанте и опслужитеље богате бјелосвјетске и домаће клијентеле. (Ако од „трагичног јунака косовске мисли“ стварате тзв. „новог човјека“, који се одриче свог историјског, културног и језичког

бића, то не може бити ништа друго до пајак који се бестидно руга самоме себи.)

Нажалост, просвјета наша није у стању да се томе супротстави. У времену недавних историјских ломова и преврата, који су јој сломили вјековну просвјетитељску вјеру у знање и науку и, духовно неутемељену, до сржи контаминирали вулгарним прагматизмом тзв. новог свјетског поретка, она је напросто остала без љубави према свом позвању, а тиме и без самопоштовања! И сад, сервилна пред носиоцима друштвене моћи, наднички режиму, задужена за извођење „унутрашњих радова“ у његовом антицивизацијском пројекту обескоријевања сопственог народа. Ми видимо, између осталог, како су бројни директори школа, који се по својој језичкој култури често ни у чему не разликују од продавачица за пијачним тезгама, постали најприљежнији активисти у изборним шпекулацијама владајућих странака. Може ли наша просвјета ниже од тога?

Латиница и „црногорски језик“

Насупрот уставној одредби о равноправности писама у јавној комуникацији, ћирилица у Црној Гори данас има статус дозвољеног, али не и обавезујућег писма. У кратком времену, након доношења Устава, 2007, у коме је тзв. црногорски промовисан као „службени језик“, тј „језик државе“, „новоговор“ у орвеловском смислу („не само као средство којим се изражава философија и духовне навике слѣдбеника владајућих партија, него и онемогућава сваки друкчији начин мишљења“¹¹), сви јавни натписи, називи установа, институција, школа, сви путокази, исписани су само латиницом. Латиницом се, што значи „државним“¹², „црногорским језиком“, води и сва државна администрација и кореспонденција; њоме су исписани и сви државни обрасци, рачуни за струју, комуналије, итд. Кратко и једноставно речено: цјелокупна комуникација државе и њене инфраструктуре према грађанима одвија се на латиници. Латиница је „постала“ писмо тзв. црногорског језика, да

¹¹ Ц. Орвел, 1984.

¹² Термин „државни језик“ први пут у историји лингвистике употребљен је у Црној Гори. Његови изумитељи су актуелни председник Владе Мило Ђукановић и актуелни председник Црне Горе Филип Вујановић.

би се овај, пошто им се нијесу примила два нова слова у азбуци, коликогод разликовао од свог оригинала – потиснутог српског, који се тако ограничава на ћирилицу, не само у пракси него и у законодавству, као у случају закона о јавним исправама.¹³ Додуше, и ћирилица је црногорско писмо, али само када треба цјелокупно овдашње културно наслеђе написано српским језиком и ћирилицом, прогласити црногорским.

Везујући у пракси латиницу за црногорски, а ћирилицу за српски језик, утјеривачи новог црногорског идентитета, принудили су Србе и говорнике српског језика да се скоро у потпуности окрену ћирилици. Нећете више наћи ниједног аутора у Црној Гори који се држи српског језичког идентитета а да своје дјело штампа латиницом, као што, опет, нема ни оних с друкчијом језичком легитимацијом, који за тај посао користе ћирилицу. Тако је овдје писмо, као нигдје у свијету, постало и национална, и језичка, и политичка, и идеолошка, па и естетска детерминанта. Аутори који се служе ћирилицом стигматизовани су као својеврсна књижевна герила, српски националисти, традиционалисти и митомани, потенцијални непријатељи државе, и као такви – одстрањени су с јавне сцене, лишени права на државне награде и признања, на радна мјеста у државним институцијама, на упис у школске програме и уџбенике, а они, који преферирају латиницу, знаменовани као „државни“, тј. црногорски писци и анационалне патриоте, којима су широм отворена врата свих медија, свих државних надлештва, обезбјеђене столице у свим жиријима, мјеста у ђачким читанкама, власништво над свим наградама, међу којима и оне под именом прве српске ћириличне књиге *Миро-слављево јеванђеље*.

У истој позицији су и све институције и организације које се држе ћирилице и које су због тога, на овај или онај начин, директна или потенцијална мета државне репресије. Било да се ради о СПЦ, или пак, некој научној, културној или медијској организацији, власт је сваку стигматизовала као националистичку, ниже вриједну и опасну по Црну Гору и њену независност, и као такву – изоловала и скрајнула с ме-

¹³ Ако, рецимо, тражите у Црној Гори да вам лична карта буде написана на српском језику, то значи да ће вам, по Закону о личним исправама, име и презиме бити уписани ћирилицом, а сви остали подаци латиницом, што би требало да значи на „црногорском“, као службеном или „државном“, а затим и на енглеском језику.

дијске сцене и изван домашаја шире јавности. Рецимо, ниједно овдашње ћирилично издање – књига или часопис неће бити приказано, не може добити чак ни плаћени простор, на јавном сервису, и он, од прије неколико година, у потпуности латинизован, мада његово издржавање подједнако плаћају и они грађани који преферирају ћирилицу

Но, и поред свега, ћирилица, „аманет српски“, како је назива Стјепан Митров Љубиша, још увијек се веома добро држи у издаваштву – у неколико већих издавачких кућа: „Унирекс“, „Октоих“, „Светигора“, као и у богатом издаваштву Српске православне цркве и њеним публикацијама (*Светишора* и *Свевиђе*). Осим дневног листа *Дан*, ћирилицом се штампају и часописи *Сиварање*, *Слово*, *Српске новине*, *Књижевни јуџ*, *Зайиси*, као и сва издања Удружења књижевника Црне Горе, Књижевног друштва „Његош“, Књижевне задруге СНВ, и недавно установљене Матице српске – Друштво чланова у Црној Гори. То је свакако охрабрујућа чињеница. По томе би се рекло да је латинизација засад захватила ипак само површинско ткиво Црне Горе, оно што је видљиво, оно што је изложено на тргу и на вашаришту, а да су њено језгро и њен корјен, а то је њено српско биће, остали још увијек здрави и нетакнути. Само – питање је до када? Ако му упорно ломите гране, засијецате врхове, стружете кору, не храните га и не залијевате, и најкоријенитије стабло најпосле се осуши.

Везивање латинице за тзв. црногорски а ћирилице за српски језик, у државној администрацији, несумњиво доводи у питање и уставну одредбу о равноправности писама, будући да у Уставу та два имена језика нијесу равноправна: прво је привилеговано као „службени“, а друго дискриминисано као нижеразредни језик „у службеној употреби“. Према томе, и писмо које се везује за прворазредни (црногорски), мора бити привилеговано у односу на оно које се везује за другоразредни (српски) језик. (Додуше, у чему је разлика између „службеног“ језика и онога у „службеној употреби“, и зашто је први „државни“, а други то није, никада нико није утврдио. Како каже проф. Милош Ковачевић: „По томе је 'црногорски' вјероватно једини од свих у уставу записаних језика у свијету 'службени језик', али не и 'језик у службеној употреби'“¹⁴.)

¹⁴ Милош Ковачевић; *О актуелном правопису и грамањници „црногорској језика“*, Слово, број 40, Никшић, 2013, стр.15.

Међутим, варају се сви који мисле да ће овако форсирана латинизација Црне Горе помоћи изградњи њеног новог „монтенегринског“ идентитета, различитог, по сваку цијену, од српског. Не, него ће је, напротив, убрзо уклопити, и не само на папиру, у познату карту Тома Матасића *Хрвајски језик са годашњом српској* (1984), рађену по формули: све што је написано ијекавски и латиницом хрватско је. Ко не вјерује нека још једном добро погледа ту једначину. Видјеће гдје је ту Црна Гора, заједно с Боком, „заљевом хрватских светаца“. Али и ону која каже да *Грамајика и Правоиис црногорскоја језика* нијесу друго до „хрватска правила за самосвојне црногорске примјере“.



Мапа Тома Матасића из 1984.

Хрвати су, уосталом, давно већ у Међународном информационом систему за културни и научни развој све што је штампано латиницом регистровани као да је штампано хрватским језиком¹⁵. Тешко да ће се у том регистру икада наћи мје-

¹⁵ Погледати: Драгољуб Петровић, *Сумрак ћирилице*, Нови Сад, 2005, стр. 62

ста и за добросусједски „црногорски језик“ – ни у фусноти. Латинизација није самој себи циљ, нити је икада била.

Ћирилица као стигматично и зазорно писмо

Слиједећи вјероватно новоцрногорску логичку акробатику¹⁶, да будући државници треба да се за то звање надмећу на „државном језику“, током скорашње изборне кампање за предсједника Црне Горе, оба кандидата свој скоро цјелокупан пропагандни материјал понудили су нам само на латиници, тј на „црногорском језику“. Код Лекића, било је, ту и тамо (да се нађе, злу не требало) и нешто ћирилице, код његовог противника – ни једне реченице! Као да се и један и други нијесу, ипак, описменили на ћирилицу.

С обзиром на чињеницу да је писмо у Црној Гори, вољом режима, одавно постало најочљивија и национална, и језичка, и политичка, и вјерска, и културолошка одредница и линија раздвајања (ћирилицу преферирају они грађани који се национално изјашњавају као Срби, који су говорници српског језика, вјерници Српске православне цркве, заступници традиционалних вриједности и, разумије се, чланови, симпатизери и гласачи српских пол. странака, а сви остали латиницу), изостанак ћирилице у изборном материјалу предсједничких кандидата, постаје порука од суштинског значења, којом се даје (намјерно или случајно, свеједно) снажан подстицај долатинизацији донедавно „најћириличније републике“ у Југославији, а ћирилица своди на ниво секундарног писмо које преферира толико занемарљив број грађана да им не треба поклањати пажњу чак ни у предизборној кампањи.

Разумије се, то се није десило случајно, нити је био некакав проблем и једном и другом кандидату да штампају двоазбучне плакате, или пак – један број једним а други другим писмом. У питању је, нема сумње, била политичка рачуница. Ипак, неразумљиво је какву би штету било коме могао нанијети један број двоазбучних или ћирилицом исписаних плаката? Уколико се ћирилица није почела доживљавати и

¹⁶ По тој логици требало је да и гласачки листићи буду штампани, поред латинице и ћирилицом, дакле: на црногорском и српском језику, јер је извјестан број, намијењен албанској националној заједници, штампан двојезично.

код грађана и код њихових политичких вођа као нижеразредно, зазорно и стигматично писмо.

С друге стране, ако пођемо од чињенице да је предизборни плакат концепт, кондезат политичког програма странке или појединца, и једно од најважнијих средстава којим учесници у тзв. изборном процесу, убјеђују грађане да прихвате њихов програм, при чему је сваки, и најмањи детаљ, а камоли писмо, на таквом, а и сваком другом, плакату, порука од изузетног значаја, долазимо до недвосмисленог закључка да су оба претендента на мјесто предсједника државе, односно предсједника – како су оба говорили, „свих грађана“ – између осталог, позивали и убјеђивали „све грађане“ да слиједе њихов примјер и као своје једино писмо прихвате латиницу. Да ли је то баш у складу с Уставом који гарантује равноправност писама!? А ако није, откуда право било коме, макар то био и предсједник државе или предсједнички кандидат, да било којим поводом, директно или индиректно, позива грађане на понашање у супротности с Уставом? С друге стране, у Црној Гори несумњиво постоје грађани с бирачким правом који не познају латиницу. Да ли су они током прошлих избора били дискримисани, ако је све што се тицало изборног поступка, без обзира да ли је потицало из изборних штабова предсједничких кандидата, или од Државне изборне комисије, па и сами гласачки листићи, било исписано латиницом? (Не заборавамо при том да се Војислав Шешељ у спору са хашким трибуналом изборио да му се судски списи достављају на ћирилици!) Уосталом, чак и ако би неки суптилан и непристрасан суд доказао да у томе није било ничије дискриминације а ни повреде Устава, фаворизовање једног писма од стране предсједничких кандидата оповргава њихова обећања да ће бити „предсједници свих грађана“, што је био чак и изборни слоган г. Вујановића. Не личи ли то на оно правило из Орвеловог романа: „Сви су грађани равноправни, само су неки равноправнији“?

Опредјељење опозиционог кандидата и његових промотера и присталица за латиницу, нажалост, додатно је посвједочено и на постизборном протестном скупу у Подгорици – који је организовала уједињена опозиција, чије чланство највећим дијелом чине Срби. На том скупу сви транспаренти били су исписани латиницом. Међу њима и парафраза Његошеве максиме: „Ми не љубимо ланце“. Није ли то неко мис-

лио да ће тако исписани дјеловати истинитије или пак њихове поруке разумљивије онима којима су биле упућене?

Нота бене: сама чињеница да су оба предсједничка кандидата, као људи, наводно, од највишег повјерења у народу, и легалисти, и поред уставне одредбе о равноправности писама, на својим предизборним плакатима овако уочљиво демонстрирали свој афинитет према латиници, ништа добро не говори ни о садашњем ни о будућем односу државе Црне Горе, али и већине њених грађана, према ћирилици!

Враћање ћирилици значило би враћање Црногораца својој етничкој и етичкој основи, свом српском бићу, а то наши западни „пријатељи“ и модификатори наше свијести неће дозволити све док им буде у интересу да се латиницом, дајући јој статус кључне одреднице црногорског националног и језичког (!) идентитета, користе као видом отклона Црне Горе од Србије и Црногораца од Српства, односно док највећи дио и Срба и Црногораца „не претворе у бесловесну масу, којој ће бити свједно ко је, шта је и каква јој је историја“¹⁷. Ефикасније средство за остварење тих циљева не могу пронаћи.

¹⁷ Драго Ђупић, *Пројон српске ћирилице*, Слово, бр. 21, Никшић, фебруар, 2009. стр. 49

ПРИЗНАЊА

ПРИЗНАЊА

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА
НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ
АКТИВУ ПРОФЕСОРА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КЊИЖЕВНОСТИ ИЗ НИКШИЋА

Драган СТАНИЋ:
Катeгoрички импeратив српске језичке културе

Слободан РЕМЕТИЋ:
Признање за вишешки чин

Мајица Српска и њено Одјељење за језик и књижевност као чувари српској језика, књижевности и културе недавно су установили награду **Повеља Мајице српске за неовање српске језичке културе**. Награда је намијењена појединцима, групи аутора или установи чији је допринос у њеновању језичке културе остварио уједначив ираи.

Жири који је радио у саставу: др Миодраи Мајицики (предсједник), проф. др Драган Станић (предсједник Мајице српске), академик Предраи Пиер, проф. др Маио Пижурица и академик Слободан Ремейић, једногласно је одлучио да први добитници овој значајној признања буду: академик Иван Клајн, команија „Вечерње новости“ и група професора из Црне Горе „који су уружили оиор да се у Црној Гори запре име српској језика, а њихов улои био је лична и породична езицијација“. Награда је добитницима уручена 15. априла 2013. године, у Новом Саду, на свечаности у најстаријем храму српске културе, основаном преје скоро два вијека, са задатком да брине о вишталним иишањима српској народа „од Пеише даже до Чарне Горе“.

С обзиром на значај инстиције која та додељује и састав жирија који је одлучивао о добитницима, ово је свакако признање од највишеј уледа данас у србисцици уоише.

Ми се и овом преликом још једном захваљујемо Мајици српској на овом браиском презиву међу њеове пре и све будуће носиоце, али мноо више – на њеној бризи за очување имена српској језика и српској иденциеиша у Црној Гори, коју је шим чином иоказала.

(Актив професора српској језика и књижевности – Никишић)

Драган СТАНИЋ, председник Матице српске

КАТЕГОРИЧКИ ИМПЕРАТИВ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Одлуком управних органа Матице српске крајем прошле, 2012. године установљена је Повеља за неговање српске језичке културе. Ништа природније него да такву једну награду установи баш Матица српска. Своју бригу о српском језику Матица суштински испољава још од свог оснивања 1826. године, али је од средине XX века кључне језичке послове, нарочито у области стандардизације, Матица преузела у своју надлежност. Тако су настајали најкрупнији подухвати у овој области, а о њима је суштински водила бригу управо Матица српска. У оквиру идеје српскохрватског језичког јединства, израженог Новосадским договором (1954), начињен је *Правопис српскохрватскога књижевног језика* (1960) и шестотомни *Речник српскохрватскога књижевног језика* (1967 - 1976). Од распада српско-хрватског језичког јединства, Матица је природно наставила са пословима стандардизације српског језика, па је у оквиру тога концепта настао *Правопис српскога језика* (1993) и једнотомни *Речник српскога језика* (2007). Настављајући и даље да брине о овим пројектима, те обезбеђујући нова издања правописа и речника, Матица од ове, 2013. треба да крене одлучније у концептуално заснивање одавно планираног Вишетомног речника српскога језика, као српске стандардолешке верзије некадашњег шестотомника. Истовремено, ове године светлост дана треба да угледа и *Нормативна грамађика српскога језика*.

Осим ових подухвата у области стандардизације српскога језика, Матица је обавила и неколико важних послова у области дијалектологије. Управо ове, 2013. године, примера ради, завршавамо пројекат *Речника српских јовора Војводине* (излази по свескама од 2000), а још раније изашао је *Речник бачких Буњеваца* (1990) и *Именослов бачких Буњеваца* (1994). У наредним годинама посебну пажњу посветићемо историј-

ским речницима српскога језика, па очекујемо почетак излажења *Речника славеносрпског језика*, као и прве резултате на тек заснованом пројекту *Речника старосрпског језика* од XII до XVIII века. Тек уз помоћ оваквих приручника моћи ћемо потпуније трезор савременог српског језика да обогатимо многим лексичким (и не само лексичким) драгоценостима из наше језичке прошлости. И да поменемо још једну чињеницу из система Матичиних тековина: часопис *Језик данас* (1997 - 2005). Недопустиво је да овај часопис, усред језичких мука са којима се суочавамо, више не излази. Отуда један од важних Матичиних задатака јесте и то да се овај часопис поново покрене и да помогне да се наша језичка пракса колико је то могуће каналише и обликује.

Уза све напоре које улажу Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Одбор за стандардизацију српског језика, Вукова задужбина и многе друге одговорне установе и самосвесни појединци, данашње стање српске језичке културе веома је забрињавајуће. Због тога, на све раније предузете мере морамо у овој области додати изразе посебне бриге и организованог рада. Досадашњи резултати не само што нису довољни него су у многим областима крајње поразни. Не будемо ли са новим снагама и осмишљеним деловањем нешто предузели, губићемо битку по битку све док овај нови Рат за српски језик и правопис не будемо коначно изгубили. У том невидљивом, али по резултатима евидентном рату, неопходно је да предузмемо одлучну и добро организовану контраофанзиву.

Сложићемо се да није баш упутно користити војну метафорику, поготово у времену у којем су вредности грађанског, цивилног друштва, бар декларативно, истицане у први план. Зато ми, са много више тачности и суштинске бриге о самом језику, говоримо уз помоћ, *de facto*, земљорадничке метафорике. Израз „неговање српске језичке културе“, баш због чињенице да се реч `неговање` плеонастички повезује са речју `култура`, у први план таквим јаким гестом истиче управо то: неговање, гајење, обрађивање, сађење, чак земљорадња, ратарство, што је све садржано у значењу латинске речи `cultura`. Негујући сопствени језик, ми у ствари негујемо саме себе, обрађујемо специфични простор својих језичких, а тиме и животних и културних вредности унутар широког и богатог

простора на којем сличне подухвате изводе многи други народи.

Суочавајући се са питањима: који су то резултати вредни у домену неговања српске језичке културе, ми ћемо се бавити многим аспектима језичке праксе. Ако до сада нисмо у Матици имали довољно развијене инструменте за систематско регистровање позитивних домета у овој области, сада тако нешто бар делимично стичемо. А, уз то, намера нам је да се и неким другим облицима рада детаљније позабавимо верификацијом позитивних домета у овој области. Бавићемо се таквим питањима као што су: колико се поштују језичке правилности и норме? Негујемо ли ћирилицу као своје основно писмо? Какав нам је језик у медијима, школству, политичкој, правној и пословној комуникацији, уопште у јавној употреби? Негујемо ли естетске вредности језичког израза, те лепоту говора и писма? Пратимо ли научни, технички и технолошки напредак и да ли га уграђујемо у језичку праксу? Итд. Итсл.

Све цивилизацијске промене ваља да изведемо са пуном свешћу о неопходности очувања и унапређења наше језичке културе. Поштујући старо правило српске правописне литературе, а то је да многе недоумице најбоље разрешава сама пракса, треба ипак, у том ишчекивању суда времена, благовремено заузети став који може макар спречити укореењивање лоших и неутемељених језичких навика, а можда и помоћи да се промовишу вредне и утемељене навике. Зато не треба лако одустајати од захтева које је досадашња језичка пракса на различите начине истицала.

Да наведемо само неколико примера. Нема разлога да плеонастички сачињену реч `обадвоје` производимо у равноправног пандана исправне речи `обоје`! Нема разлога да легализујемо неадекватну употребу прилога `икада` (типа: „најбоља књига икада“ уместо: „најбоља књига икада написана“), а треба да се успротивимо таквој неадекватној употреби коју све више фаворизују медији лишени помоћи адекватне лекторске службе! Не пристајмо на редукацију нашег предивног, четвороакценатског система и не дозволимо да се акценти сведу на два силазна тип! Не дозволимо ни неадекватно преношење акцената, типа: па`тријарх, уместо: патријарх! Не дозволимо да се тако олако изгуби најбоље и најекономичније решење о увлачењу почетних речи у пасусу за неколико словних места: наместо тога све чешће, у новинама и уопште у

писаној комуникацији, примењује се писање без икаквог увлачења, а због учестале могућности неспоразума, често се прави читав ред размака! Могли бисмо још много примера да наводимо, али је то у овој прилици непотребно. Сви смо, наиме, свесни колико у српској језичкој пракси има нерешених, отворених питања, колико започетих процеса са неизвесним исходима, па је утолико потребнија брига и пажња свих оних који, својим знањем и посвећеношћу, могу помоћи да се та питања разреше на најбољи могући начин.

У вези са српском језичком културом, дозволите да наведем још само један пример, пример који нам много тога казује и показује. Ако се прошетамо нашим улицама и обратимо пажњу на јавне натписе, суочићемо се са фрапантном чињеницом да су не само готово сви јавни натписи на латиници него их је огроман део чак и на страним језицима, углавном на енглеском. Прошетао сам се главном улицом у Новом Саду, Змај-Јовином, и пажљиво прегледао фирме и натписе само оних пословних објеката који излоге имају баш на главној, некада пијачној улици, а данас најважнијој шетачкој зони Новог Сада. Од 42 изложене фирме све су исписане латинично, а само 4 (и словима: четири) ћирилично. Ове четири, свакако, заслужују да буду и непосредно поменуте. То су: ресторан „Маша“, књижара „Савремена“, Трафика 021 и продавница тканина „Сукно“. Споменички објекти, попут споменика Јовану Јовановићу Змају и спомен-плоча Јовану Мушкатиновићу и Емануилу Јанковићу, на сву срећу су исписани ћирилично. (Узгред, ваљало би основне податке на тим објектима исписати и на енглеском, за неког заинтересованог путника намерника) Назив улице, који је по правилу исписан ћирилично, нисам нашао.

Од оних латиничних, неке фирме су користиле српске називе или већ одавно одомаћене стране речи, попут: „Metro“, „Vulkan“, „Optika“, „Bard“, „Labud“, „Bata“, „Jasmin“, „Adrijana“ и др., али су већином то били натписи исписани на страним језицима, for example: „Sting“, „Swarovski“, „Diesel“, „Replay“, „Energie“, „Legend“, „Beba Kids“, „The Manual Company“, „Office Shoes“, „Extreme intimo“, „Sport Vision“, „Glazed“, „Carpisa“, „Nicola`s“, „Bomar“, „Lacoste“, „Just a Moment“, „United Colours of Benetton“, „Stylos“, „Bloom“, „Eurobank“ и др.

Нисам баш тако мало путовао светом, али овако необично одустајање од сопственог језика и писма нигде нисам уочио. Нешто слично можемо наћи пре свега у земљама које су биле изложене колонијалистичким освајањима, у земљама у којима је дуго, као званичан, негован језик окупатора и у којој су се, у међувремену, развиле црте ропског менталитета. Срби у својој историји никада нису одустајали како од идеала слободе тако и од свог језика и писма, а једино су том притиску подлежали када су на то били силом приморани, најчешће током ратова, у времену окупација. Један од првих аката свих окупационих власти на српским просторима био је, увек, забрана употребе ћирилице. И баш зато, сваки самосвесни припадник српске културе треба да чува сопствени језик и писмо као тековину од које не сме одустати. Уколико му се намеће модел понашања који угрожава његово право на језик и ћирилично писмо, то представља поуздани знак да постоје неке лоше намере у односу на елементарни опстанак српског народа. Тако је у прошлости редовно било, па на овакву врсту порука коју су наши преци осећали на сопственој кожи, ми данас, а и наши потомци у будућности, морамо бити посебно осетљиви!

Новина наше данашње ситуације јесте пре свега у томе што некадашње окупационе захтеве сада спроводе сами Срби: очигледно је да се уз неодоговорност у односу на најважније тековине сопствене језичке културе, код Срба развио и специфичан аутодеструктиван начин мишљења и понашања који води ка доследно вођеном процесу самопоништавања. Данас против српске културе најјефектније раде сами припадници те исте културе: то су они људи који сопствену културолошку позицију дефинишу кроз нужност порицања свих традиционалних вредности ове културе. Такви културтрегери обично говоре како се морамо обрачунати са прошлошћу, поништити је без остатка, да би се могла градити некаква култура достојна захтева нашег времена.

Поменута теза је, рецимо то отворено, нетачна и лажна, она представља само израз више или мање скривеног империјалног модела мишљења који се из центара политичке и финансијске моћи шаље само малим, културолошки неуко-рењеним народима, као најозбиљнијим кандидатима за жртве асимиловања унутар светских глобализационих процеса. Најкреативнији облици западног теоријског мишљења у овој

области, укључујући и универзитетске студије, не негују овакве приступе и не подстичу реактуелизацију империјалног модела мишљења. Чак напротив, кроз разне типове теоријски фундираног критичког дискурса, не само оног марксистички утемељеног, него и новијег – попут деконструкције, новог историзма, постколонијалне теорије, дискурса мањине и сл., савремена теоријска мисао управо подстиче на критички однос према поменутиим светским центрима моћи.

Злоћудни културтрегери, који су као свој основни задатак истакли потребу развијања аутодеструктивних процеса унутар сопственог националног корпуса, дочекаће са озлојеђеношћу и бесом све напоре усмерене ка неговању српске језичке културе. Њима, пре свега, до националног културног корпуса уопште и није стало. А, уз то, они и не досежу до савремених теоријских облика мишљења који показују колико је реч о сложеним процесима, несводивим на једноставан, бинарни модел: традиција / модернитет, по којем је овај први пол, традиција, схваћен као искључиви носилац негативитета. Зато они покушавају да нам у менталне процесе уграде једноставну шифру по којој традицију треба просто санкционисати, а њене заступнике на друштвеном плану лустрирати.

Такви глобалистички културтрегери покушаће код малих народа да жигосу и пониште сваки облик бриге за националну културу, па и област језичке политике. Ништа њима не значи чињеница да су они најбољи и најкреативнији припадници српске културе у модернизационе процесе улазили са пуном свешћу о сопственој традицији, а та свест не само да њима није представљала никакву сметњу него је, неоспорно, исказивала многоструке подстицаје за пројекте модернизације. Када су књижевност и језик у питању, довољно је само подсетити се примера Јована Дучића, Милана Ракића, Иве Андрића, Милоша Црњанског, Растка Петровића, Момчила Настасијевића, Васка Попе, Миодрага Павловића, Ивана В. Лалића и многих других. Нико од великана нашег књижевног и језичког стваралаштва није заборављао природу културе у којој је стварао и нико није настојао да ту културу сасвим порекне.

Вратимо се накарадном примеру са наших улица и замислимо се о врсти поруке коју он шаље! Када неки странац дође у овакав амбијент латинично исписан, уз мноштво назива страних фирми, па још ако тај странац иоле познаје конти-

нуитете српске културе, прво што може закључити јесте да су Срби народ који је изгубио елементарно самопоштовање, да је то народ лишен свести о сопственом језику и о специфичној својој комуникационој култури. Такав народ, који не уме да дефинише самога себе и који непрестано о себи шаље поруку о томе да је сам себи странац, такав народ просто се нуди да буде жртва туђих замисли и туђих интереса: он просто призива светске силнике да они и овде покушају да обаве посао обескорењивања једног народа и његовог утапања у велике, светске мелтинг-потове. Уколико се покаже да такав народ нема дубљег језичког, књижевног, културног корена, онда ће тај народ лако бити почупан и збрисан са места на којем је постојао. Озбиљна језичка култура неопходна нам је да бисмо утврдили сопствене корене и да бисмо се заштитили од опасности нестанка са историјске сцене.

Станислав Винавер је, још као млад човек, у својој књизи *Мисли* (1913) записао овакав један фрагмент (бр.132): „Има људи који се само туђим утицајем могу ослободити туђег утицаја.“ Туђих утицаја не смемо се плашити, од таквих утицаја не треба да бежимо! Никакве облике ксенофобије не смемо да негујемо јер бисмо тиме поништили најкреативније, дијалашке потенцијале властитог креативног бића. Али у суочавању са културом других ваља непрестано тежити разумевању сопствених специфичности, сопствене креативности која је одавно већ препозната у темељима овог језика и ове културе. Винаверовски речено, туђе утицаје најбоље је превладати тако што ћемо одговоре на изазове других и специфично своје индивидуалне доприносе утемељити у самоме себи и у сопственој култури.

Деловање Матице српске и сродних установа јасно показује и доказује да имамо довољно снаге да негујемо сопствену језичку културу, а да то чинимо из разлога, мотива и чинилаца које проналазимо у елементарном самопоштовању и потреби да сопствени језик боље уредимо. Ништа не предузимамо како бисмо неке начинили некакву штету. Негујући свој језик, разумећемо и потребу других народа да негују свој језик, као што ћемо, у складу са Уставом, законом и другим прописима ове земље, бринути да и језичка права националних мањина не буду угрожена. Ако тако будемо чинили, онда ћемо, без великог трошења и спорења око погрешних идеја о језику и писму, успети што пре да заснујемо једну нову, неп-

рестану акцију бриге о сопственом језику. Та брига, као право и обавеза, не припада само лингвистима и књижевницима: она припада свима којима је на срцу српски језик, те изражајне моћи српског говора и писма.

Категорички императив српске језичке културе испоставља се као чин без којег српски народ не може ваљано да утемељи сопствени опстанак. Што пре сви почнемо о томе да водимо бригу, утолико пре ћемо бити спремнији за мултикултурални дијалог са другим народима и културама. Својим најбољим резултатима, српска култура је и у прошлости показивала колико је за тај дијалог способна и колико је у таквом дијалогу успешно проналазила аргументе за сопствено самодефинисање. Како некада, тако и сада! Како сада, тако и у будућности!

(Реч поводом првог додељивања „Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе“, у Матици српској, 15. априла 2013. године)

Слободан РЕМЕТИЋ

ПРИЗНАЊЕ ЗА ВИТЕШКИ ЧИН

Најстарија књижевна, културна и научна институција српског народа, како је и ред, ставила се на чело позваних и прозваних да обележе двестогодишњицу рођења највећег песника код Срба. Кад га је Бог највећег дао, морао је бити и далековид и могао онако пророчки закликати: „Нека буде што бити не може“. И заиста то што се дешава у његовој Црној Гори тешко је другде на планети видети. Неки би хтели да „со соли Српства“ разводне, да ту со сасвим исплачу. У раној младости сам чуо да у Црној Гори нема средине, да је тамо карактерологија на принципу бинаритета и минималних парова дословце сведена на два пола, на две крајности. Једни би да забораве ко су и шта су, чак и по цену „истраге предака“, како од муке недавно испоја челник овог дома. Светосавље, у тешким вековима ропства спасоносна компензација за изгубљену државу и слободу, чије исходиште и жариште струка види на подручју Херцеговине и Црне Горе, нигде није срасло с народом и локалним именословом као на дурмиторском платоу, где са високом Дурмитором чини јединствену громаду. Миграције нам испод Дурмитора повеле и у западну Србију довеле претке оца данашњег српског књижевног језика. Данас испод Савиног кука и Савине воде појединци нуде попа за челника неке нове цркве, а поједини Вукови саплеменици би хтели да и у питомој Војводини засаде плодове лингвистичког инжињеринга. Има и Његошевих саплеменика који би на северу Бачке градили неку другу цркву и зборили „несрпски“. Они коју данас столују на трону Рада Томова упиташе народ којим језиком би да се служи, а онда противно исказаној вољи, све по мери топуза у руци, одредише да то буде: јуче матерњи, а данас – црногорски. Осiona власт је заборавила на ону другу, бољу крајност, превидела да се не може све „у ланце везати“, да ветар не да пауцима небо премрежити. Под кровом овог угледног дома окупио нас је витешки чин двадесет и седам професора српског језика, који, свесно и савесно, занемарише личну и породичну егзистенцију, а, усуђујем се

рећи: и личну слободу, све зарад очувања српског језика и српског имена на простору Српске Спарте. Са дужним поштовањем подсећам присутне на њихова имена: **Радинко Крулановић, Миомир – Бели Ковачевић, Миодраг – Шујо Тодоровић, Весна Тодоровић, Владенка Ковачевић, Борис Јовановић, Марија Лалатовић, Драгана Тодоровић, Радован Чолаковић, Иванка Антовић, Душан Килибарда, Небојша Ђилас, Драгомир Нинковић, Радослав Ђурковић, Ранко Зечевић, Светозар Ћираковић, Веселин Матовић, Радмила Митрић-Матовић, Милојко Пушица, Веселин Кандић, Ратко Шкулетић, Радмила Радовић, Љубица Јововић, Станка Никчевић, Лидија Мијушковић, Миланка Оташевић-Ђурђевац, Вуко Велаш.** Седморо са овога списка је још увек без посла, четворо је у пензији, а двоје, Божијом вољом, упокојено. На витешки чин, на свесно жртвовање личног науштрб нечега вишег, заједничког, на корак све рећи у нашем времену и, зашто не рећи, на корак све мање својствен нашем менталитету, одлучили су се родитељи тридесеторо деце.

Група професора српског језика из Црне Горе на најбољи начин потврди далековидост словеначког списатеља код кога у селу обавијеном мрклим мраком и помрчином једино светли прозор на соби сеоског учитеља. Овакав вид отпора утирању српског језика у Његошевој Црној Гори залутале опомиње, посустале и неодлучне подстиче, агилне додатно пожурује, свима нама подгрејава наду у скори долазак бољег сутра.

Поштоване колеге, драги Веселине, својим делом ви сте Жири за доделу повеље Матице српске оставили без посла. Чињенице су нам наметнуле обавезу да ово вредно признање предамо у праве руке, са осећањем дубоке захвалности за вашу бригу о језику на који нам са многих страна насрћу. Надамо се да ћете Повељу Матице српске за неговање српске језичке културе, знак пажње институције давно основане са задатком да брине о виталним питањима српског народа „од Пеште даже до Чарне Горе“, са чашћу дуго, дуго носити. Живели!

(Реч поводом првог додељивања „Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе“, у Матици српској, 15. априла 2013. године)

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Драга БОЈОВИЋ:

*Научни и методолошки аспекти
„црногорског“ језика*

Veljko MIĆOVIĆ:

*Ravnopravnost pisama u sredstvima javnog
informisanja, izdavačkoj djelatnosti i administrativnoj
praksi u SR Crnoj Gori
(Opredjeljenja i praksa)*

Стојанка РАДЕНОВИЋ ПЕТКОВИЋ:

Како да сачувамо свој језик?

Према слици Мила Врбице



Драга БОЈОВИЋ

НАУЧНИ И МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ „ЦРНОГОРСКОГ“ ЈЕЗИКА

Сажетак: У раду је ријеч о неким аспектима „црногорској језика“ који се издају под квалификативима научних, методолошких и научно-методолошких основа за његово постојање, а ипачу се углавном теоријских постојања.

Кључне ријечи: „црногорски језик“, научни аспекти, методолошки аспекти.

1. „Научни“ аспекти

О такозваним научним аспектима црногорског језика могуће је говорити у поводу књига објављених деведесетих година којима су претходили текстови на ту тему. Још осамдесетих година наши познати лингвисти скретали су пажњу на ову појаву, а један од њих је и Митар Пешикан, Староцрногорац и Србин који је упозоравао да нигдје тако, као у Црној Гори, већ одавно, лако до јавности не налази пут више него псеудолингвистички шунд: „... у свој језикословној литератури која ми је доспијевала до руку нигдје нијесам уочио појаву такве срзаности стручног нивоа писања о језичкој материји као овдје у Црној Гори. То је, с једне стране плод политикантског манипулисања језичким чињеницама, производног кројења и натезања факата да би се наврнула вода на некакве чудне воденице, а с друге стране плод олаког лаичког уплитања у материју чијим ни школским основама аутор не влада. Заједнички је исход једнога и другога јавно писање испод нужних мјерила студентских семинарских и испитних радова и изван других нужних мјерила“ (Пешикан 1984: 49–56).

Пешикан ипак полемисе са таквим наводима, јер му се ријетко, како каже, пружала прилика да наступа јавно у Црној Гори, а један од тих навода (није тешко погодити којег аутора) гласи: „За потребе ширења православља...освајачка ортодоксна пропаганда ...у црквене књиге писане језиком

македонских Словена ...уноси и црногорски народни језик“, што је у складу са налазима истог аутора да „Дукљани од почетка писмености до Немањића у цркви и књижевности, која је западноевропског карактера, употребљавају латински и црногорски језик, односно латиницу, а Рашани старословенски језик и ћирилицу у врло ограниченој писмености источноевропског, ћирило-методијевског карактера“. У одговору на ту несувислост Пешикан са научном забринутошћу и смиренношћу одговара: „Што се тиче редакције старословенског језика, њу *славистиички свијеѿ зове срѿском* (ист. Д. Б.), неки њени битни елементи уочавају се већ у сачуваним глагољским одломцима, а коначно се формирала кад је до нас допрла са истока ћирилица, и то у поступку транскрипције глагољских текстова... Та редакција никако нема карактер мјешавине језика македонских Словена и мјесног разговорног језика – ни црногорског ни српског, него језик остаје суштински старословенски, тек артикулационо прилагођен штокавском изговору. Исто то незнање на основу комичних аргумената проглашава Маријинско (глагољско) јеванђеље за црногорско, Мирослављево за ијекавско (зетско) давно прије него што се „јат“ изјаснило куда ће, па чак и Прасловене дијели на екавце, икавце и ијекавце, који то нијесу случајно, него су то понијели из прапостојбине... (...Срба у списку ијекаваца нема). А кондензат таквих несувислости залијетао се и према Енциклопедији Југославије, само под другим ауторским именом“. Очито је било сваковрсно настојање да се „црногорски језик“ подастре конструисаном историјом и из ње изведеним именом.¹

¹ „Vrhunac Nikčevićevih nastojanja u to doba (devedesetih godina, prim. D. B.) su knjige sa karakterističnim naslovima : *Crnogorski jezik..Geneza, tipologija, razvoj, strukturne odlike, funkcije* u izdanju Matice crnogorske (Cetinje, 1993) i *Piši kao što zboriš, Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika* u izdanju Crnogorskog društva nezavisnih književnika (Podgorica, 1993). U prvoj se „dokazuje“ kontinuirani razvoj crnogorske državnosti i nacionalne svijesti preko istorijskih stanica Duklja-Zeta-Crna Gora i, isto tako, kontinuirani razvoj samobitnog crnogorskog jezika od indoevropskog stadija do njegova modernog lika. U šumi termina, raznih informacija i istorijskih „potvrda“ ipak se na kraju ne može razabrati da li Nikčević taj idiom smatra dijalektom, članom nekog varijantskog jezičkog modela ili pak standardnim jezikom. Ali to, izgleda, „velikom“ reformatoru i savremenom crnogorskom kodifikatoru i nije bitno. Za njega je bitno sljedeće: 'Bilo bi prirodno da je u svakoj našoj republici jezik državotvornih predstavnika u službenoj upotrebi primaran: u R Crnoj Gori: crnogorski jezik, u R Srbiji (s pokrajinama) srpski i hrvatski jezik, u R Hrvatskoj: hrvatski i

И док таква дјелатност није узимана за озбиљно свих ових година, и поред потпуног оспоравања она се данас показује каквом-таквом окосницом промовисања „црногорског језика“, па се те и сличне несувислости могу наћи у уџбеничкој литератури за основне и средње школе у Црној Гори.² Литература на тему „стандардизације црногорског језика“ на тим почецима ни по чему није карактеристична, осим по неким дијалекатским лексемама (*зборићи*³ нпр.) и метајезику у којем се аутор „objaшњавajući temeljna pravila crnogorskog jezika, toliko trudio da piše tim novim jezikom, služeći se arhaičnim morfološkim formama, arhaičnom leksikom, nekom razlomljenom, dozlaboga dosadnom strukturom rečenice i neobičnim jezičkim elementima“ (Okuka 2006: 355). „Научни“ опус родоначелника „црногорског језика“ препун је разнородних хипотеза, почев од тога да су главна правила за јужно нарјеђе Бечког књижевног договора написана на црногорском језику, па да се њиховом примјеном у Црној Гори „...taj jezik postepeno transformiše u 'srpski' i u periodu između dva svjetska rata (u) 'srpskohrvatski' jezik tako kao da Crnogorci nijesu, već 'Srbi' i potom 'Srbohrvati' njegov tvorac i predstavnik“, а да „opšteprihvačeno 'južno narjeđe' ili dijalekat nije ništa drugo do štokavski dijalekatski sistem koji je donio savez slovenskih plemena pod imenom Veleti (Ljutići) iz Polablja – Pomorja u istočnoj Njemačkoj, iz kojih su nastali Crnogorci i njihov jezik danas rasprostranjen kako u Crnoj Gori tako i u njezinijem okolnijem predjelima: u današnjoj istočnoj Hercegovini do Neretve, istočnoj Bosni do Sarajeva, Sandžaku i zapadnoj Srbiji, a Crnogorci su svoj jezik dali drugima i ostali bez njega“, –до негирања српског језичког идентитета и филолошке научне мисли.

Никчевићев правописни приручник чини својеврсну компилацију хрватских и српских правописних приручника и представља својеврсно ублажавање ранијих радикалних зах-

srpski jezik, u R BiH: bosanski (muslimanski), srpski, i hrvatski jezik, u R Sloveniji: slovenački i u R Makedoniji makedonski jezik itd. Naravno, i neslovenske etničke i nacionalne grupe u službenoj upotrebi u njima treba da imaju svoje jezike’.“ (Okuka 2006: 353).

² В.: Стојановић: 2011; Матовић: 2012.

³ Лик *зборићи* присутан је у свим источнохерцеговачким говорима и у већини централних и (југо)источних говора Србије.

тјева за промјеном норме у „црногорском језику“ а у многоме личи на најновији Правопис из 2010.⁴

2. Научно-методолошки аспекти

Неуспјели покушај стандардизације „црногорског језика“, његове историјске оправданости био је скоро заборављен (осим код ријетких присталица Никчевићеве идеје) све до проглашења црногорске државности и заокруживања простог идеолошког пројекта који се може сажети у идеји поистовјећивања постојања државе и језика „према њеном имену“. Пошто је „црногорска језичка политика“ увидјела да „црногорски“ језик као назив постоји у свему прије (уставу, администрацији, школама, итд.) него у стандарду (око којег се домаћи језикословци нијесу могли договорити), Министарство просвете и науке кренуло је у „извршење задатка“ ангажовањем хрватских лингвиста. У склопу те „литературе“ Министарство је објавило 2010. књижицу на којој изразито доминира назив CRNOGORSKI JEZIK, са поднасловом – *naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskog jezika*, аутора Јосипа Силића, хрватског лингвисте. Свако ко анализира овај нестилизован наслов, био он упућен или неупућен у језичку проблематику, помислио би да се међу корицама налазе граматички садржаји везани за тзв. црногорски језик са елементима историје, судећи по наслову који доминира и величини књиге која упућује на карактер приручника. Оно што одмах упада у очи је да сама књига, што се на неки начин могло очекивати, представља управо методолошки промашај јер су у њој измијешани различити садржаји, који наизглед кореспондирају са насловом, – од општетеоријских ставова који доводе у питање постојање црногорског језика, преко општелингвистичких начела у која се „уклапа“ црногорски језик, до коментара неких општепознатих граматичких и правописних тема.

Све ово указује да иза наслова који „обећава“ стоји урађен задатак од стране лингвисте који се препознаје по општим научним опсервацијама које футуристички проматрају ово питање, изостављајући вјешто све оно на чему је „претеча црногорског језика“ стварао теорију о његовом постоја-

⁴ Најновији правопис не садржи нпр. придјев *вељи*, док је код Никчевића садржан у метајезику (Веља и мала слова).

њу. Пишући у том духу аутор „црногорског језика“ не позива се на литературу, не цитира и наводи свега двије библиографске јединице: *Енциклопедиски рјечник лингвистичких назива* Рикарда Симеона и Анићев *Велики рјечник хрватског језика*.

Тумачења општелингвистичких термина (стандардни језик, систем, кодификација, норма, узус, говор) опаске су које приличне неком приручнику из опште лингвистике са упозорњем: „Treba dakle strogo razlikovati jezik kao sistem od jezika kao standarda“ (Silić 2010: 8). Ово је препознатљива методолошка грешка у грађењу стандарда у окружењу. „Ovdje se radi o varijaciji već opisane 'teze jezik kao sustav'. Naime, južnoslovenski filolozi pokušavaju neutralizirati kriterij sistemskolingvističke podudarnosti tako što kažu da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore istim jezikom kada se gleda tipološka genetska razina, a različitim jezicima kada se gleda standardna razina. Međutim, kod te teze postoji veliki problem. Njome se, naime, tvrdi da je nešto ujedno i jedan jezik i nekoliko jezika, a da se do takvog rezultata dolazi ako se od standardnog jezika odvoji njegova tipološka i genetska razina. No, tipološku i genetsku razinu nije moguće odvojiti od standardnog jezika jer one su sam sadržaj standardnog jezika. Tipološka razina su sve sistemskolingvističke jedinice, a genetska razina je štokavica. Od toga se sastoji standardni jezik. Ni kod drugih standardnih jezika, npr. engleskog, njemačkog ili francuskog, tipološka i genetska razina nije odvojena od standardnog jezika“ (Kordić 2010: 156). Исто тако „...kad se govori o jeziku nije potrebno stalno koristiti pridjev standardni, kako čine lingvisti na južnoslavenskim prostorima. Naime, jezik već neutralno znači *standardni jezik* i onda kada se riječ *standardni* ispred njega ne navodi: 'Tamo gdje postoji pisani standard, neutralno referiranje na jezik odnosi se normalno na njegov standardni oblik“ (Kordić 2010: 2–3).

Методолошка „окосница“ стандардизације црногорског је општа теза да је „organski idiom poseban i prepoznatljiv govor nekoga kraja“ (Silić 2010: 8). Испада дакле, да је говор „*црногорског краја*“ органски идиом за стандардизацију црногорског језика, али се поставља питање шта представља „црногорски крај“? Аутор нас не обавјештава који је то и какав идиом, али каже „у органским говорима о којима је ријеч“ (?), и сва аргументација завршава се детерминативом „црногорски“ („црногорски органски говори“). „U organskim

govorima o kojima je riječ došlo je do promjene *s* i *z* u *s'* i *z'* glasovnom promjenom po mjestu (izgovora) njihovim dodirom s glasovima *l'* i *n'* nastalim jotacijom *l* i *n* sa *j* iz alternanta jata je: uspor.: *s + l' + edeći > s'l'edēći... s'n'égovi... oz'l'eda... kas'n'en'é* (u pismu kašnjenje). Jesu li takve pojave zakonite?“, пита се аутор – и даје потврдан одговор), иако тврди да „методолошки није у реду“ када се каже да црногорски језик има два фонема више од бошњачкога (босанскога), хрватскога и српскога“ (Isto: 9,13). Иако пише на тему „научно-методолошких основа стандардизације црногорског језика“ хрватски лингвиста каже да: „они који *su normirali* (ист. Д. Б.) *crnogorski standardni jezik* појаве типа *pos l'jednji* и *s'njegovi* прогласили су дијалектизмима“ (Silić 2010: 10). На какву законитост аутор мисли ако ови ликови једноставно не постоје у црногорским говорима⁵ и једино могу бити изговорени случајно, са одређеном психолошком конотацијом (спрдање, тепање, немогућност артикулације и сл.). Очито је да Силић нема слуха за говоре у Црној Гори, јер да има не би говорио да се нешто што не постоји у говору прогласи дијалектизмом и да су црногорски нормативисти „imali na umu činjenicu da bi takva pojava znatno narušila strukturu ostalih standardnih jezika u okviru štokavskog sistema“. Хрватски лингвиста схвата језички систем, посматрајући ове примјере, баш широко: „Sistem je, potencija (mogućnost)“ (Isto: 9). Ако се иде оваквом Силићевом логиком, све би се у говору могло прогласити системским.⁶ Поставља се онда питање како би те појаве нарушиле структуру „осталих стандардних језика“, осим ако се они не посматрају као системи?!? (Isto:10). Уосталом, он прокламује: „biranje osnovice standardnoga jezika i njegova imena uopšte, u prvome redu je politički čin“ па било шта и било како да политика и језиколовци у њеној служби одаберу?

⁵ У народним говорима срећу се облици: пошљедњи, последњи; шњегови.

⁶ „Moramo pods'etiti (Д. Б.) na to da je norma, kao i standardni jezik kojemu pripada, društvena institucija“ (Silić 2010: 99). Koristi i „crnogorizam ovde“: *Ovde* moramo reći da je norma crnogorskoga standardnoga jezika kad je trebalo odlučiti o biranju njegove osnovice i njegova imena podržana od crnogorske politike. U tome je ona, dakako imala pravo...“, али говори о „комуникацијском трокуту“?!

Принцип фонолошке опозиције објашњава на овај начин: „Да“ није „не, али нема „да“ без „не“. У црногорском језику то је *ženica: ženica*“ (Silić 2010: 13). Међутим, „спорни су парови којима се илуструје фонолошка опозиција: женица: з’еница и шеница: с’еница: шеница је у српском језику у Црној Гори само дијалектизам (књижевни лик је пшеница) док су сјеница, р. беседка, сјеница, р. синица, па и топоним Сјеница – књишке ријечи и у њима у живом језику (бар у црногорским говорима) не долази до појаве најновијег јотовања. Фонолошка опозиција ж: з јесте спорна чак и на дијалекатском нивоу „док је палатално з` чувало своју палаталност није могла да опстане комбинација двају меких сугласника у непосредном сусједству, па је з’*ě* мимоишавши фазу з’*je*, директно прешло у з’*e* (касније је з’ отврдло). Тако смо добили у ијекавским говорима е-рефлекс у ријечи женица, и тиме се објашњава његова раширеност у црногорским и другим говорима.(...) Неоснована је и реконструкција најновијег или јекавског јотовања у облицима *изјесџи*: *изјелица*, поготову што се у данашњим говорима срећу, поред јотованих и нејотовани облици придјева *козји*, па чак и лик *кођи*. Ово је забиљежио и Данило Вушовић у источнохерцеговачким говорима никшићког краја, а овај се лик среће и на ширем простору црногорских говора. Осим тога, постоји и варијантни лик *козији*, а *из`есџи* је стилски обојена као простонародна, онда се лако може закључити да није рационално уводити ново слово за двије ријечи ријетке употребе, него је рационално увести ортоепско правило једноставне формулације, о изговору гласовне групе зј у ријечима *козји* и *изјесџи* и њиховим изведеницама у разговорном језику“ (Маројевић 2005: 432–439).

Какав је статус гласова с’ и з’ у говорима Црне Горе, тј. у монографијама народних говора? „Немамо у Пиви и Дробњаку с’ и з’ у случајевима када се с и з нађу испред *ћ* и *ђ* (*шићерати*, *ижђељати*) гдје би шушкави фрикативни глас *ш* или *ж* био мало умекшан (...) како би се умекшало свако обично *ш* и *ж* испред меког гласа“ (Вуковић 1927: 47). И даље: „Ови се гласови могу добити, ако се иза с и з (обично у префиксу) налази палатал *ћ* и *ђ* (а често и *љ* и *њ*) дакле, данас меки гласови. Природно је да ће се у таквим случајевима јаче осјећати фрикативни елемент, тако да бисмо ту имали *ћрелазне звукове* (ист. Д. Б) *š’/ž’*: ис’шћерати из’жњеговати ..., а „у говорима јужнијим, како нам то показује Вушовићев матери-

јал, процес јотовања ових гласова узима више размера, обухвата и понеке случајеве јотовања којима је у овоме говору сметала граница слога, усто и осећање границе у сложеној речи (*из'една, из'едначиџи, с'едним – с једним*) (Исто: 45). „И овдје налазимо Вушовићев примјер *кођи и уђаџи (уђо, уђашем, уђак, иџг.)* гдје *би з+ј дало ђ, а не з*“ (Вуковић: 46).

У источноцрногорским говорима „не само у резултату јотовања већ и у резултату једначења сугласника срећамо *с'* и *з'*, иако не *увјек њодједнако одређено* (ист. Д. Б): *з+ћ > з'ћ*: *ис'ћерати...с+ћ > с'ћућурат, С'ћепо ...з+ћ > з'ћ*: *из'ћела...* Код појединаца, а у местима и *уоџиџе* (ист. Д. Б), јаче је развијен фрикативни елемент од палаталног: *Шћепан, ишћетало...*“ (Стевановић: 35). А у говору Пљеваља „за разлику од других говора у Црној Гори, *с* се не јотује обавезно и у свим случајевима испред јата: *с'егуо* (али и сидио), *с'еђела* (сиђела), *с'у-џра/суџра...*“ (Ђупић : 85). Нејотовани облици су карактеристика и говора Потарја.

Очито, и на основу овлашне слике стања у говорима може се говорити о њиховој фонетској и системској нестабилности; ови гласови нијесу обиљежје само црногорских, него свих (и)јекавских (чак и екавских) говора.⁷

3. Нове научне основе

О уједначености методологије грађења црногорског језика „у заметку“ најбоље говори терминолошка неуједначеност ионако малог броја лингвиста који у томе учествују.⁸ За разлику од уопштене Силићеве одреднице „*црногорски орјански џовори*“, „*оџиџецрногорски језички слој*“⁹ „изводи“ коаутор Граматике црногорског језика Аднан Чиргић, представник црногорске лингвистике у стварању стандарда црногорског језика, или представник, како је он сам назива, монтенегристике. Тај „општецрногорски језички слој“ била би нека дијалекатска основица „црногорског језика“.. Међутим, „*da bi unutar jednog dijalektalnog kontinuuma nastali različiti standardni jezici neophodno je da se uzmu različiti dijalekti za standard. A to*

⁷ О овоме детаљно в.: Јовановић: 2011.

⁸ И даље је актуелан спор око питања „шта је и какав је црногорски језик“? Једни (Силић, Чиргић...) мисле да је то посебан језик, а други би (Глушица и др.) да српски језик просто назову црногорским.

⁹ Чиргић употребљава нпр. *виђи*, иако то, познато је, није „општецрногорско“.

код standardnih jezika u Hrvatkoj, Srbiji, BiH i Crnoj Gori nije bio slučaj jer je uzeta štokavica za standardni jezik. Tako je nastao jedan standardni jezik s nekoliko nacionalno različitih centarapolicentrični standardni jezik“ (Cooper 1989: 139).

Чиргић поистовјећује „црногорске говора“ са „црногорским језиком“, и сходно томе говори о изради дијалектологије црногорског језика. За истраживаче ових говора (Вушовић, Стевановић, Ружичић, Радосав Бошковић, Вуковић, Вујовић, Барјактаревић, Милетић, Пешикан, Станић, Ћупић, Петровић, Пижурица) аутор каже да им је „матерњи језик био црногорски“ (Ćirgić 2011: 58). Како се ова појава може назвати са становишта интелектуалне својине није потребно истицати? И не само то, него су вршили истраживања и објављивали монографије „да докажу постојање два строго поларизована дијалекта који захватају црногорски простор (не поклапајући се с црногорским државним границама)“. Истраживачи тих говора, сувишно је истицати, нијесу полазила од аргумента црногорске државе, нити детерминатива црногорски (уосталом он је у историји варирао), него научне истине. Аргументација му се, даље оснива на томе да ли су истраживачи употребљавали придјев црногорски или не, и то провјерава „са становишта данашњих сазнања из области црногорске дијалектологије и монтенегристике уопште“?! Узимајући у обзир тумачења двојице дијалектолога поријеклом из Црне Горе он тврди: „Разлика између та два аутора (Ћупића и Пешикана) је у томе што први синтагму *црногорски љовори* сматра неприхватљивом, а други је и сам употребљава“. Међутим, навођењем цитата, он себе демантује. „На овој територији нема појава које није могуће наћи на другим подручјима српскохрватског језика. Зато није могуће говорити о црногорским говорима са значењем придјевског дијела ове синтагме „свој“, а не и „српскохрватски“ (Ћупић) – што не значи да је синтагма неприхватљива. А то што М. Пешикан употребљава синтагму црногорски говори није и не може бити никакав доказ Чиргићевих хипотеза: код Пешикана су синтагме *црногорски љовори* и *љовори Црне Горе* синоними. Аутор *Класификације црногорских љовора* и сам потенцира да се простирање појава не завршава на границама Црне Горе, али никако не признаје научне аргументе територије простирања дијалеката са позиција *ареалне лингвистике*, него примат даје атрибуту „црногорски“. Чињенице дијалектологије никако не може

промијенити ни атрибуцка, ни синтагматска употреба одреднице „Црна Гора“. Непознато је на која сазнања аутор мисли кад каже да се многе особине свакодневно квалификују као црногорске, ако не на она која имају задатост-црногорско. Он уопште не помиње новије монографије са простора Црне Горе (Говор Паштровића, нпр.) и низ синтетичких радова из дијалектологије аутора ове монографије. Црну Гору узима за „центар јављања језичких појава које маркирају одређени простор или говор“, али се поставља питање како то може бити Црна Гора кад и сам говори о томе да се појаве не завршавају на границама. Простор Црне Горе занимљив је за дијалектологе, па је у том смислу довољно погледати *Морфолошке процесе у српскохрватском језику* и видјети да се говор Пиве и Дробњака узима за дијалекатско средиште (али то је један говор простора данашње Црне Горе, а не Црна Гора).

За класификацију црногорских говора овај аутор „не узима у обзир мноштво црногорских језичких особина које су описане у дијалектолошким студијама и монографијама што се односе на различите крајеве Црне Горе“, и издваја заједничке *крујније* (ист. Д. Б.) особине за „источнохерцеговачки дијалекат“ и „зетско-јужносанџачки“. Различитост термилошких рјешења је неминовност у научном приступу, али тенденциозно издвајање неких дијалекатских особина као заједничких за два дијалекта у циљу формирања „црногорског општејезичког слоја“ равно је поређењу било која два штокавска дијалекта са унапријед задатим циљем.

4. Актуелни поларизовани „црногорски“

За обезбјеђивање статуса црногорској „напреднијој“ варијанти, у односу на „архаизирану“ Рајка Глушица, ватрени поборник црногорског језика, преузима аргументе хрватског лингвисте Сњежане Кордић из њене најновије књиге на тему односа језика и национализма, да би приказала „црногорски“ и „српски“ национализам у језичким питањима. Анализа Сњежане Кордић односи се, прије свега, на хрватски национализам у процесу стандардизације хрватског језика. Реакција Глушице услиједила је након израде црногорске стандардолошке литературе у којој она није учествовала, али је аутор неких приручника из језика за средње школе, у којима се, примјера ради, не употребљава термин источнохерцеговачки дијалекат, него се примат даје „сјеверозападно-црногорском

дијалекту“. И њена аргументација се оснива на квалификативу „црногорско“, шта год то значило. За одбрану „својих“ ставова она се позива на иностране ауторе и на исти онај садржај, на које се позива и цитира Сњежана Кордић¹⁰ и то, што је потпуно необично, у новинском чланку. О каквом се национализму ради ако од троје чланова „експертског тима“ за израду стандарда двоје њих су из иностранства (Пољска, Хрватска), а трећи члан је поријеклом из Црне Горе – и ако су аутори Граматике црногорског језика два Хрвата (Силић и Прањковић) и Муслиман (Чиргић) – ваља се овдје запитати, уз оцјену да би квалификације по националности у сваком другом контексту биле неумјесне. Можда о увезеном, или о сопственој осујећеној пројекцији, јер ваља и подсјетити на главни аргумент Глушице за прокламацију црногорског језика, а то је, ни мање, ни више него *црногорска државност*, дакле, исти онај аргумент који је у основи и друге „струје“.

5. Умјесто закључка

Без обзира на унеколико различита „научна“ полазишта, заједничко методолошко полазиште градитеља црногорског језика је прескрипција и прокламовање: „Preskriptivno nametanje počiva na tome da se ne prizna autoritet jezika u svom njegovom opsegu i da se na njegovo mjesto stavi ona naredivačka kontrola koja, ne znajući množinu i slojevitost jezičkih mogućnosti, dopušta kao normu samo svoju vlastitu jezičnu upotrebu. A ta vlastita jezična upotreba je često samo ona koja je naredena, koja je u skladu sa propisanim odredbama što su nekritički preuzete. Rezultat tako ograničenog mišljenja je učitelj kao programirani programer“ (Jung 1974: 5 u Kordić 2010: 64–65). За црногорске прилике овај Јунгов увид ипак није довољан.

Литература

- Бојовић 2011: Драга Бојовић, *Црногорски језичко-менијални инжењерини* у: Октоих, Никшић.
- Вуковић 1938–39: *Говор Пиве и Дробњака*, Јужословенски филолог, књ. XVII, Београд.
- Вушовић 1927: *Диалекат Источне Херцеговине*, СДЗб III, Београд.
- Glušica 2011: R. Glušica, *Sila i zastrašivanje umjesto argumenata i Diletanti na sceni*, Dnevne novine Vijesti, 23. i 24. februar.

¹⁰ Упореди: Kordić: 2010 i Glušica: 2011.

- Јовановић 2011: Миодраг Јовановић, *Секвенце сј,зј у црногорским и осталим ијекавским јоворима* у: Октоих, Никшић.
- Ковачевић, Шћепановић 2011: М. Ковачевић, М. Шћепановић, *Српски језик у врлолоу иолијике*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Kordić 2010: Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb.
- Маројевић 2005: Радмило Маројевић, *Српски књижевни језик и његови историјски, регионално-конфесионални варијетети* у: *Српски језик X/1–2*, Београд.
- Матовић 2012: Веселин Матовић, *Ноћ дујих маказа*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Окука 2006: Miloš Okuka, *Srpski na kriznom putu*, Сарајево: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Пешикан 1984: Митар Пешикан, *Правци диференцирања и класификације црногорских јовора и неки проблеми њиховој проучавања* у: Црногорски говори, Подгорица: ЦАНУ.
- Silić 2010: Josip Silić, *CRNOGORSKI JEZIK, naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskog jezika*, Podgorica.
- Симић 2002: Радоје Симић, *Морфолошки процеси у српскохрватском језику*, њихови узроци и последице, Београд.
- Стевановић 1935: Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти*. Библиотека ЈФ V, Београд.
- Стојановић 2011: Јелица Стојановић, *Пушевица српског језика и ћирилице*, Никшић: Матица српска Друштво чланова у Црној Гори.
- Ћупић 1988: Драго Ћупић, *Основне особине јовора Пљеваља*, ЦАНУ, Гласник Одјелења умјетности 8, Титоград.
- Cooper 1989: R. L., *Language planning and social change*, Cambridge.
- Ћирић 2011: Adnan Ćirgić, *Klasifikacija crnogorskih govora*, Podgorica: Matica crnogorska.

Draga Bojovic

THE SCHOLARLY AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE MONTENEGRIN LANGUAGE

Summary

The ideological product dubbed Montenegrin language is in many respects a unique phenomenon and is a part of the process of 'renaming' the Serbian language. A prior non-linguistic approach to this topic of a Montenegrin literature professor was not taken seriously, but

the latest instant, let's call it 'expert' linguistic attempt of fabricating the new language standards proved to be a mere 'completion of a task'.

As a part of this standardisation attempt in 2010 the Ministry of Education and Science of Montenegro issued a booklet, written by the Croatian linguist Josip Silic, which bore a conspicuous title THE MONTENEGRIN LANGUAGE, and a subtitle – the scholarly and methodological premises for the standardisation of the Montenegrin language. Anybody who makes an analysis of this unpolished title, no matter whether he or she is linguistically trained, would expect that the book deals with grammatical issues and some historical elements which are connected to the so called Montenegrin language. This has to be inferred based on the title which dominates the front page and the size of the work which indicates that this must be a reference book. What immediately draws one's attention is that the book, as in a way was expected, is actually a methodological fiasco as it contains a variety of contents only seemingly related to the title: some general theoretical views which question the existence of the Montenegrin language, some general linguistic norms which this language 'fits' and the observations that concern some general grammatical and orthographic issues.

All this indicates that behind the 'promising' title there is just a task done by a linguist, characterised by the general scientific observations which futuristically tackle the problem, skilfully leaving out everything on which 'the forerunners of the Montenegrin language' have based the theory of its existence. Now, the (in)existence of the Montenegrin language is being proved by the new classifications of Montenegrin dialects on the one hand (in addition to the purely political argument of sovereignty) and 'renaming' of the Serbo-Croatian to the Montenegrin language on the other. Although their historical perspectives are completely different (which is a curious paradox), the common methodological starting points of the so-called founders of the Montenegrin language are prescriptivism and proclamationism.

Key words: Montenegrin language, scholarly aspects, methodological aspects.

Veljko MIĆOVIĆ

**RAVNOPRAVNOST PISAMA U SREDSTVIMA
JAVNOG INFORMISANJA, IZDAVACKOJ
DJELATNOSTI I ADMINISTRATIVNOJ PRAKSI
U SR CRNOJ GORI ***
(Opredjeljenja i praksa)

I. Uvod

Ponekad bi se moglo reći: sve što je više informisanja, sve je manje informisanih, najmanje krivicom samog informisanja. U Jugoslaviji ima dosta onih koji misle da je u SR Crnoj Gori zvanično pismo ćirilica. A ni u samoj Crnoj Gori nijesu svi sa tim načisto.

Kad je danas riječ o pismima u ovoj republici, opredjeljenja su nesporna i izričita. Tu materiju načelno reguliše; l. 172 st. 1 republičkog Ustava: „Na teritoriji SR Crne Gore ravnopravni su svi jezici naroda i narodnosti Jugoslavije, kao i njihova pisma.“

U svakodnevnom životu, pak, ta ravnopravnost dobija korektive cjelishodnosti za svaki poseban slučaj. No, pored cjelishodnosti, kao kategorije voljnog i osmišljenog, ima pojava nevoljnog djelovanja, koje (u odsustvu bilo individualne samokontrole, bilo kolektivne predostrožnosti) najprije izmiču i promiču a onda počinju bujati snagom stihije.

II. Praktična distribucija pisama

1. Da su područje ćirilice dnevna štampa i pretežan dio periodike, to se da zapaziti i bez naočara. I jedno i drugo pismo u upotrebi su na Televiziji, u nekim stručnim časopisima, glasnicima, godišnjacima i listovima. Ima ih i koji se štampaju isključivo latinicom.

Što je ovdje u pristupu temi i albanska latinica tretirana kao posebno pismo, može izgledati pomalo vještački, no, s obzirom na stvarno prisustvo albanskog jezika u nekolike prigranične opštine, bilo bi još više vještački zaobilaziti je.

Uostalom, tu su tabele i pregledi koji, ne pretendujući na iscrpnost i maksimalnu tačnost (jer ni u odgovarajućim ustanovama nemaju još kompletiranu dokumentaciju o tom), ipak daju pozdane obrise pojava koje pratimo.

DNEVNA ŠTAMPA I PERIODIKA U SR CRNOJ GORI

1a. SH ĆIRILICA

R. br.	NAZIV	VRSTA	IZLAZI	MJESTO
1.	ALUMINIJUM RO m.pr ¹¹		mjesečno	Titograd
2.	AUTO-MOTO REVIJA RO d. d. ¹²		mjesečno	Titograd
3.	BILTEN Leks. zav. (u pripremi)	RO d. d.	godišnje	Titograd
4.	BILTEN Marks. cen.	RO d. d.	povremeno	Titograd
5.	BJELOPOLJSKE NOVINE	RO d. d.	10-dnevno	Bijelo Polje
6.	BARSKE NOVINE	RO d. d.	15-dnevno	Bar
7.	CETINJSKI PUT	RO m. pr.	15-dnevno	Cetinje
8.	CRNA GORA	RO m. pr.	2-mjes.	Nikšić
9.	DELEGATSKE NOVINE (Rep. skupština)	RO d. d.	15-dnevno	Titograd
10.	DELEGATSKA TRIBINA (Opšt. skupština)	RO d. d.	15-dn. mjes.	Titograd
11.	ELEKTROPRIVREDA	RO m. pr.	mjesečno	Nikšić
12.	GLAS FARMACEUTA (u pripremi)	RO m. pr.	6-mj.	Titograd
13.	GLAS RUDARA	RO m. pr.	mjesečno	Pljevlja
14.	GLASNIK CANU (odj. umjetnosti)	RO d. d.	povremeno	Titograd
15.	GLASNIK CANU (odj. prirodnih n.)	RO d. d.	povremeno	Titograd
16.	GLASNIK CANU (odj. društ. nauka)	RO d. d.	povremeno	Titograd
17.	GLASNIK PTT	RO d. d.	mjesečno	Titograd
18.	GLASNIK CETINJSKIH MUZ.	RO d. d.		Cetinje
19.	GORNJI IBAR	RO m. pr.	mjesečno	Rožaje
20.	INFORMATOR	RO d. d.	mjesečno	Titograd
21.	ISTORUSKI ZAPISI	RO d. d.	mjesečno	Titograd
22.	JUGOPETROL	RO m. pr.	mjesečno	Kotor
23.	JULSKE VATRE	RO d. d.	godišnje	Danilovgrad
24.	LOVAC	RO d. d.	2 -mjes.	Titograd
25.	LOVČEN	RO m. pr.	ugl.mjes.	Titograd
26.	LUKA BAR	RO m. pr.	mjesečno	Bar
27.	LJUBIŠNJA	RO m. pr.	mjesečno	Rožaje
28.	MONTENEGROTURIST	RO m. pr.	mjes.	Budva
29.	NAŠ LIST	RO m. pr.		H. Novi
30.	NAŠA RIJEČ	RO d. d.	14-dn.	Nikšić
31.	NIKŠIĆKE NOVINE	RO d. d.	15-dn.	Nikšić
32.	OMLADINSKI POKRET	RO d. d.	mjes.	Titograd
33.	OVDJE	RO d. d.	mjes. revija	Titograd
34.	PLJEVALJSKE NOVINE	RO d. d.	15-dn.	Pljevlja
35.	POBJEDA ¹³	RO d. d.	dnevno	Titograd

¹¹ Organ radne organizacije materijalne proizvodnje¹² Organ radne organizacije društvene djelatnosti¹³ Jedini dnevni list u SR Crnoj Gori

36.	PRAKSA (časopis)	RO d. d.	2-mjes.	Titograd
37.	PRIMORSKE NOVINE	RO d. d.	15-dn.	Budva
38.	PROSVJETNI RAD	RO d. d.	15-dn.	Titograd
39.	PRVOBORAC	RO m. pr.	mjesečno	H. Novi
40.	SLOBODA	RO d. d.	15-dn.	Ivangrad
41.	STVARANJE (časopis)	RO d. d.	mjesečno	Titograd
42.	SOA NEBESKA	RO d. d.	mjesečno	Žabljak
43.	SREĆNO	RO m. pr.	mjesečno	Nikšić
44.	TEP (Termoelektrana Pljevlja)	RO m. pr.	mjes.	Pljevlja
45.	TETESK	RO m. pr.	mjesečno	Titograd
46.	TITOGRAD	RO m. pr.	mjesečno	Titograd
47.	UNIVERZITETSKA RIJEČ	RO d. d.		Titograd
48.	VASPITANJE I OBRAZOVANJE	RO d. d.	2-mj.	Titograd

I b. OBA SRPSKOHRVATSKA PISMA

R br.	NAZIV	VRSTA	IZLAZI	MJESTO
1.	BOKA	RO d. d.	15-dnevno	Kotor
2.	BOKA (zbornik radova) RO d. d.		godišnje	Kotor
3.	GODIŠNJAK Pomorskog muzeja	RO d. d.	godišnje	Kotor
4.	MOSTOVI (časopis)	RO d. d.	2-mjes.	Pljevlja
5.	ODZIVI (časopis)	RO d. d.	3-mjes.	Bijelo Polje
6.	POLJOPRIVREDA I ŠUMARSTVO (časopis) RO d. d.		3-mj.	Titograd

I c. HS PISMA I ALBANSKA LATINICA

R br.	NAZIV	VRSTA	IZLAZI	MJESTO
1.	POČECI – FILLIMET (dvojez. šk. list; hs lat/alb. lat.)	RO d. d.	povremeno	Ulcinj
2.	SUSRETI (dvojez. revija; sh ćirilica (hs lat./alb. lat.))	RO d. d.	mjesečno	Titograd
3.	TITOGRAĐSKA TRIBINA (sh ćirilica alb. lat.) RO d. d.		sedmično	Titograd

I d. HRVATSKOSRPSKA LATINICA

R br.	NAZIV	VRSTA	IZLAZI	MJESTO
1.	AGROSAZNANJE RO d. d.		6-mjesečno	Titograd
2.	GLASNIK Republičkog zavoda za zaštitu prirode	RO d. d.	6-mjesečno	Titograd
3.	SLUŽBA BOŽJA Biskupija		povremeno	Kotor

I e. HRVATSKOSRPSKA LATINICA

R br.	NAZIV	VRSTA	IZLAZI	MJESTO
1.	BULKTINI (Marksistički centar) RO d. d.		povremeno	Titograd
2.	KOHA (časopis)	RO d. d.	6-mjesečno	Titograd
3.	KOHA (biblioteka)	RO d. d.	povremeno	Titograd

U pogledu ravnopravnosti oba sh pisma reprezentativno mjesto zauzimaju dva kotorska godišnjaka (zbornik radova BOKA i GODIŠNJAK Pomorskog muzeja), u kojima se članci smjenjuju jednim pa drugim pismom strogim naizmjeničnim redosljedom, a kod drugog smjenjuju se pisma i na spoljnim i unutrašnjim koricama.

U Titogradu se štampa na albanskom (i odgovarajućim pismom) časopis za nauku, umjetnost i društvena pitanja KOHA (Vrijeme). U istoimenoj biblioteci do sada je izišlo šest knjiga poezije i proze. Nedjeljni ćirilčki list glavnog grada Republike TITOGRAĐSKA TRIBINA ima redovno po jednu (nekad i dvije) stranice na albanskom jeziku. Vrijedan je pažnje i školski dvojezični list FILLIMET - POČECI, koji (na geštetnerskoj tehnici) izdaje Školski centar BRATSTVO-JEDINSTVO u Ulcinju.

Matica iseljenika Crne Gore izdaje ilustrovanu reviju SU-SRETI, namijenjenu inostranstvu, koja sadrži priloge i na albanskom jeziku. BILTEN (BULETINI) Marksističkog centra „Milun Božović“ u Titogradu pojavljuje se kao separat i na albanskom jeziku.

2. Glavni nosioci izdavačko-publicističke djelatnosti u Crnoj Gori jesu NIRO POBJEDA u Titogradu i OBOD na Cetinju. Pored njih, rade lokalne štamparije: ili samostalno (kao ANDRIJA PALTAŠIĆ u Kotoru, KOLE u Nikšiću i ŠTAMPARIJA u Pljevljima) ili kao pogoni POBJEDE (u Ivangradu, Bijelom Polju i Herceg-Novom).

Ćirilicom POBJEDA tiska istoimeni dnevni list, udžbenike za republičko područje, neke časopise i periodične listove, zatim kapitalna izdanja u okviru biblioteke LUČA.

OBOD na Cetinju bavi se takođe sličnim poslovima (samo što ne štampa dnevni list). Sa svojom reputacijom prve državne štamparije na slovenskom jugu, ostajući pri svojoj ćirilčkoj tradiciji, nema nikakvih ograda u pogledu latinice - pisma su, kao i inače u Crnoj Gori, i u ovoj izdavačkoj kući ravnopravna.

Posebno plodnu izdavačku djelatnost razvili su posljednjih godina Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU) i Republički zavod za unapređivanje školstva (njegov OUR za udžbeničku djelatnost). Oboje svoju proizvodnju pečataju po pravilu ćirilicom, osim u slučajevima kada se u udžbenicima podrazumijeva latinica, a u Akademijinim izdanjima ukoliko je posrijedi autorova želja ili neki drugi specifičan razlog.

3. U internoj institucionalnoj praksi, u administraciji uopšte, ubjedljivo preovlađuje latinica. Ona je tamo osvojila teren najprije iz tehničkih razloga (ne uvijek, dakle, slobodnim opredjeljenjem) a kasnije se, snagom repetitivne prakse, nametnula kao vladajuće pismo.

Umjesto pregleda broja i brojnog odnosa писаћих машина sa jednom i sa drugom azbukom (broja kojim ne raspolaže ni SDK), navešćemo slučaj iz neposrednog saznanja.

Daktilografkinja koja je svoj radni vijek provela za ćirilickim писаћим strojem otišla je u penziju. Nakon njenog odlaska, машина na kojoj je radila ostala je upražnjena, jer niko na njoj više nije radio. Ta машина poklonjena je umirovljenoj daktilografkinji za uspomenu. (Slučaj ne navodimo zbog njegove egzotike nego zbog ilustrativnosti.)

Nijesmo skloni da iz ovoga izvodimo nikakve vehementne zaključke niti da sugeriramo nostalgiju za ovom ili onom azbukom, ali valja pogledati koliko iza te pojave leže valjani razlozi.

3a. I pored jasnih i relativno dobrih planova i programa, presudna je uloga nastavnika. Da nastavnik tu ulogu privatizuje, nije toliko rijetko da bi bilo bezazleno. Vlastitu sklonost prema jednom ili drugom pismu on nerijetko prenosi na učenike ili je popustljiv prema afinitetu vaspitanika, afinitetu izgrađenom u porodici ili užoj sredini, što nije bez veze ni sa uticajem zainteresovane crkve.

3b. Iako je prvo pismo koje đak u Crnoj Gori počinje učiti ćirilica, iz srednje škole (prema iskustvu jednog inspektora), 70%, njih izlazi sa latinicom kao pismom sopstvenog izbora i spontane prakse. U tom pravcu, bez sumnje, djelovalo je i učenje stranih jezika sa latiničkim alfabetom. Pri čemu je ilustrativan podatak (opet iz inspektorskog iskustva i da đaci, prosječno uzev, imaju bolju ocjenu, recimo, iz engleskog nego iz maternjeg jezika. Primjer da je jedan učenik našu riječ kupus napisao sa q (qupus) usamljen je ali ipak nešto govori.

3c. O izboru pisma dok smo sa olovkom u ruci, ipak sami odlučujemo, ali danas, kad je писаća машина potrebna svakom poslovnom čovjeku na radnom mjestu, pa i u privatnom životu, sa tim izborom je teže. Ulogu, koja nije beznačajna, tu imaju nabavljачke službe, tržište i ćudljivi zakoni ponude i tražnje. Ћirilicke писаће macchine u našim izlozima (riječ je o ovoj republici, posebno njenom glavnom gradu) mi nijesmo vidjeli. Kažu: slabo prolaze, pa se dobijaju samo posebnom narudžbinom od proizvođača. U pos-

ljednje vrijeme - vele u jednoj knjižari - prodali su samo dvije, i to manastirima (na Cetinju i u Ostrogu).

Ako je ravnopravnost jednakost u pravima, onda ta jednakost, svedena konkretno na izbor pisama, nema istu težinu kao kad bi bila posrijedi, recimo, pasta za zube ili čak vrsta papira koji ćemo pri kucanju upotrebljavati.

Tu, u izboru pisaae mašine, sa ovom ili onom azbučnom tastaturom, ima jedna dublja, relevantna dimenzija.

Kada čovjek dođe u prodavnicu da kupi pisaću mašinu, valja pretpostaviti da mu, najčešće, nije svejedno da li mu se nudi mašina sa ćirilicom ili latinicom, kao što bi mu, na primjer, bilo svejedno da li će kupiti „kolynos“ ili „zirodent“. Pisaća mašina, dakle, u ovom kontekstu nije obična roba.

Za taj aspekt slobode izbora, ustavno zagarantovane, naša trgovina (čije teškoće i specifičnosti uvažavamo) kao da nema dovoljno izoštren sluh.

Sansa da se željeni pisaći stroj nabavi posebnom narudžbom od proizvođača sadrži dozu prinude – u vidu čekanja da stigne, nemogućnosti da se neposredno vidi i opipa, a i mogućnosti da u međuvremenu poskupi – pa do vodi kupca u položaj „daj što daš“ ili da odloži tu svoju potrebu za neku drugu priliku (jer tvornice pisaaih mašina u obodskoj Crnoj Gori nemamo).

Umjesto prijekora našim trgovcima i snabdjevačima, podsjećamo ih da su još u francjozefovskoj Austriji usred Beča prošlog stoljeća mnogi nalazili, pored drugih razloga, i ekonomski račun da štampaju ćiriličkim pismom.¹⁴

I tako, dok su na tri razmatrana područja pisma distribuirana na način koji smo unekoliko pokazali, dotle se u samim pismima sretamo sa pojavama koje odavno već promiču pažnji. Ovom prilikom zadržaćemo se samo na jednoj, svakako najizrazitijoj.

III. Birotehnički sindrom dj

Kada latinica postaje vladajuće pismo u jednom tako važnom domenu života kakav je administracija, ne bi trebalo to smatrati nekim ili nečijim unitarizmom (ukoliko je riječ o tehničkoj tipizaciji), ali fenomen dvočlanog Đ u samoj latinici, DJ u službi

¹⁴ U štampariji jermenskog kaluderskog reda mehitarista Njegoš je 1847. god. ćirilicom pečatao „Gorski vijenac“ a takođe izvjesni I. Sommer 1867. djelo dra Valtazara Bogišića „Naputak za opisivanje pravnijeh običaja, koji živu u narodu“.

Đ - kojim su naši tekstovi i „materijali“ toliko zasićeni (pa bi ga već radi uštede vremena i prostora trebalo povući iz upotrebe) - ne samo što vrijeđa uspomenu na Đuru Daničića¹⁵ nego devalvira jedan obrazovni sistem, posebno abecedni kodeks kao temelj ortografije.

Pred sobom smo imali anketne listove koje je pripremio jedan zavod za „unapredjivanje“ školstva. Cilj mu je bio da utvrdi nivo pismenosti i znanja iz maternjeg jezika i književnosti. Učeniци su, ispunjavajući ga pravilno, ispisivali riječi i imena sa Đ, dok je u samom zaglavlju anketnog obrasca ta grafema bila prezentirana u svojoj birotehničkoj verziji DJ.

Nećemo zbog toga reći da su đaci ispali pismeniji od pedagoga, ali, je izvjesno da pedagozi ovdje nijesu bili na nivou zadatka.

Kada se našeg osmoškolca ili abiturijenta dohvate razni daktilografski tečajevi, administracija i njene skriptarnice i uzmu ga na „doškolovanje“, oni ga naviknu da navodnike piše na istom nivou, da se razmeće proizvoljno raznim crtama i crticama, tačkama i tačkicama, da mjesto standardnog slova Đ piše hibridno dvočlano DJ - i sve to pod izgovorom da tastatura nije prilagođena potrebama našeg jezika ili da se na tečajevima desetoprstnog slijepog kucanja daktilografi ne obučavaju po sistemu koji obuhvata i Đ.

Šta je u svemu tome objektivno nužno, šta cjelishodno a šta mistifikacija, treba razmotriti i pred ovakvim skupom.

Pregledajući udžbenik daktilografije¹⁶, konstatovali smo da kao pretposljednji znak u posljednjoj (XII) vježbi stoji pravo pravcato, u punom svom identitetu, naše daničićevsko Đ. Ono je u grupi znakova: W X Đ – (dvostruko v, iks. đ. povlaka) koja dolazi pod mali prst desne ruke. Međutim, kroz cio udžbenik (osim na stranici gdje se tretiraju četiri navedena znaka), na čitavih 158 stranica, dakle, paradira njegov inkriminirani dvojnik DJ – i pored brojne ekipe raznih saradnika i užih specijalista koji su udžbenik pripremili.

¹⁵ Đura Daničić je autor monografeme Đ.

¹⁶ Marija C. Tome: DAKTILOGRAFIJA po sistemu desetoprstnog slijepog kucanja, četvrto izdanje, I deo, izdavač Savez društava daktilografa, stenodaktilografa i drugih birotehničkih radnika Jugoslavije, Beograd, 1978. god.

Urednik: Ciril Tome, cenzura i lektorisanje: Milan I. Plečaš, tehnička obrada za štampu na sistemu IMB 82 - Milada Nikolić.

Udžbenik je, pretpostavljamo za upotrebu odobrio Sekretarijat SR Srbije za kulturu, jer ga je na osnovu svog akta (br 413-705/76-02a od 6. VI- 76) oslobodio poreza na promet.

Što se, pak, kandidati na tečajevima obučavaju samo na latiničkim mašinama, nije do udžbenika (jer u njemu postoje vježbe i za ćirilicu) nego do nastavne prakse.

Slučaj DJ zadire kao pojava na neprirodan način u osnove naše ortografije, što ne proizlazi iz prirodnog i nužnog dinamizma, već se nameće sa strane kao nasilno nakalemljena praksa. I ne insistiramo toliko na sudbini kakvu će u toj „tehnologiji“ da dožive razne riječi, nazivi, imena, stihovi (odjuriti, djelovođa, Đevdelija, Đelo Jusić, „Đer đevojko, đer đetiću“ i sl.) koliko na činjenici da se, izlazeći iz okvira administracije i pisanija za „internu upotrebu“, pojava socijalizuje u najširim razmjerama.

U emisiji TV Beograd, „Pokretne slike“, u 22h13' reditelj je predstavljen kao Nebojša Djukelić.

Prilikom prenosa fudbalske utakmice između Jugoslavije i Mađarske 31. Marta, takođe ove godine, nekoliko puta saopšten je rezultat, i svaki put mogli smo preko čitavog ekrana pročitati: Jugoslavija – Mađarska“. Rezultat nas je mogao obradovati, ali šta da kažemo o tom „pravopisu“?

Ulica Đure Đakovića u kojoj se nalazi ustanova organizatora ovoga skupa, može da se u govoru čuje na nekoliko načina (jer je Đ i artikulaciono hendikepirano, bar u nekim drugim vancrnogorskim sredinama) ali treba da se piše samo na jedan.

Umjesto zaključka

Iako „najćiriličkija republika“, Crna Gora gaji i bez predrasuda služi se takođe i latinicom, kao pismom čija starina istorijski seže u duboke vjekove naše prošlosti.

Distribucija i način upotrebe dva srpskohrvatska pisma više su uplvisani – naročito u kancelarijskoj praksi – vanjezičkim (tehničkim) razlozima nego pedagoškim ili tradicijskim.

Slučaj sa alografemom DJ može se po reperkusijarna okvalifikovati kao psihološko razdvajanje vizuelnog signala od foneme.

Ovo odstupanje od grafičkog standarda počelo je manje-više opravdano, zatim je postalo birotehnički sofizam da bi na kraju dobilo razmjere epidemije. Kao takva, ona, danas posmatrana, ulazi „u onaj kompleks liberalno anarhoidnih kretanja koja se koriste svim putevima na koje jezik može da naiđe“.

Njenim forsiranjem kroz administrativnu praksu, pojava dobija i pravni aspekt. Pogledajmo lične dokumente (izvode iz knjige rođenih, vjenčanice, legitimacije) ukoliko ime, prezime ili

mjesto rođenja sadrže Đ. RegistarSKI broj automobila iz Đakovice nije ni ĐA ni ĐK nego DJ.

To su aksiomi. Pa, iako aksiome ne treba dokazivati, neke zaključke treba izvući:

Prošlo je vrijeme kad smo se morali služiti tuđim piscima mašinama. Na sadašnjem stepenu tehničkog razvoja, našeg jezičkog senzibiliteta, kao i tradicije današnjeg latiničkog hs pisama, tradicije duge preko stotinu godina, od te tehničke zavisnosti treba se osloboditi.

Neka se, zato, jednako nabavljaju, i pod jednakim uslovima, pisci strojevi za oba pisma i sa JUS-ovom tastaturom.

Neka se udžbenici daktilografije primjere potrebi i zadatku.

Neka se daktilografi bolje koriste svojim malim prstom desne ruke. I neka se na ispitima za klasu i daktilografskim natjecanjima traži standardno Đ naše abecede (dosta su nam i ona tri složena slova, da im društvo ne proširujemo).

Ova tehnika dekompozicije slova neka ostane područje teleprinterske prakse i kompjutera.

Problem je tematski samo uslovno sveden u granice SR Crne Gore, jer je, vjerovatno, takođe aktuelan i za ostale tri republike, pa bi ga trebalo eksteritorijalizovati i (sit venia verbo) derepublicizirati.

Literatura:

Enciklopedijski leksikon (mozaik znanja) – Srpskohrvatski jezik, Interpres, Beograd, 1972: 13 – 14.

Kostić, dr Đorđe: Za vašu govornu kulturu. Teorija i praksa, Radio-televizija Beograd, 11:138 - 147. Beograd, 1978.

Milović, dr Jevto: Rukopis „Gorski vijenac“ Petra II Petrovića Njegoša, CANU, knj. 13/3, Titograd, 1982.

Tome, Marija Ć: Daktilografija po sistemu desetoprstnogn slepog kucanja, IV izdanje, I deo, Beograd, 1978.

* Преузето уз сагласност аутора из: *Sveske*, 5-6, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo, 1984, separat.

Стојанка РАДЕНОВИЋ ПЕТКОВИЋ

КАКО ДА САЧУВАМО СВОЈ ЈЕЗИК?

Питање очувања језика није само предмет спора у земљама такозваних малих језика попут српског. То питање актуелно је и на универзалном плану, па самим тим и на плану веома распрострањеног енглеског, као и осталих језика који спадају у групу пет највећих светих језика, иако их је као службене прогласила УН администрација.

Питањима одбране, правилне употребе и очувања чистоте језика баве се, засигурно, многи стручњаци. Али, такође је сасвим сигурно да се сви језици, па и оних пет највећих, мењају много већом брзином него што је то иначе случај са променама у овој области. Неспорно је да се језик, као жива материја живота људи, током времена стално допуњује новим изразима и појмовима, као и усвајањем туђица и њиховим прилагођавањем употреби у складу са домаћим језичким правилима. На пример, ако се усвоји реч из језичког система у коме нема промена именица по падежима као у српском, онда та реч, ако се одомаћи добија те наставке иако их нема у језику из којег потиче, због чега оне често звуче апсурдно. На пример, енглеска реч дицит (digit), чије је једно од значења број, преузета је некритички у свету компјутера, иако у српском та реч већ постоји уз реч „цифра“, опет страног порекла. Многи је изговарају погрешно као дигит и она онда постаје смешна и збуњујућа за оне који не знају енглески, нарочито ако се мења по падежима.

Тако је било и у прошлости, док српски није био развијен језик, па су биле нужне адаптације ријечи за појмове преузете из језика који су, у тим временима, доминирали српским језичким простором, као што су турски, немачки, француски и, наравно, оних преузетих из латинског и старогрчког.

Иако ни Немачка ни Хабзбуршка династија никада нису биле окупационе силе у Србији у дужем временском периоду, у српском језику се нашло много немачких речи, и то не само из говора локалног немачког становништва у Војводини, већ много више оних за појмове којих није било у српском, унетих током развоја индустрије и технологије. Сви знамо које су то речи, јер су многе и дан данас у употреби, иако су се касније појавили њихови пандеми. На пример, шраф, шрафцигер, дребанк фрезер, фарба, молерај, итд., наспрам српских: навртањ, навртка, струг, глачалица, боја и кречење. Разлог за то је увоз машина и технологије у прошлом веку, углавном из Немачке. По неким статистичким подацима око 70% пословних веза Србије са иностранством, углавном у индустрији, било је са Немачком. Касније, у Југославији се, преко хрватског говорног подручја, нашло у употреби много немачких и италијанских речи, које су употребљавали хрватски писци, као на прим. Крлежа. За читање његових књига било је упутно имати при руци неколико страних речника.

Слична је ситуација и данас, с тим што је „атак“ на све језике појачао страховито брз развој информационе технологије и изузетно брзо ширење информација путем интернета о понудама нових тзв. ИТ производа и њиховим карактеристикама, и све то, наравно, на новокомпонованом енглеском. Они који су задужени за ширење и промоцију нових производа, тзв. ПР (читај пи ар, скраћеница која се употребљава и у Србији, а по нашки то би били пиарови), стручњаци, стално измишљају технолошки новогвор, уводе краће или дуже скраћенице за многе појмове, и, кад састављају реченице својих реклама, не осврћу се ни на енглеска језичка правила. Уводе тзв. оксимороне и надмећу се у искривљивању неке речи до апсурда. Све те њихове „напоре“ спремно прате и прихватају млади који желе да буду „ин“ и „кул“. На жалост, разлог за то је пре свега у чињеници да млади у све већем броју излазе из основних школа без довољног знања енглеског језика, не само оног тзв. правог већ и оног американизованог енглеског или енглеског у употреби у САД, и, до недавно, и у Канади. Такве генерације су одмах спремне на некритично усвајање кованица и енглеског новогвора. А још више су спремни млади у другим земљама који прихватају нову технологију и те нове енглеске изразе, то је ствар престижа у њиховим срединама.

Недавно се, у листу „Торонто стар“, најчитанијем дневном листу у Канади, појавио чланак који је имао наслов „Фаблејтизовање популарне културе“. Речи „популарне културе“ могле би да се замене и изразом „народне културе“. То је вероватно много тачније, јер се говори о великој јагми у свету за најновијим производом који се зове „фABLEЈТ“ или, у преводу, телефонска плоча. Најновији производ који има много више функција од мобилног телефона, нешто као још савршенија марка тзв. марке блекери. Даље у чланку стоји да је тај најновији производ „фABLEЈТ - нешто између плоче и телефона - представља већ 20% свих продатих „сМАРТФОНС“ (у преводу: паметних телефона) у 2013. години! У тексту новинарка објашњава функцију тог новог производа и употребљава изразе и скраћенице попут „ФАБ“, „ИФОНЕ“, „ИПЕД“ а оно „ФАБ“ стоји као скраћеница за реч која у енглеском значи невероватно (*fabulous*), али је написана са пх уместо са ф. да би била „у тренду“ са новим изразом за производ. Тако написана реч уопште и не постоји у енглеском језику.

У истом броју новина, појавио се још један чланак новинара Алана Вудса (*Allan Woods*) у коме се дословце каже: „Монтреал - најновије ратиште квебечког језичког рата укључује барове, француске основне школе и омиљени италијански ресторан лоји, на чијем јеловнику преовлађује реч „паста“ (талијански израз за тесто, резанце). Ресторану је језичка полиција забранила да употребљава италијанску реч у свом јеловнику и то је изазвало праву буру и поново отворило политичке расправе о језику у овој канадској покрајини.

Даље се тврди да су мале али острашћене трупе армије за борбу за француски језик, забринуте да ће свет који говори енглески уништити њихова матерњи француски језик и да знају шта значи бити мањина.:

Одмах се огласила и Силвија Мартин-Лафорж (*Sylvija Martin-Laforge*), генерални директор Квебечке мреже група у заједници, организације која заступа енглески језик. Она тврди да су и они који говоре енглески део Квебека, али да се стално на њих повећава притисак. Друга страна тврди да се повећава број оних који употребљавају енглески, а нова допуна закона који је донет још пре 30 година односи се на укидање пружања услуга на енглеском у градовима и местима у којима већина становника говори француски и забрањује упис ученика који говоре француски у енглеске школе. Додуше, у

те расправе, не увек пријатељске, укључила се и министарка за језик. Она сматра да бирократија претерује у заштити француског у покрајини, која не жели да се билингвизам уведе и у области транспорта. У борбу за заштиту француског укључили су се и моћни синдикати у Квебеку. И они настоје да образују и инспиришу Квебечане у борби за свој језик. Чланак се завршава констатацијом да ће ускоро преовладати енглески и да ће они који говоре француски бити маргинализовани, па је потребно да се Квебечани пробуде ако желе да у Монреалу преживи француски језик.

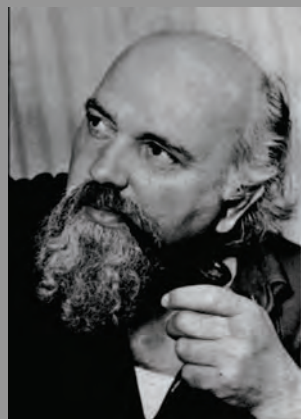
Све горе наведено говори да је чак и у Канади, која слови за изузетно толерантну земљу, кад су у питању званични језици као и етнички језици, у ствари, реч о много озбиљнијим друштвеним променама које у великој мери утичу на језик, као што су образовање, економско стање и све већа политизација улоге језика и његово свођење на оруђе за глобализацију и губитак културолошког и сваког другог идентитета.

Једно од неопходних и примарних решења заштите језика у свакој земљи, јесте очување свести о свом матерњем језику какв год он био, мали или велики, пре свега помоћу образовања и књига, а не читањем електронске поште, порука на телефону, свакодневним „листањем“ фејсбука и твитера и сличних технолошких измишљотина којима све више подлеже младеж. Урушавање језика којим је свако формиран као личност, значи урушавање слободе мишљења и води ка потчињавању туђем начину живота, рада и мишљења. А да и не говоримо о томе какво ће изгледати културно наслеђе за генерације које тек долазе.

У Торонту, март 2013.

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ



Јован ДУЈОВИЋ

ЈОВАН ДУЈОВИЋ

Љеворечанин Јован ДУЈОВИЋ рођен је у Дечанима 28 августа 1938. (које му је ујак ђенерал Радомир Вешовић, 1912 ослободио) а потом у ратној ери растао и одрастао, као сироче без икога и ичега,чобанујући за козама у морачком Прекобрђу, и овцама у љеворечком Птичу, одакле се отиснуо у животни вртлог, након чега се скрасио у титоградској „Побједи“ у којој је провео сав своји радни вијек, пишући поред осталог у свим релевантним југословенско-дневно-недјељним новинама, ревијама, књижевим листовима и часописима, као и у медијима за дјецу.

Књиге поезије: *Карагај, Ринї, Амалїам, Ошворене ране, Ијед, Табела-библиошека, Амалїами, Најшоломејске ноћи, Свраїаак Анїички јеловник ..., Красїи, Тријумф, Поезија-шосвеїе.*

Животописи: *Би шїо би, „Немо` ше немо` ше можемо се јегної дана сїиїћеи!“*

Књиге за младе: *Тајне Бајдола, Подвиї, Зоочїшанка*

Публицистичке прозе: *Њеїош између инїриїа и оїрова, Поруже шїшомсїву, Сукоб краља Николе с црноїорским војводама, Кобна веза шїесника и књаза, Славни црноїорски шїусїолови, Јунак двеїе револуције, Паклени врїи Балкана, Голїоше, Осїрошко злайїо...*

Приредило: *Мишроїолиї Амфилохије: „Веаћање душе у чїсїошїу“, Мемоари ђенерала Радомира Вешовића, Преїїска војводе Гавра Вуковића и Дмишра Бакића, Сердар Јанко Вукоїић...*

Живи у Подгорици.

РУМИЈА

*Сада знамо да је наша галаксија
 Само једна од стотине хиљада милиона
 Које се уз помоћ телескопа виде
 А свака од њих садржи око стотину
 Хиљада милиона звијезда
 Живимо у галаксији која у пречнику има
 Око стотину хиљада свјетлосних година
 И при томе полако прошира
 Док звијезда која је у крацима Спирале
 Свој пут око средишта галаксије заврши
 Сваких стотину милиона година*

*Сада знам
 Да је и овај свијет
 Аширао
 Уз врели прасак
 Оној секунда
 С њом
 Кад је Творац
 Својом
 Блајословеном руком
 Устио да засије
 Из бесконачне
 Свемирске тежице
 Божју чесицу
 На митски врх
 Српске
 Румије*

Хирошимин дан, 6 август 2005.

МАЈЦИ

Јелици Вешовић

Нож сийње вјечне
 Још ме биба.
 Оикуд ли ти израњаш
 Из коријења
 И земној либа?
 Ситојим у етиру
 Опрнути лишићем
 Умивен твојим дахом
 Што ме нише
 Врши и води.
 Док тијело моје
 Броди к теби,
 К смрти!
 Залуд очи сежу
 По мртвом простору,
 Туђем завичају.
 Зар оно у Дукађину
 Међ ружама
 Нијеси ти
 Или ми се латице
 Твоје љубави
 У мртве сне враћају...
 Трошне сузе
 Душе моје
 Не знају да се кају.
 Скамењена живоћа
 Од искуствених зала
 И вампирских ноћију
 Укојна језика
 Међу нечијким
 Гробовима
 Снујеш ли Снујеш
 Живој мене
 И мртве наше;
 Ту тужну њоворку
 Нерасујјелих носила,
 Зар нијеси још

*Пребољела
Мила*

*Јесам ли крив?
Крив...
Ево јесам
Док с ове црне коре
Горе
У дујим ноћима
И днима
Разіоварам
С вама
Још
Жив!*

Дечани 1992.

САМСАМЦИЈАТ

*Дом
У коме сам се родио,
Мейхохија,
Лијейи мој завичај,
Дечани свети...
Све је ѿо данас
У власіи заума
На несіварном іллу
Којим крсіаре
Чойори
Из іаклених шума.
Часни іроб
Моје мајке,
Очева одлучносі
У раном ми добу
Не завјейоваше ме
Светіом іробу.
О ірадишељи моји
Који ме сіворисіе
У врелој крви*

И вјечном месу
 Зашићо ме
 Ненадано
 Остјависше
 Сам
 Самцијайиої,
 Оваквом
 Свијейу
 - На бесу!

Васојевићи, 2006.

ЧАКОР

Оцу Ђуру Дмитрову

Онај мали
 која си
 у освић раиша
 са дна Мешохије
 часирције
 као шал око враиша
 изнио
 кроз іромовска сијевала
 на врх Чагора
 ево ја далеко данас
 међу инима
 окружен а не окужен
 својим књијама
 у ореолу седамдесеті љеиша
 док ти ко зна ідје
 на крају свијейша
 од оної часа
 када си ме
 као онај невесели шал
 скинуо с рамена
 іреіворен
 браіским куршумима
 у камени ірах
 ваздух и воду

иста̄о̄ ѿолико Божића
 од ѿада
 можда лебдиш
 на броду
 у васиони
 ѿамо ѿоре
 или ѿловиш
 данѿеовским каналима
 усѿињући се ѿун наде
 сваке зиме
 ка ѿвојим милима
 на адске Чагоре
 на којима виле
 умјестѿо ѿрадова
 зидају ѿробне дворе
 насѿојећи свиме
 чиме један оѿац
 у најбољим ѿодинама
 расѿолаже
 не би ли ѿослије
 ѿолико зима
 усѿио да се
 ѿприближиш
 ѿрешеклом сѿарцу
 иѿио не има
 ни ѿвоју слику
 уѿиснују на кори од ораха
 извајану од скамењеноѿ
 ѿраха и сѿраха
 кроз који је
 не изусѿивши ни јао
 злоѿворним ѿредјелима
 крсѿарећи као у снима
 ѿрошао
 као да је
 с неба ѿао
 или се из земље
 искоѿао
 о чему до ове ноћи
 ниѿи сам мислио
 ни сањао

кобељајући се
 само сам
 док нијесам
 у овакавом облику
 настао
 праћећи
 кроз свеће кафане
 преостале дане
 призивајући те
 у неком од толико
 моћних облика
 од којих бих могао
 да извајам
 нешто њој своја лика
 налик твојој
 који ти можда
 бар јој приписаној приличи
 оних који ни марјаш
 не би дали
 да ме и нијесу знали -
 приличи
 али што ме воздиже
 и одржа ти јамаши
 на јасној мени
 истих који су се
 и несвесно можда
 са мном утврђивали
 к земној слави
 ја застали и нестали
 без збојом
 и довиђења
 као овлашна
 сновиђења
 у неумијеној јави

Бадњи дан, 2008.

МЕТОХИЈО

Да ли ме се још сјећа

Дуб

Небо

Вода

Трава

Тамо њде сам

Насџао

Ал не и расџао

У рана

Љеџа

Јесени

Зиме и

Прољећа

Свеџа земљо

Равна нирвани

Памџи ли ме

Пећка Паџријариџа

Дечани?

Чиме ли ће

До моџ и џвоџ

Судњеџ дана

Чуваџи сџомен

На раба Божјеџ

Дујовић

Ђурова

Јована ?

БОЉЕ

Као џџо не знаџ дом и дан

у коме си се и кад родио

кад у Дечанима крсџио

да би дио ране младосџи

нокџима држеџи се за џјену

у бунилу џреживио

сџањујуџи се

од једних до других враћију:
 по селима;
 окружним градовима;
 шућ свакоме,
 незнан свима
 док наједном
 као Божјом руком
 не би урођен
 у живој
 у коме су
 као од шале
 одрицанство
 муке
 гла
 њање
 појонуле
 и несјале
 а ти изненада
 - изронио!
 И сад - наојако
 као да жалиш
 што ти од њакој
 и шоликој
 „бојасива“
 по сјаросј
 нешто мало
 није осјало.
 Бар
 да се хвалиш.
 Или је -
 боље њако!

ОЧИ ИЗБЈЕГЛИЦА

Миланки и Трифуну

Ледим се док ме скенирју очи избјегилица
 Докучујући Бојшејица ојкуд
 Да сам и ја њихов Али из оној првој
 ешалона
 Измињелој уз Рујову испред убица

Скροзирају ме Чини се са сјенком
 њрекора
 Милујући сузним њоледом
 Својственим њаћеничкој раси
 Немоћно дијете шњо љевола
 У нејреледној маси
 Преко зрелим ледом
 Окваној Чагора

Уијама мученичке њоледе
 Оних који су наједном остали
 Без ијде ичеја
 Пијајући се моју ли да докуче
 Да сам и сам био остјао без свеја
 Видим у Проклеијама свевишњи Ђивој
 Гравира ми њоруку да им кажем
 Како ће и њима њо ко зна који њуи
 Васкрснути нови живои

Гледам док ме љедају изданици свеиој рода
 Којем њровјереним искуством казујем
 Да живи и ѡреживљава само сој љлеменишњих
 Шњо вјековима буја из вршола
 Српском крвљу залишњих

ОТАЦ И СИН

С. Влаховићу, пуковнику

Данас сам њосјеишо
 Сјарој њуковника
 Из Мејхохије
 Да ме
 Познајући ми
 У давном добу
 Оца Ђура
 Чије се лика не сјећам
 (као ни мајчиној
 нишњо иједној од њих
 - бар фотос да имам)
 Уиореди с њим

И налази да смо
 Скоро истиовјетни
 Осим што сам ја
 Знајно сјарији
 Мало пораснији
 И зачудо -
 Живљи

АТУЛА

Чух -
 Јевреје је мајка клела:
 До посљедњеј јој
 Сви изинули
 Ако испуститије
 И један санимешар
 Израела!
 Шта би сад ово?
 Колико ли је
 Санимешара
 У милион
 И што хиљада
 Хекшара
 Косова и Мешохије?
 Које бјеху
 Наша ашула,
 Шкриња,
 Бајун
 С урућелим њлодовима.
 Ашула ужућелих коси,
 Пуна драоцјености,
 У које смо се клели,
 За које смо живјели
 И надали се
 Да ће вјековати
 Док буде људи
 Свјетлости и мрака
 Добра и њејовој зла.
 Наједном:
 Све мину.

Бої нас размину,
 Насељавајући
 Руїовску урвину
 Пакленим ѿламом
 Сврајком и шамом,
 Који мирисне олишаре
 Ликове свейе
 Разрушише
 Загадише
 Искобише...
 Они
 Који ничеї
 Свейої не имаше,
 Нийи шийо знаше,
 Већ из црної ада
 Ижђикаше
 У злаїа злаїом
 Набрекле
 Аїуле
 Наше

ФЕНИКС ДЕЧАНИ/МОРАЧА

Брату Амфилохију

Предјели
 Које си остїавио божански чистї
 Пливајући кроз крв и росу
 мейохијскої завичаја
 Очаран небом Хљебом Пийичјим ѿјевом
 Шїо се разликовало Или можда није
 Од ваїаја

Оних који су умирали уз равнодушну цагу
 На ѿуїу к Пећи к Руїовској клисури
 К Чакору їоре
 И далекој Морачи Мору
 За које нијеси знао ни да ѿостїоји
 И да те можда Под својим свейим колом
 Никад дочекаїи неће
 Док около ѿулсира рајско їрољеће

Врџови смрћу ојјевани
 Сјени без наде
 С пробом као знамењем несуђеним
 У који си мојао да се скријеш
 И вјекујеш
 Све ње мимоишло
 Све си лудом срећом избјејао
 Као да ње сам Бој учио
 А њи волибноићу сазнао

СТЕВАН РАИЧКОВИЋ

„Какав си њи њо њјесник
 Кад си се најио?“,
 Сикџаће њрије њола вијека
 Избезумљени официри
 Пред занијемљелим сџројем
 На младој и мамурној
 Ојерваженој вином и
 Блаженом милином
 Тек изишле збирке
 Ауџора „Песме њишине“,
 Који од њада до сада
 Никако да схваџи
 Такву зџроженосџ
 Толико њаџње
 Младих
 Али неких официра
 Који су само њишали
 А да никад
 Као ни остали
 Не би сазнали
 Оџовор
 На њако њешко
 Гоџово филозофско
 А у сџвари
 Јасно њишане.
 Збиља,
 Какав ли је њјесник
 Кад се најио?

БЕЛЕТРИСТИКА

Борис ЈОВАНОВИЋ:

Лексикон каменованих ријечи

Миодраг ТРИПКОВИЋ:

Анјел ми у врију њева

Ранко ПАВЛОВИЋ:

Повраћајак Дон Кихота

Слободан МИЛИЋ: *џоезија*

Гаро ЈОВАНОВИЋ:

Слана је моја крв, и као барбун мирише...

Лука ЦИЦМИЛ: *џоезија*

Славица КНЕЖЕВИЋ:

И камење и дрвеће и зидови би њроћоворили...

Петар РМУШ: *Игра њредсказања*

Прво рушење



Борис ЈОВАНОВИЋ

ЛЕКСИКОН КАМЕНОВАНИХ РИЈЕЧИ

Анђео

Већ сам писао о Њему. Заправо, хватао одјеке. Кад се појавио, бијел, лијеп и крилат у некој нашој паланци, а могао је и у неком великом граду, каменовали су Га.

Најприје га љубопитљиво загледали, затим му се церекали у лице, онда Му чупали златне увојке, вукли га за уши, плъунули Га у лице... Један из чопора му је ушицама сјекире пребио крила и добио опкладу. Оставили су Га да крвари на снијегу.

По обављеном уморству испијали су лозовачу, гладили стомаке, отпухивали дувански дим и причали о појебљивој комшиници, корумпираним политичарима, допингованим фудбалерима, цијенама меса, изнутрицама... Капала је мржња и завист, капале су нечије сузе, капала је ноћ.

Анђео је, наравно, преживио, зацјелила су његова крила. Отишао је постиђен, ошамућен болом.

И сада хајкачи у нашим паланкама покушавају да лете и проклињу судбину ваљајући се у блату, у прашини.

А шта је са анђеоском љепотом? Шта то бјеше? Може ли се таква љепота сакрити у разблудним погледима данашњих љепотица?

Анђели су се сакрили и препустили мјесто оргији ружноће.

Када ћемо огледнути своја лица, своју нутрину...

Бог

Сјећам се кад су Га псовали уживајући у сиктању и малоумљу. Сада Га бајаги воле. Чудна ми чуда. Чини ми се да су раскрстили са Њим поодавно заклинајући се у љубав ријечима мржње. А ако потраже утјеху и опрост – траже им паре и покорност. Цјеливају руке недостојних којима је Бог аген-

ција моћи и манипулације. Гдје ће Га пронаћи? Да ли је шћућурен у црвеној папучици понтифекса као, Боже ми опрости, миш? Или се замрсио у презрелу браду неког епископа? Тешко нама. Бог је одавно постмодерни појам, теолошко гимнастицирање ума. Ко још поштује заповијести? А помињу их, рецимо у кампањама. Могло би се о овоме нашироко и доживотно. Наведимо ријечи великог пјесника кога су оптуживали за безбожништво: Теже је волети Бога него веровати у њега. Људима овог века теже је веровати у ђавола него га волети...

Опростићу Богу да би Он опростио мени, рекао ми је једном окрилаћен вином један политикант. Кутроазно сам се осмјехнуо. Тај осмјех ми је и сада горак и болан као опекотина. Тај политикант је сада савјетник неког министра, тај министар сада редовно иде у цркву итд...

Врлина

Има је негдје, сакривена је у неком, или је под неким каменом, живе су јој жилице и зјенице, чим размишљамо о њој.

Најмање је има тамо гдје би требало да влада.

У влади, на примјер.

Прогнали су је као дивљу звијер или губавца.

Оне који су је носили у срцу и уму одавно су прогласили за јуродивце. Неспособњаковиће. Неснађене људе.

И када осјетимо како пупи у нама уплашимо се. Убијамо је у себи као дјечију болест.

Навикли су нас: носити врлину у временима нашим је као носити стигму проказаних изопштеника.

Ако имаш врлину, нећеш имати ништа друго. Бирај.

То је порука свих мудросера у кабинетима лажне моћи.

Понекад је примјетим у нечијем погледу као плами-чак.

Дунем у њу, да пропламса. Па се уплашим да сам је угасио.

Чувајмо ту ватрицу која нас грије на овој леденој санти бесмисла. На студени алавости, лажи, каријеризма. Глупости.

Мало је изгубљено, ако је част спасена.

Чини ми се, рекао је Волтер –

Или неки Лудак.

Господин

На овом мјесту и не морамо о моралу.

Можемо, рецимо, о етимологији.

Дакле, онај који носи Господа у себи.

Познајете ли неког таквог?

Или је неко такав засужњен међу књишким странама,
у мемљивој тами, међу одбаченим драгунлијама које су нека-
да некоме биле важне.

Или су неки такви под хладним каменом на неком
далеком чаробном бријегу...

Неког таквог је готово немогуће срести.

Њега нема па нема на јавним мјестима.

Можда ни у поворци која мимоходи за разњиханим
кандилом.

Сигурно није на конгресима, пријемима или у кабинетама
забрањеног града нашег неоварваризма.

Нема га на махнитим вашариштима, епицентрима.

Господин се, страхујем, не огледа у нашим огледалима.

Један забичени раскречених ногу засинциреног врата
испија хладне коктелчиће под сунцобраном.

Он је рођени господин- шапуће са удивљењем други
трећем.

Он и Премијер—прст и нокат.

Ваљда се зове Насер.

Окрајак случајно ухваћеног разговора скицира амбијент
нашег животарења.

Наше зоологије.

Један старац размиче жалузине и стидљиво провирује
ка булевару.

На чивилуку у замраченом предсобљу изанђали шеширић
и богодавни штап.

Прикупља храброст да се спусти на улицу.

Купи по обичају једну кифлицу посуту зрнцима сусамом
и попије чашицу црвеног вина у кафаници преко пута.

Размишља о винограду, пчелама и писмима.

Можда је он Господин, помишљам загладан у сјетно
лице.

Или слијепац.

Коњи дуге длаке

Коњи дуге длаке пропадају кроз дубок снијег.
 Развијавају облаке сњежне прашине.
 Кад нема мећаве небо је непојмљиво плаво.
 Тада је дим из оцака разигран.
 Прстима рашчешљава умршену браду.
 Испод натучене шубаре поглед умртвљен тугом.
 Гледа далеку долину, куће расуте по њој као пољско цвијеће.
 Видиковац је граница.
 Како ли је њима? – пита себе док сузе мрзну.

У зиду су њене скамењене ријечи

У зиду су њене скамењене ријечи.
 Стално шапуће зиду замишљајући његово лице.
 И посљедње јој ријечи бијаху шапат њему.
 Долази горостасан, са стврдлом патњом на лицу.
 Сједи међу голим зидовима и ослушкује.
 Окамењене ријечи роморе као подземна вода.
 Ништа није чуо, сем жениног признања давног невјерства.
 И то, да га никад није вољела.

У бијелој кошуљи, мирним кораком

У бијелој кошуљи, мирним кораком, док под ђоновима као
 срча шкрипи смрзнути снијег.
 Мисли: љубила се као да свира флауту, потиљак јој мирише
 на мошус.
 Мраз му сијече дах док се сјећа дјечијег смијеха и сребрних
 звончића.
 Увијек у свитање, усне су јој вреле.
 А кад је почело – гледао их је модре и нијеме као рибе, побаци-
 цане по разлоканом друму.
 Одмиче бијелим пољем, између двије војске вреле од мржње.
 Када је стао и раширио руке постао је видљив.
 Иако бијел, иако на снијегу.
 Последња дилема: којој страни окренути лице?
 Последња помисао: која ће ружа бити већа – она на леђима
 или ова на грудима?
 Пуцњеву у бијелу авет на тренутак су их збратимили.

Из најшролої свої њања
 Семења разасушої
 И корења дубокої

И усїаће уокруї
 Љиљан и дивља ружа
 И зазеленеће се бреї

Јер све се обнавља вечно
 Као сїабљика шрске
 И све у искон се враћа

Тако ће и синови земље
 Кад једном дође време
 Да узму чун свој шрошни
 И низ шаласе ошїлове Леше*
 Пошїуї њесника гревних
 Шшо њосејаше семе
 Да мноїе њлодове роди
 Сијашїи у свом делу

Тако њеваше анїел
 у свейлосїи
 јушарњој
 Док ћарлијао је исшочник
 Најдражи од свих вешрова
 И жуборио њошок
 Славујев носећи њев
 На шаласима реке
 бисшре
 и њлаховишс
 Шшо као њасшрмка хишра
 расїевана хишаше
 Преко црних њланина
 И њоља њолеїлих
 од ражи
 Ка вечном
 бескрајном
 мору

ЈАКОВЉЕВЕ ЛЕСТВЕ

*То чух ли у сумрак,
кад руј њрекри све,
црне вране њак
џде у небо џре?*

*Беше ли џио коби знак,
свеџом џиџо залеџрша?
Сџеџениџиџем, у зрак,
усџе се чисџиа душа.*

11. март 2013.

*Јонио = Јонско море

*Лета = река заборава код старих Грка

*пријатељ = песник мисли на пријатеља песника Милорада Вујисића (1942 – 2011), који је живео и умро у Паризу а сахрањен у завичају

*Јов = старозаветна личност, човек који упркос свим невољама није престао хвалити Бога

*Селект = позната кафана на Монпарнасу

*кодирон = врста јефтиног француског вина

*à la potre (фр.) = за нас, у наше здравље

*Лаерт – краљ Итаке, отац Одисејев

Ранко ПАВЛОВИЋ

ПОВРАТАК ДОН КИХОТА

Ушавши тихо, полако је за собом затворио врата и стао уза зид, примиривши се као сјенка човјека загледаног у даљину, одлучног да тако укопан стоји док не открије било шта што је вриједно његове усредсређености на нешто што није унапријед одређено.

Библиотекарка његов улазак није примијетила, јер је баш у том тренутку повлачила столицу да сједне, па је шкрипа пригушила шум дошљакових корака и лупу врата о довратак, ако су се уопште чули. Управо се била вратила из подрума, гдје је на полицу у посебном одјелу депоа старих и вриједних књига у коме се чувао легат њеног оца, вратила добро очуван примјерак Сервантесовог *Дон Кихота*, штампан 1916. године. Све очеве књиге, када је прије четири године умро, поклонила је библиотеци, јер је сматрала да ће тамо бити од веће користи него да их држи у свом самотном стану. Захваљујући том поклону, општински начелник, млади љекар, негдашњи ђак библиотекаркиног оца и његов велики поштовалац, одлучио је да се општинским новцем подрум библиотечке зграде преуреди у депо и још се заложио да се у библиотеци запосли професорова кћерка, такође професор књижевности. Тако је она, неочекивано, послје неколико година безнадног тражења и чекања, добила посао који је могла само пожељети.

Отац је цијелог живота скупљао старе, вриједне књиге и стварао колекцију какву нису имале ни библиотеке у великим градовима. Повремено их је прелиставао и *провјетравао*, како је волио рећи, а најдуже се задржавао на издању *Дон Кихота* из 1916.

Библиотекарка је често, нарочито у кишна предвечерја, поткрај радног времена, силазила до депоа, узимала подебео примјерак те књиге, штампане ситним словима, прелиста-

вала је и покушавала да одгонетне зашто јој је отац посвећивао највећу пажњу, али није могла ни да наслути одговор. Читала је пажљиво неколико пута, трудила се да уочи неку необичну штампарску грешку, јер зна да их је отац с ужитком проналазио, и све је било узалуд. Тако је и сада, вративши *Дон Кихота* у одјељак депоа у коме се налазио очев легат, умјесто било каквог одговора само умножила питања, па сјела за сто и наставила да чита књигу која се ту, раскриљена, налазила одраније.

Дошљак је бојажљиво кренуо према библиотекарки. Висок, сувоњав, повијен у струку, под шеширом широког обода и огртачем који је неприродно висио на њему, лично је на страшило у сумрак доспјело с неке њиве каквих има доста по брдашцима око вароши. Осврћући се да провјери има ли кога, мада је било очито да никог осим библиотекарке нема у просторији, још више се погнуо кад јој је пришао. Гласом који се разливао као течно љепило по столу, а онда испаравао и треперио под стропом, затражио је Сервантесовог *Дон Кихота*, издање из 1916. године.

Његов тихи глас продрмао је књиге на полицама, али је библиотекарка успјела брзо да се смири и примијети да су му очи водњикаве и да пјегице по њима пливају као рибице у јатима. У сјединама прошараној шиљастој бради и уфитиљеним брковима свјетлуцале су иглице ранопрољећног предвечерњег иња. Није имао мање од четрдесет, ни више од шездесет година, тешко је било одредити колико.

То издање је штампано у рату, због несташице хартије у малом тиражу, рекла је библиотекарка, трудећи се да прикрије подрхтавање у гласу.

Да ли је добро чула или сања? *Дон Кихот*, издање из 1916? Ту књигу нико није тражио откад ради у библиотеци. И, коме би, осим њеном оцу, да се врати међу живе, пало на ум да је потражи?

Библиотека има, тешко је прикривала збуњеност, само један примјерак тог издања, али је склоњен у депо. Чинило јој се непримјереним да непознатом човјеку прича о очевој вриједној збирци, па је пожурила да каже да новијих издања има пуна полица, роман се у посљедње вријеме мање тражи, радо ће му позајмити књигу која се тек недавно појавила, штампана крупнијим словима на финој хартији у три тома, у солидној графичкој опреми, па се лако чита.

Дошљаков поглед се замути и јато плавкастих рибица изгуби се у мутљагу његових очију. Гласом у који се увуче нека болест, учинивши га још тишим и дрхтавијим, замоли да му само накратко донесе баш тај примјерак из 1916. Обишао је многе библиотеке и није га нашао. Кад је сазнао да се налази овдје, похитао је без размишљања. Данима не спава и не једе, из њега напросто истиче живот и само га та књига може вратити у измождено тијело.

Слабост која је избијала из дошљака, више него његов молећив поглед, нагнала је библиотекарку да сиђе у подрум и да се послјије неколико минута врати с пожутјелом књигом тек мјестимично обрданих корица. Кад је угледа, очи му се разбистрише и у њима се поново разиграше рибице. Живост се врати у њега чим узе књигу, па похита према сточићу у углу библиотеке на коју му погледом показа библиотекарка, скиде огртач и шешир и баци их на наслон једне, а он сједе на саму ивуцу друге вјештачком кожом пресвучене фотеље, подиже предњу страну корица и зари поглед у текст који се пред њим отвори.

Библиотекарка се само осмијехну, па и она осјети неку радост, увјерена да је учинила добро дјело. За нешто више од пола сата затвориће библиотеку, а до тада нека прелистава књигу. У ово доба дана нико не свраћа, можда тек понеки очајник који пати од несанице. Кад се такав појави, по црвенилу у очима и убрзаном трептању лако се може закључити да је грозничаво дочитавао књигу да је врати прије затварања и узме другу. И библиотекарка сједе да дочита посљедње странице потресне аутобиографске исповијести *По зараслим стіазама* Кнута Хамсуна. Откад је јуче почела да је чита, питала се да ли је отац дошао до неког од ранијих издања. Осјећала је да би му се свидјела, сигурно би нашао неку сличност између Витеза тужног лица с писцем који је такође, на некакав посебан, тих начин, јуришао на вјетрењаче преовлађујућег друштвеног мишљења и политичког става.

Баш у тренутку када је будући норвешки нобеловац и потоњи заточеник дошао на Далрумплowo имање у Ред Ривер Велију, библиотекарка пожели да провјери шта ради дошљак. Погледа према њему, нагнутом над раскрыљеном књигом, и би јој мало чудно што је изгледало да је без главе.

– Како се зовете? – упита без неког нарочитог разлога и посебне жеље да чује одговор, можда тек да нешто каже.

– Дон Кихот – задрхта просторијом глас, као да се извлачи из дубоке јаме.

Краће вријеме владала је тишина, а онда се зачу неко комешање. Библиотекарка прстом обиљежи мјесто до кога је стигла са читањем и још једном погледа према столу за којим је сједио дошљак. Био је чудније него малочас нагнут над књигу, па се чинило да је у њу гурнуо предњу половину тијела.

Има свакаких чудака, како је само успио да се тако пресамити и сакрије главу, руке и груди, помисли и врати се посљедњој страници *Зараслих сѣаза*.

– Баш из ове књиге, из издања штампаног 1916, искрао сам се те године и кренуо у загонетни свијет – послје неколико часака извукоше се из неког бунара, одакле ли, дошљакове ријечи.

Мало су лелујале просторијом у коју више није допирало дање свјетло, па, раздробљене у мрвице гласова, попадаше по књигама на полицама.

Ивањган 1948, прочита библиотекарка и прије него што поглед усмјери на посљедњу реченицу, трже је нешто што је личило на лупање стиснутом шаком по столу.

Подиге главу и зину запрепашћена.

У том тренутку, престајући да лупа по столу, у књигу се увлачила лијева чизма с високом потпетицом.

Прије него што је успјела да трепне, библиотекарка видје како се на потпетицу чизме стропоштава предња страна корица, а затим се тутањ проломи библиотеком.

Слободан МИЛИЋ

КРАХ ПУТОВАЊА

*Књије њуне њрашине, слине знања,
Ваздух ошјежао од ријечи и слова,
Чекам да буде све изнова,
А знам да нема више њушовања,*

*Једна ње исња вјечна сњања,
Небо и земља једва се вежу,
Мисли се више не расњежу
Ни за њих нема њушовања,*

*Оно шњо слуњим ни Бој није,
Нема ушиска од лједања,
Усахли вршнови њоезије*

*И њој се скрашила њушовања,
Живој ме њиња за визије,
Около бедми од самовања.*

9. јануар 2013.

ИСКУШЕЊЕ

Поводом смрњи Слободана Ракишића

*Са њода несња касни зрак,
Јануарско је њоодне,
Небеса њронеше мој корак
Са ливаде ми родне,*

*У ваздуху врњи се шездесетња
Као звијездино шрејерење,
Под своје ме узела сјетња
Показује њдје њише мрење,*

*Све је нејасно, а душа
Као сџара ѓрашњава књџа
Са сџраницама ѓуних брџа*

*Вуковим словима која зује
Покушава да ме искуша,
Овај зимски дан да оџрује.*

5. јануар 2013.

Гаро ЈОВАНОВИЋ

СЛАНА ЈЕ МОЈА КРВ, И КАО БАРБУН МИРИШЕ...

(Није нам ђаво даровао вино, него мој праотац Вук Јовановић, рибар)

Каква бонаца, какав Божји мир! Рибари не воле мирно море, али морам признати да је септембарски лијепо, што ће рећи топло, а без врелине - ни таласа, ни таласића, скоро да се барка не мора сидрити.

Ловачки дан нам је почео у пет и по, пробудио сам се прије самог расвита, а отац мој, по обичају, нешто око три, тек је мјесец био огријао.

Кафу смо у термосу однијели да пијемо у барци, и по првој свјетлости сивој, отпловили ка Дебелом рту, у лов на лигње.

Уловили смо четири мање лигње, и двије огромне, али је дубљи доживљај био гледање зоре. Мијењање боја неба и мора, нестајање звијезда, буђења галебова.

И са мрежама је било добро, свака од високих мрежа је уловила по два-три килограма најбоље рибе. Било је девет сарага, а он је најбоља риба у мору, што год говорили крчмари и остале хуље, има ту чврсту рибљу грађу, и месо бијело и тешко кварљиво и слатко, а црног ока и љубичастих прелива по леђима, по сребру од леђа.

У барци је и пет гофића жутих, и једна хама, то јест, не хама, него корбел. Личи на хаму, а личи и на корбу. Има један брк испод усне, ишарано тијело, и неку господственост ријетке рибе.

Видјели смо и живи слап од тридесетак лампуга, а свака дужа од моје руке, више су летјеле него пливале. Мора да их је гонила нека велика риба, неки гоф, или туна или пас.

И касније, при самом крају вађења мреже, свуда око нас је прокључало море од папалина. Као кад пада крупна киша. Милиони.

А онда улети нека грабљивица, удари у јато, и рибице бјеже на све стране, у паници, а не прође ни пола минута, и све је опет исто, свуда око нас кључа море, и изгледа као да пловимо по живом сребру, или по искрама неког подводног огња.

Још је било пагрића, двије паламиде, и да не набрајам, све је то рибарима јасно само по себи, (а у попуници је уловљено и шируна и скуша и четири рака и четири лигње) а ови други су нерибари, и њима и онако није ништа јасно, само по себи.

Прошло је пола дана, а маестрал није почео, потпуна је бонаца, али нешто пријети. Кад изостане маестрал у топлим мјесецима, то је знак, као кад жени нешто изостане. Значи да се нека временска промјена спрема. Има и црних облака на западу.

Док ово пишем, отац мој грешни распаљује ватру, хоће лигње да пече, а у поток је ставио боцу вина, да се расхлади.

Ја о рибама причам, браћо православна, и о мору црном и страшном, и мој отац грешни рибу за ручак спрема.

И наша барка је везана, и мреже, и удице и конопи поуздани, и ости од жељеза, од жељеза и соли...

а зашто ово говорим, а ево зашто:

ја сам Вук Јовановић, рибар и син рибара. Море је у мојој крви, моје срце удара у ритму плиме, и удара у ритму осјеке.

Слана је моја крв, и као барбун мирише, и мирише на вино.

То је јод и со, говоре они који не знају, то је море, говорим онима који знају, који су с крме мокрили у море, и главу квасили и косу водом сланом, главу квасили под сунцем убиственим, и рибу јели за доручак и ручак, и опет ујутро за доручак, и ноћу ронили у алге и планктон, с ножем у руци, смрт тражећи, и носећи смрт.

Рибе сам са крљуштима ловио, и са бодљама, и зла отровна, с бодљом на репу, и змијолике и слузаве и храпаве, и хоботнице и сипе и лигње и ракове хлапове, и ракове јастоге,

и стрижаре и гамборе и шкармове, и псе зубате и псе без зуба, а хоботнице, јесам ли их поменуо...

Ја сам рибар, браћо православна, и тужна је моја прича, и лијепа, и не бих је мијењао ни за једну на свијету;
не знам какве су друге, али знам да је моја најљепша, и да је моја једина.

А моја је прича давно почела, прије деценија и деценија.

Облак ми је румен у глави од вина, од чаше вина, и сада је тренутак да ту причу испричам.

Мој праотац се, као и ја, звао Вук, и Вук је било њему име и тако су га звали они који су га познавали, а није их било много.

Одакле је дошао не зна се баш најбоље, на козјем мијеху преко Дунава, сплавом низ Дрину, Неретвом на шаши, или Морачом мојом леденом, на деблу врбовом.

Можда Дримом, јер и тада је текао Црни Дрим, као што је вазда текао и рањенике носио, а није било Качака, него су дрхтурили у планинама својим проклетим, не било их, него су козе музли, и нијесу само музли него су још по нешто радили козама, срамотно, ноћу, у колибама, у пустим планинама својим.

Уз Дрим су Срби стварали своју земљу, и уз Мораву, а тек уз Дрину, и уз Зету, и Цетину, и Вардар и Саву и Бистрицу, несрећне ријеке наше.

Зидали и Манастире и Цркве, лугове крчили, иловачу гнојили да је опитоме, и имања и рибњаке, народ православни;

то је било у вријеме док је још змајева било, и блага скривеног у рудницима сребра, то је у вријеме било кад су духови ходили земљом, и краљеви из огња круне вадиле, из огња жеженог, круну вадиле голим рукама, па је на главу, па је на посвећену...

када је тамјан текао из кедрова, а миомирисни миро из умрлих очију, као сузе, као сузе онога који зна што чека његов народ, које ће муке, која ће искушења...

када су краљеви из огња круне вадиле, рукама својим, па их на своју главу, на главу посвећену, краљеви српски, краљеви од старине.

Мој праотац се као и ја звао Вук, а то је више звучало Волк. И лијеп је био, говори прича, коме је до приче, и жене су га вољеле, али се он на њих није освртао.

Нико не зна како је дошао, али сви знају да је то било неким воденим путем, или Зрмањом или Вардаром, па преко мора, преко сињег и сланог.

Чуном или барком, на снопу трске, или балвану или гомили грања. Да је чун имао најчешће се говори, и јарбол на чуну, а троугласто једро на јарболу, и фењер још, да ноћу свијетли, да рибе испод барчице окупља.

Он је први рибар мог племена, као таквог га знају, и тако га спомињу људи.

И звао се Вук, и звао се Волк, и како је рибу ловио и рибом се хранио, и Рибар су га звали, а он је волио да га тако зову.

Па је на обали живио, па је колибу направио, на овом мјесту гдје је и наша сада, од онога што је у шуми посјекао, стабала и грања, и онога што је море донијело, греда и балвана, и како је покрио лијепо, да киша не може, и на прозоре разапео мјехуре рибље, да видно буде.

А како ексера није имао, све је пружећем везао, и ужадима конопљаним, и конопима ланеним, колибу крај мора, крај сланог, да га таласи успављују, таласи успављују и галебови буде.

Прича се да је он прву рибарску мрежу оплео, Вук, или Волк, звани Рибар, од косе је, од косе своје жене, је оплео мрежу.

И изумио да по доњој нити камење привеже, да ка дну вуче, да на дно иде, а по горњој нити је плуту поставио, комадиће коре храста плутњака, да подиже мрежу, да је растеже, да рибе у њој остају, рибе врлудаве.

Од женске је косе прву мрежу оплео, тако смо чули, тако се уз огњиште причало, и не знам зашто не бих вјеровао;

а у причу, а у мит се не мора вјеровати, браћо православна, не мора ко неће, као да се мора вјеровати у музику, или у мајку, музика постоји, а је ли истинита, или само на наша чула, наравно да је истинита, има ли веће истине од музике...

и мајка постоји, и знамо све о мајци, знамо, или мислимо да знамо.

И још се прича, или сам бар ја слушао. Још се прича, да је Волк праотац прву вршу од прућа оплео, да рибе у њу уђу, и не умију да изиђу;

од врбовог прућа, са малим отвором, и бодљама од прућа које су унутра, које се не примјећују док не уђе несрећна риба, а када уђе...

И још се прича да смо ми потомци оног који је вино дао, да је Волк Рибар био први који је вино пио, пио вино опојно уз рибу печену на жару, и пријало му је, и вину је научио своје племе, и нека је, то је најбоље што је учинио, каже мој отац, и није једини који тако мисли.

Има још таквих међу нама, браћо православна, таквих који неће воду да пију уз рибу, уз печену, велик је то гријех, тврде они.

Кад једном риба из воде изиђе, више се у њу не враћа, уље је чека, а онда вино.

А та прича о вину, јер можда је ђаво посадио виноград, нама на поругу, да овлада синовима смртним, да их покаже у јаду и пијанству, а што онда ако и јесте...

та прича о вину, и о Волку Рибару који је нама дао вино, ваља да буде испричана:

Када није на мору био, на мору, на сланом, а то је бивало само ако се југо подигне толики да барку своју у море, у море, у слано, не може да спусти;

када није на мору био, ако је било таквих сати, праотац Волк, родоначелник племена мог рибарског, бијаше у лову на Гори каменој, гдје онако обилно дивља је рађала лоза.

И једном тако, по сунцу, по жестоком, касно у септембру, а горио је камен, и небо је бијело било. И гуштери су тражили хлад, а ваздух је подрхтавао од жаре, и чинило се да је свуда вода, а воде нигдје није било.

Набрао је праотац Волк, родоначелник племена мог рибарског, гроздова црних и слатких са винове лозе, и згњечио их у каменици, како горијаше сунце, а подне, а жаропек, а полудница у потиљак, а воде нигдје није било, набрао је гроздова црних и слатких, да пије он и његови жедни пси.

Козје стадо га је прекинуло у пола посла, стадо коза дивљих које је, може бити, ђаво послао.

Појавиле су се на трен на ивици стијења, и чупаве од суре длаке, и рогате, и плахе и пусте, као да су, Боже ми опрости, не смијем да кажем, пусте и плахе бијаху...

па видјевши њега и псе, а и пси су њих видјели, и све је плануло одједном, и мекет и копита, и лавез , а сунце гори, и не знаш што је привид, и не знаш да ли ходаш или пливаш усијаним ваздухом...

лавез је био, и козји мирис, и све је сиво и златно.

И нож му је испао из руке, о камен звекнуо, али се није осврнуо, нешто је важније било испред њега, а и мислио је, узеће га касније.

Лов га је далеко одвео, и наша убога прича није знала, и неће никад, да ли је што уловио, а мислимо да није, јер је вода била његова, и све оно што водом плива, Волк је рибар био, он је оплео прву мрежу, рибар је он био, а не ловац на козе.

Било како било, прошло је десетак дана, када се на Гори, на каменој, обрео Волк, обрео Рибар, да ли је тражио изгубљени нож, или је опет био у лову, али јесте било сунце, и камен је горио, и гуштерице у хлад бјежале, а он је каменицу видио, и у њој кржави сок.

То бјеше од грожђа, од згњеченог, па се сагнуо да пије, и пио је опет, и козја глава је однекуд провирила, сура глава, и брада сура и рошчићи, и смијала се глава козја, смијала се грешном створу, слабости људској, глава сатирска, глава јарећа.

А у каменици бијаше вино, да кажем онима који не знају, да кажем чеднима и неукима, од грожђа сок бијаше у камену, што га створи сунце, сунчева јара, и козји чопор, козји папци и мекет, мекетање плахо и пусто. У каменици бијаше вино.

Лука ЦИЦМИЛ

КОСОВО

Над Косовом црне ѿишце
 Сѿрвинаре
 Кривослове
 Царе Лазо из своѿ царсѿва
 Небескоѿа
 Вишезове срѿске зове

Усѿанишѿе вишезови
 Поѿледајѿе на Косово
 Рецишѿе ми шѿа се деси
 Је ли земља моја ово

Шѿо је божур са Косова
 Сав се крви надојио
 Гдје је Милош на Сишници
 Коња Ждрала наѿојио

Шѿо се звона с Грачанице
 На Видовдан не јављају
 Је л ѿо Мурашѿ васкрснуо
 Да цвијеља срѿску рају

На јарболу црни оро
 Злобним ѿласом сѿрвинари
 Око њѿа шѿукали се
 Бјелосвјѿјски лешинари

Та злокобна ѿшѿчурина
 Крваву нам судбу снује
 Са оѿшѿшѿа уѿашених
 Преоране косѿи кљује

Црн је оро ѿоклоѿио
 Бошков барјак на Косову

*Нема српске колијевке
Да васкрсне наду нову*

*Над Косовком видарицом
Сунчана је свела зрака
По разбоју крвавоме
Јуџовића цвили мајка*

*Дамјанову носи руку
У данашњем судњем дану
Хоће руку да сахрани
У прејуклој срца рану*

ОТКОВ НА ОТКОСУ

*Сунце је љејошом искрало свишања
Са сном ноћним не знам шта се збило
Јушро шојлином окуја рађања
А рањена срна сшиже на јојило*

*Свјејлосиј ујаси чедо мрака
Расани љејошу цвијећа на роси
Сшасала снаја сунчевоја зрака
Тојлину јросу јо јланиској коси*

*Ја и ошац косили смо јраву
На ошкосе сјеница нам јала
Небо боју разасирло јлаву
Љејоша се бескрају јредала*

*Ошира коса рубила је јлаве
Белеђије ошириле сјечива
Смрш јрлила издисаје јраве
Мрсила се јаука јлејива*

*Лило сунце злашо на јејровце
Дјејелина шочила мирисе
Вјешар класи расјлишао косе
Цврчак срицо из срца јјесмице*

Гуџуџали џолуби у џају
 Голубицу џјесмом да исџросе
 Свекар-бабо дозивао снају
 Сњежанице воде да донесе

Расањене руке дјевојачке
 Куџиле су оџкос у ровину
 Са цвијћем иџрале се дојке
 Бал сунчани куџао џланину

С Планинице дували вјеџрови
 Издисали на Великој коси
 Гробове им чували џромови
 Ишла мајка ручак да доноси

Ручали смо на меком сијену
 Суво сџеџно овце јаловуше
 Из бронзина џили кисјелину
 И џрицкали сџабла сријемуше

Из оџкоса џрава се брљчила
 У џландиџиџу луџали чакџари
 Чобаница у коџлу носила
 Над оџњиџиџем јомужу да вари

Из јаворја лисица зиркала
 Шџа кокоши у двориџиџу раде
 Медна џчела у леџу засџала
 Из цвијеџа некџар да украде

Злаџили се злаџни сјенокоси
 Сузом росе ливада џлакала
 Косе косци оџкивали боси
 Чар љеџоџе у срцу засџала

МАНАСТИР НА ЗАГРАЂУ

Овдје је љеџоџа оџтала вјечно
 Да зраком сунца жари
 Камен џо камен сиџу џо сиџу

Сложише неимари

Божанско ѿровиђење блаѿо
 На ово мјесѿо сѿишже
 Удахну живоѿи камену
 И храм ка небу дишже

Иѿра се свјеѿлосѿи мека
 Куѿолом лијућ зраке
 Зрачи ѿресвеѿи оѿшар
 Љеѿоѿу с лица мајке

Овдје су вјекови сѿали
 Живоѿу да кажу ѿричу
 Гласови ријечи изѿубљени
 Тајне ѿрошлосѿи сричу

Биле су сѿрашне буре
 Дували вјеѿрови силника
 Мрачиле ноћи дане
 Чуѿали душе вјерника

Вријеме бреме носило
 Није зла никад досѿа
 Земан ѿе ѿради и руши
 А ѿи свеѿиња осѿа

У овом чудном мозаику
 Љеѿоѿе и ѿишине
 Блаженсѿива дар ѿресвијеѿли
 У сѿруне душе дирне

И видим сѿоѿе изѿубљене
 Траѿ вјечни у времену
 Исѿија чаше щеѿоѿе оѿојне
 Шѿо је Боѿ ѿредаде камену

Сѿлела се свила небескоѿ свода
 Рајску ѿишину ѿочи
 Свеѿиѿеник лаконоѿ ѿросѿором хода
 Свијеѿле свеѿе очи

Славица КНЕЖЕВИЋ

И КАМЕЊЕ И ДРВЕЋЕ И ЗИДОВИ БИ ПРОГОВОРИЛИ, САМО ДА ЈЕ СВЕТ ХТЕО ДА ЗНА

Највећа несрећа приче која следи је, што се, заиста, догодила. Можда је грешно, али човек не може, а да не помисли, колика је била дневница за такву врсту посла и колико ће година проћи, док се не сазна да ли ће постигнута предност у резултату зла бити дуготрајна или брзо оборена.

Двадесет осми јул, хиљаду деветсто четрдесет четврта година, село Велика, испод Чакора, у Црној Гори. На јеловнику је мешано људско месо! Само за „Принц Еуген“ дивизију и кољаче из Плава и Гусиња. После такве гозбе, многи од тих „јунака“, не могу, а да се не похвале, да никад нису јели ништа слађе. Ако је само један залагај људског меса са тањира побегао из смрти, он ће и у потомцима тражити да препозна отиске зуба, који су га коматили тог дана и тражење ће се наставити, можда и следећих петсто година.

Дакле, тога дана, Стамена држи једно дете за руку, друго на сиси, а треће у утроби испод свог срца. Припремљеност за долазак новог живота чини је мирном, верујућом и сигурном да јој се ништа лоше не може догодити. У њеном свету, пуном цветног обиља, нема ниједног лептира да оскрнави чистоћу, невиност и нетакнутост њене душе. А онда све креће прејакно и незавршиво. Незавршиво оним, што ће бити удисано и у далекој будућности. Нема тог описа, који би савладао страву и ужас, који су уследили. Изгледало је као да се ти мозгови нижих животиња и њихове примитивне реалности боре за опстанак и нико их, под капом небеском, не може присилити на доброту и милосрђе. Могло се само плакати од немоћи, јада и муке и опет не утешити.

На три сата хода и колико до јуче, они су били неки други људи, бар у толикој мери, не да ураде све ово, него да

им ни задња длака на глави не помисли да би могли урадити то што су урадили. И, као да су још у топлини својих постеља, неразбуђени, корачају питоמו и миришу на здравац и нану. Послали су их они, који су веровали у њихову оданост. И више не чују своје, иду у сусрет туђим петловима и у летњој зими јутра, као да њуше мирис дивљине. Кренули су са људским главама, а сад имају њушке паса. Очигледно да оданости никад није доста глава. Једно је сигурно- стигли су испавани.

Свуда око њих влада нека музикална заљуљаност, пенетрирајуће, еротизовано и заразно зеленило, које прераста у револуционарну композицију. Чује се како, преко дрвећа, земља разговара са небом. Дан дебео, кипи у разливености свог тела са доста сала и има неки Леонардовски, свиленасти рафинман, који тражи спор и захтеван метод сликања. Али, уследиће лица у крупном плану, жестоко, прецизно, директно. Све ће то условљавати гушће боје, грубље четке и брз рад, а утисци ће бити експресивнији: од потпуне сурове искрености становника тела, преко арогантности мушких гениталија, до саме и коначне лелујавости меса, без чврстине арматуре.

Стамену прво силују, чисто да јој „олакшају порођај“. „Ако ниси уживала, ово није твој гријех“, смејући јој се један на уво. Затим, празне своје бешике над „крмачом крмском“, а њен „окот“ гуле као млад кромпир и сецкају на резанце псима за вечеру. Свака реч наратора већ звучи безнадежно. И више нису потребни суперлативи, зло је само за себе суперлатив, оличен у исуканом бајонету и курјачки крвожедним зубима. Она лежи, сва мокра од њихове мокраће и сперме, и своје плодове воде. И даље је раскречена. Порођај је кренуо, природа је сама понудила тај излаз.

Све се зове живот, а свет који изнова, као нов, долази је увек исти, ма колико се чини другачијим. И није први пут да се на овакав начин поништи жена и оно што јој је дато од Бога; да се унизи Божије даривање, које држи целу конструкцију човечанства. Она гледа сву ову муку и наказност. Све ове несрећнике у овом грозоморном чињењу, жена је родила; све је ово изашло из ње и хоће поново да се врати у њу. Можда да се сакрије. „Да! Све људе на свијету родила је жена; велики је то посао“, понавља у себи, као нешто, што први пут схвата. Ово сазнање јој разрогачује очи и она гута врисак: „Па зар ћу, њиховим поганством оплођена, отићи на онај свијет, да и њега опоганим и тамо родим ове божије казне. Да имају

бар нешто људско, већ би се сажалили и одмах ме убили. Овај животић, што је на свијет кренуо, остао би у утроби мојој, нерођењем заштићен, да му не мислим бригу и у гробу свом.“

Али, ту се више нико људским именом не одазива. Одједном, загрктао је црни гавран. Зар је само то остало од људског језика?

Стамена је најусамљенији створ, толико удаљен од живих, као да су векови прошли. Само јој је још Бог остао. Али, и он је мушкарац. И Еви није опростио.

„Родила си војника“, чује, у магновењу, пуном звезда-не прашине. Не кажу- сина. То, као да бистри њену натруњеност и она слуги још веће зло: да су га са том „титолом“ већ присвојили, да више није њен. „Узећемо га, да је наш“, потврђују њену слугу. „Научићемо га да мрзи вашу крмску сорту“. Страх је шчепао Стамену, као дивља звер, и хоће да је прогута. Али, то не траје. „Уплашити се, женска је работа, а ја сам мајка и морам бити лавица“. И у свој тој муци, одједном јој се раздани. Дође јој на памет спасоносна мисао, знак да је Бог није оставио, да ју је познао у страдању и да је преко страдања управо награђује.

-Дуг је пут- подупире се рукама, да се усправи и седне. -Дајте да га мајка први и последњи пут подоји.

Бркати човек оставља бајонет, узима бебу у руке и пружа као поклон. Њој се чини да његови прсти почињу из лаката. И, као у успореном филму, расте тренутак: мајка и дете се приближавају страшном часу када ће се растати. Она узима сина и брзо га ставља на груди, да скрати време између своје одлуке и оног што јој је чинити, бојећи се да се не поколеба. Прислања његово мало лице на своју дојку, велику као погача, управо извађена из фуруне. Да ли да га погледа, да га опљачка пољупцима целог? Али, ако га само једном погледа, више неће моћи да натера себе да уради то што је наумила. Стеже га свом својом снагом.

-Мислиш, теби данас сунце излази, а мени залази-заговара и себе и бркатог човека, да не примети шта она ради. И то тачно онолико времена, колико је потребно, да се војник мајци врати као син. Недуго затим, тај пут се завршио. Она осећа да је животић већ измакао, блештећи попут бојажљивог свица. У њеним рукама је остало само тело као празна шкољка, таман толика, да стане у кутију за накит. И, као да је сву

муку и, заједно са њом, цео свет, однела вода, само је остала љубав и обасјавала све, а највише тренутак овакве смрти.

Док је спуштала три килограма модрога меса на крило, једино ју је мучило сопствено задовољство и уживање, што их је спречила у остваривању њиховог наума.

-Шта уради, несрећнице!- викну бркати човек, а за њим скочише и остали.

-Каква си ти то мрчена мајка? Шта учиње од ђетета?- најежи се други.

-Онаквог соколића!- жалостан је трећи.

-Како га уби, несрећно ти било од данас па довијека!- скоро закука четврти.

-Нисам га убила, ја сам га одбранила.

-Ћути кучко, мајку ти твоју!

-Пу, крмачо крмска!

-Свакој мајци је дијете светиња!

-Спасила сам светињу од вас.

Требало им је неколико тренутака да то допре до нечег људског у њима, а онда је уследио срећан крај- метак је нацртао петокраку на Стаменином челу.

(Прича је одломак из необјављеног романа "Момковање Лейе Јелене", који се налази у шийамии)

Петар РМУШ

ИГРА ПРЕДСКАЗАЊА

Заблијештало Сунце, засјенчило, пало и разбило се. Нити је на небу нити на земљи. Облаци се смутају, згомилају се и растање, каткад виркају, вјетар их зачешља и замарами. Небо свицне, опучи се.

Горе је неред а ни доље реда нема. Крвотоци ријека појекују, сливају страву, прикупљају поточиће имених и безимених извора. Јесте, јесте, свега има и нема. Ријеке све носе и заносе и себе обезличе на задњем растанку.

Супротно овоме је слика травнате власти, ниже и више, са цвијећем и без њега, неке и мирисом зачињене, што мозаично земљу везу и закићују. Обронцима, дубодолинама и косама, разломљеним врлетима, свој вео носила је шума, опчињена птичјим појем, насељена скровитим положима. Све је то било складно, пуно љепоте, живота и мира. Тој слици спокоја и дивоте доприносиле су на лазурцима и пропланцима уочене, бојажљивих очију срне, скакутава ланад, голубије симфоније, а каткад су је чинили страшном јауци узнемирених вукова или дереж отромјелих медвједа. У поподневима лијепих дана, сунчаних, из пазуха просиједих стијена, крилили су орли, распети између неба и земље, с осјећајем задовољства само њима знаним.

У тој љепоти љепоте, под вилујим колом, ноћу поче да свицка а касније свијетли ватра. Под гранатим стаблом огањ. Тајна ноћне ватре узнемири околину. Чуђење и забуна падоше као нека мора и страх. Никома од ватре није хладно, али од ове јесте. Узнемири се и шума, најежи се. И поточићима не би свеједно. Ко је паливатра? И звијери су кришом пролазиле оњушкујући ово чудо. Људи занијемљеше. Знају, хајдука нема, пролазника или других намјерника није било. Завлада немир и потихо тумачење, одгонетање. „Може, може, све дође

по своје. Хоће људи све више наопако. Губе мјеру, не презају ни пред чим, шта им годи, све им ваља“, пресуђивали су појединци. „не, не, није то, ватру виле ложе и зажижу, хладно им је па да се мало загрију“, говорили су сујевјерни. „Ма, можда неко ту тражи благо закопано“, а „можда су то неки знаци из земље“, говорили су једни и други. Пророци су губили толковање, само су вртјели главом и уздисали. Нико ништа, а немир јачи и јачи? Бога питај, ни Бог не зна. „Па нека је, од кога год да је, фина је, ватра је то“ – рекоше помирљиви. Али то не би довољно. И наука затији и оста без одговора. „Можда се то привиђа људима“, кажу неповјерљиви. „Хоће, хоће, биће свашта“, велим вам ја „не може више овако“, говорио је Непоменко.

То би тако и потраја. Вјероватно би остало за чуђење и за причу. Мравињача је крила тајну. Мравотрагачи су славили своје откриће. Неумором и трудом, беспрекорно антенама вођени, трагали су за нечим што их је мамило. Њихову подземну мрежу и претрагу шифре, само они знају. Пронађено благо обдарило је мраве, у њима су мрављи мудраци нашли рудачу. Извађена из дубине, ослобођена мрака и збијености, под магичним луком вилујег кола, искри и пред хором мрављег строја свјетлости. Мрави су своје дјело обзнанили: у очима мрака тама свијетли. Дешифранти сљедују старачка крила. Гора зашумје, људи одахнуше, све се врати како је и било. Само су мрави игром открили причу предказања. Човјече, буди мрав!

ТЕМА БРОЈА

ТЕМА БРОЈА

ПРАВОСЛАВЉЕ И РОК КУЛТУРА

Епископ Јован (ЋУЛИБРК):
О музици и васпийању

Архимандрит Никодим БОГОСАВЉЕВИЋ:
Православље и рок култура

Монах Арсеније (ЈОВАНОВИЋ): *Рокенрол*

Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ:
Рок музика и окултна револуција



Епископ Јован (ЋУЛИБРК)

О МУЗИЦИ И ВАСПИТАЊУ

Један оглед

*Духовна сладост божанствених њесама
изражава насладу божанствених блага,
која узноси душе к чистој и блаженој љубави Боја,
и која суџерише још већу мржњу њрема ѡреху*

Свети Максим Исповедник, *Мистагогија*

І. О сагласју у имену Христовом

У молитви трећег антифона на литургији Светог Јована Златоустог, само дјело литургије нам се открива као сагласје: $\text{O} \tau\alpha\varsigma \chi\omicron\iota\nu\alpha\varsigma \tau\alpha\tau\alpha\varsigma \chi\alpha\iota \sigma\upsilon\mu\phi\omega\nu\omicron\upsilon\varsigma \eta\mu\iota\nu \pi\alpha\rho\iota\sigma\alpha\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma \pi\rho\omicron\sigma\epsilon\upsilon\chi\alpha\sigma$ (=Ти Који си нам даровао ове заједничке и сагласне молитве...) каже литургички текст. Затим он у следећој реченици утемељује литургијско начело $\epsilon\pi\iota \tau\omicron \alpha\upsilon\tau\omicron$ (ДА 3:1), „сабрања свих (=Цркве) на једно мјесто“^[1] на Христовим ријечима да је Он „гдје су два или три сабрана“ и то „у име моје“ (Матеј 18:20): „ $\omicron \kappa\alpha\iota \delta\upsilon\sigma\iota \kappa\alpha\iota \tau\rho\iota\sigma\iota, \sigma\theta\mu\phi\omega\nu\omicron\upsilon\sigma\iota\nu \epsilon\pi\iota \tau\omicron \omicron\nu\omicron\alpha\tau\iota \sigma\omicron\upsilon$ “ (=Ти Који си двојици или тројици усаглашенима у Име Твоје)...“ Очигледно претпостављајући познавање Писма, литургички текст библијску ријеч „сабрани“ („ $\sigma\upsilon\nu\eta\gamma\mu\epsilon\upsilon\omicron\iota$ “) истовремено тумачи и надограђује претварајући је у „усаглаше“ („ $\sigma\upsilon\mu\phi\omega\nu\omicron\upsilon\sigma\iota\nu$ “). Дакле, присуство Господње није плод само физичке окупљености (мада се и она подразумева) око Христа, већ се од двојице и тројице сабраних у име Христово очекује и унутрашња усаглашеност истините вјере и истинитог живота у којој као да се Христос и Његово Име не одвајају. Присуство Господње овдје је пак изједначено са „познањем истине Твоје“ (јер је Он „пут, истина,...“) у садашњем вијеку и „животом вјечним“ („...и живої.“ - Јован 14:6) у будућем.

Сходно својој уводној улози у литургији (епископ или началствујући у храм је улазио тек данашњим малим входом) ова молитва нам, дакле, укратко даје *предуслов, метод и циљ*

наступајућег литургијског дјела: предуслов је сабрање, метод *сајласје* а циљ - сабрати се и усагласити у *имену* Христовом, које као да је есхатолошки неодвојиво од причешћивања Њим самим, како нам је то Он и посвједочио у првом опису литургијског дјела Цркве, *Ойкривењу Јовановом*^[2]: „Ономе ко побиди... даћу камен бијели, и на камену *Име* ново написано, које нико не зна осим онога који га прима...“ (Откривење 2:17) а то име је и Христово *Име* („и *Име* Његово биће на челима њиховим“ - *Ойкривење*22:4), који објављује *Име* Оца: „καὶ εὐφρανσά αυτοῖς τὸ ὄνομα σου καὶ ὑψώσω... (=И објавих им *Име* Твоје и објавићу)“ (Јован 17:26).

Музика Цркве је звучна, тварна, пројава тог унутрашњег сагласја које објављује *Име* Оца, пројава присуства Господњег и иконичног бића човјековог, пројава Богочовјека, па зато и пројава Цркве. Она је, како каже Владика Будимски Данило, прво „одраз присуства Свете Тројице у музици Литургије. Прво, Свеплодна Тишина - музичка икона Бога Оца - као Извора. Друго, Мелодија у једногласју - то је Ваплотење Бога Сина, та чујна слава Очеве Тишине. Треће, Исон - тај тихи бруј Светога Духа Бога Исходећег из Тишине Оца.“^[3] Али је истовремено са овом „насладом божанствених блага“, као што каже Свети Максим Исповједник, музика Цркве и „узношење душе к чистој и блаженој љубави Бога и сугерисање још веће мржње према гријеху“^[4], подвиг, кретња човјека ка Господу. Нарочито у овом другом виду свог сугубог бића, музика је метод педагогије^[5] Цркве којим она васпитава човјека за Царство Небесно, за отварање свога бића према Светој Тројици и њеном надумном и надзвучном сагласју, као и за његово отварање према ближњем без чијег гласа нема ни могућности сагласја, стога ни уподобљења Светој Тројици, па ни Спасења. Зато се овдје може парафразирати светоотачка ријеч: „Чух глас брата свога - чух глас Бога свога“. Глас је дакле неодвојиви дио личности људске, па стога и Личности Богочовјека Христа а тиме и есхатолошка и спасена реалност.

Стога се музика Цркве из њеног богослужења као благодатни дар Духа Светога распростире на све што је људско: „наслада божанствених блага“ прожима и преображава сваки дамар човјековог живота, од зачећа - кроз ритам и мелодију мајчиног тијела, њеног говора, молитве и пјесме - до смрти и коначно до бескрајног славословља вјечности у којој „...Херувими и Серафими побједничку пјесму поју, кличу, узвикују и

говоре“ а „са овим блаженим Силама и ми“ - већ и сада у Литургији - „кличемо и говоримо: Свет јеси и пресвет, Ти и Јединородни Син Твој и Дух Твој Свети.“

II. Од Адамовог гласа до Оваплоћене Ријечи

Као што у Литургији у славословљу именујемо Свету Тројицу пројављујући своје усиновљење (Римљ. 8:15), тако је и Адам у сагласности са Духом Светим именујући творевину („како Адам назове коју животињу онако да јој буде име“ - *Посићање* 2:19) пројављивао своје синовско назначење. Штавише, он именује и жену, суверено владајући богоподобним даром језика, који се тада и састојао искључиво од имена, па су *име* и *ријеч* били синоними.^[6] Када чује глас Господњи и први пут се од њега поплаши (*Посићање* 3:10), тим страхом почиње истински пад Адамов: *одбијање да се покаје*, изгнање из Раја, и облачење у кожне хаљине језика који више не именује *биће* ствари, него их *описује*: „надједе жени својој име Ева, зато што је она мати свим живима“ (*Посићање* 3:20). Зато се *ријеч* и *језик* у цијелом Старом Завету, све до Јована Крститеља, изједначавају са овим Адамовим зацењеним од плача *гласом*, који нема значења, него он тек са другим гласовима има *моћност* да се *усаглашава* и образује значење. Прародитељ изгнан из Раја, вапијући за изгубљеном заједницом са Творцем, „стена оумилительнымъ *гласомъ*“^[7], жедан управо значења којег његов немушти језик више нема.

„*Име*“ које је Адамов и Нојев пород покушао да „стекне себи“ зидајући кулу од опека у Вавилону (*Посићање* 11:4) име је амартизованог, *земљаној* човјека^[8], покушај да се избави од плача Адамовог и сам прида значење свом имену простим спајањем гласова као опека. Стога је оно - (без)име небитна - „χαίρετε δε οτι τα ονοματα υμων ευραφη εν τοις ουρανοις (Радујте се јер су имена ваша записана на небесима)“ (Лука 10:20) каже сам Христос. Разногласје које је спријечило да се човјек усагласи у самодовољности, појава различитих језика - то је плод различитог *словљења* о Богу (Свети Максим Исповједник у *Одговорима Таласију*), дакле развијена „кожна хаљина“ (*Посићање* 3:21), мјера педагогије Божије, иза које ће постепено улиједити пројављивање некадашњег *смисла* којег је језик имао у Рају, да би се испунило у неизрецивом педесетничком *сагласју* Духа Светога у Имену Христовом.

Како сваки језик карактеришу посебни ритам и мелодија, који се само извијају у музику, Вавилонском пометњом земљу одједном настајују и различите мелодије и различити ритмови, различите музике. Како је, опет, разнојезичје било само пројава различитог настројења људских срдаца у Вавилону, потенцијално уједињених само у какофонији „земљаног“ имена, то ће и свака од новонасталих музика да свједочи о том посебном настројењу. Дакле, настаје оно што данас познајемо као посебне музичке традиције које ће себи изградити различите ритмичке и тонске системе, различите инструменте и коначно различите улоге музике у народима, које су све, слиједимо ли Светог Максима, плод *бојословља* тог народа.

II. 1. Васпитач за Литургију

У средишњем моменту историје Старог Израиља, у тренутку када Јевреји излазе из Египта и почиње да се испуњава обећање Аврааму („и народ побоја се Господа, и вјерова Господу“ - *Излазак* 14:31), литургичко предање Цркве нам посвједочава први тренутак када се Свето Писмо извија у пјесму (*Излазак* 15:1-19), тј. када Мојсије и његов народ запоју Господу по преласку Црвеног мора, избављењу од Фараона, и што је најважније – поласку за Обећану земљу. Она је толико важна да је ми као Прву библијску пјесму *појемо* на вечерњој служби Велике Суботе^[9], пред Литургију Светог Василија Великог – у ствари већ на саму Пасху, као и Јевреји.

При том, ми је и појемо онако како су то учинили Јевреји – *антифоно*. Јер каже Писмо: „Тада запјева Мојсије и синови Израилјеви ову пјесму Господу, и рекоше овако: Пјеваћу Господу, јер се славно прослави... И Марија пророчица сестра Аронова узе бубањ у руку своју; а за њом изидоше све жене с бубњима и свиралама. И *ошћијеваше* (εἰρηχῆ) им Марија: пјевајте Господу, јер се славно прослави“ (*Излазак* 15:1, 20-21).

Ако је Закон био васпитач за Христа, онда су Мојсијева пјесма и Маријини бубњеви, као и девет библијских пјесма које слиједе за њима, и *Псалтир* и *Пјесма над Пјесмама* – старозавјетна педагогија за Литургију, праобраз толико савршен да га је Црква почастовала непромијењеним учешћем у Новозавјетној Пасхи.^[10]

Ако је то игдје видљиво, онда је то у *Псалтиру* и његовом творцу и/ли надахнитељу – Давиду. „*Књига Псалама* је

као рајски врт који с песмом носи у себи оно што има и певајући показује своје богатство...,“^[11] вели Свети Атанасије Велики подразумевајући под „рајским вртом“ Христа. Сав је Давид у праобразу Христа, па чак и његов улазак у Свештено Писмо пројављује царску силу Христову над творевинном, и то невидљивом: „И кад би дух Божји напао Саула, Давид узевши гусле ударао би руком својом, те би Саул одахнуо и било би му боље, јер би зли дух отишао од њега“ (*Прва књига Самуилова* 16:23).

Давид је пастир, и то није важно само као праобраз: то је и свједочанство Давидовог васпитања литургијским, богослужбеним, етосом од „младих ноктију“, јер ако злог духа и тјера Дух Божији који почива на Давиду, то га Бог није излио изнебуха и на неприпремљена човјека. Још Саулове слуге кажу „да потраже човјека који зна ударати у гусле...и олакшаће ти“^[12] што значи да је исцјелитељска улога музике била знана у Израилу. Штавише, закључак је њихов за Давида: „...и Господ је с њим“ што значи да је свирач био онај који узводи народ ка Господу, па је и служба Левита била узвишења од осталих – само онај који се смио дотаћи ковчега Завјета, смио је и засвирати пред Господом у храму. А Давид је очигледно од малена као пастир био позван и поучаван да музиком испитује и исцјељује људску душу натапајући је Духом Божјим – прво своју па свих осталих; и тек на ту припремљеност, која је очигледно била саставни дио јеврејског васпитања, дошао је дар Духа Светога и познавање људског срца и људске душе.

Зато Свети Атанасије може рећи да *Књига Псалама* „има уз то још и конкретну слику понашања свих душа...да је у речима ове књиге измерен и захваћен сав људски живот, душевна расположења и мисаони покрети“^[13], јер се освједочио у исцјељење и спасење кроз Христа цијелог човјека без остатка. Сав је Давид и *Књига* његова – христообразан, и још више, сав је литургичан – усмјерен на богочовјечанску Личност Христову, и сав је у припремању за Христа и Њену конкретну литургијску (=црквену) пројаву. Али је очигледно да је и сва јеврејска педагогија била педагогија врлине и да је та врлина најлакше преношена музиком којом се дјеца питају још од мајчине успаванке: псалмопој „расте заједно са децом“ (Свети Јован Златоусти) „младе позива на разборитост, девственицама дарује целомудреност, старима пружа сигурност,

грешнике позива на покајање¹⁴ – „да би свим снагама и моћима људи волели Бога и да би се тиме све снаге душе ускладиле“¹⁵ каже Свети Атанасије.

II. 2. Васпитач за ропство

Са друге стране, *Седма* и *Осма библијска пјесма*, које поју прво Три Младића у Вавилонској пећи а потом и ми до данашњег дана уз седму и осму пјесму јутарњих канона, упућују нас на потпуно другачију употребу музике каква је сазријевала упоредо са Давидовом. Када Навуходоносор науми да цијелу њему расположиву васељену натјера да се поклони златном кипу који је подигао – посредно у ствари да се поклоне његовој моћи, њему – он наређује да се то учини „кад чујете рог, свирале, китаре, гусле, псалтире, пјевање и свакојаке свирке“ (*Данило* 3:5,7,10,15). Овај пренакићени и таволошки опис који се потом још и три пута понавља стижући на ивицу пародије, уопште није случајан: он представља брижљиво описану магијску радњу. Прецизан ритуал заснован на проученом утицају сваког набројаног инструмента и на *ионављању*¹⁶ има за циљ да *наведе* на поклоњење.

Док је Златоусти за *Псалме* могао рећи да је њихово појање уведено „због наше тромости и нерадљивости, јер ништа тако не узвишује и окриљује душу нашу, не одвезује је од земље, не ослобађа је телесних свеза“ те хришћани појући их надилазе природу па Давид „земљу претвара у небо“¹⁷, у Вавилону видимо како *исихосоматска* природа музике бива злоупотребљена а човјек подвлашћен природи, сопственом тијелу које без Духа Божијега (осим Три Младића) не може да се одупре природним законима. Музика се по своме бићу најсавршеније дотиче људског тијела и ума и најсавршеније их покреће и опија, по генијалном смртоносном поређењу њујоршке пјесникиње и пјевачице Пети Смит (Patti Smith): „Нека чудна музика ме узноси/као хероин“.¹⁸

„Ритам и хармонија“, каже Вернер Јегер (Werner Jaeger) разлажући Платонову критику древнојелинског музичког образовања¹⁹, „стижу до највеће дубине у унутрашњости душе и у њој остављају најдубљи траг“²⁰. Зато су „песништво и музика одувек били основ духовног образовања и подразумевали су и морално и религиозно васпитање“²¹ древне Јелатде.²² Шта Платон замјера? Као што је на сцени *иџра* подредила себи пјесништво, тако је „поезија на концертима била слу-

жавка музике.^[23] Међутим, музика „не подразумева само тон и ритам, него и (...) изговорену реч, *логос*“^[24] а „највиши закон скупног деловања та три елемента (...) лежи, сматра Платон, у томе да се тон и такт подреде речи.“^[25] У том вапају за Логосом, он наглашава да није било која ријеч васпитна, имајући у виду „облик и обрис свих наглашено вредносних представа – посебно оних о божанству и о суштини људске арете – које његово дело утискује у детињу душу“^[26] па се стога поетична и пријатна поезија (она у којој је ријеч подређена мелодији или пјесничкој слици, фантазији) уклања из васпитања јер звуком поробљава тијело а сликом ум, а дјечак и младић се „да би се развили у слободне људе, морају више бојати ропства него смрти.“^[27]

Но, док овдје ум и тијело играју опијени музиком у битијној одсутности Логоса Божијег, Давид упркос порузи игра пред Ковчегом Завјета покренут Духом Светим (*Друја Књига Самуилова* 6:16-23) изображавајући игру којом ће се пунота људске природе обрадовати њеном Спаситељу и докити Стари Завјет. Када наине Богородица након Благовијести поздраву Јелисавету и „кад Јелисавета чу поздрав Маријин, *заира* дијете у утроби њезиној, и Јелисавета се испуни Духа Светога“ (Лука 1:41).

Сав је Стари Завјет и стари свијет припремао долазак *Личности* Христове, у којој је пунота твари – па и пунота њеног склада, музике. Зато Јован *ира* у утроби – не креће се више по ритму мајчиног срца, него по ритму надљудске, Христове, радости, јер је Христос бивајући изнад сваке музике – сам *музика*; зато мајка Христова и Захарија испјевавају *последње* библијске пјесме, прве без бубња и китаре – јер јој је свануло Сунце у утроби и више се не описује Христос – ево Ме! И више нема обећања Аврааму, и он улијеће у последње стихове последњих пјесама библијских („...τω Авραам και το στερματι αυτου...“ –“Аврааму и сјемени његову“, Лука 1:55; „Аврааму оцу нашему“, Лука 1:73) да би јавио да је Испуњење ту! И више нема бубњева јер из човјека се чује „глас Његов као хука великих вода“ (*Ошкривење* 1:15), који је „свуда и све испуњава“, глас и хука Духа Светога. И коначно, по Његовој мелодији *ира* свештеник на Литургији.

II. 3. Глас вапијућег у пустињи и Оваплоћена Ријеч

Подобно литургијском чину, и на почетку новозавјетне мистагогије стоји једно *сајласје*: када прва три Јеванђелиста хоће не да опишу, него да *одреде* личност Светог Претече^[28], они наизглед неvezано један с другим користе искључиво пророштво Исаијино „...φωνι βοωντος εν τη еρημω ετοιμασατε την οδον Κυριου... (= Глас некога који виче: приправите у пустињи пут Господњи)“ (*Исаија* 40:3) све док Јован Богослов не истакне да *он за себе* “рече: *Ја сам глас вапијућег у пустињи: Поравните пут Господњи...*“ (Јован 1:23). Ако је то свједочанство Јована Крститеља изабранима („послаше Јудејци из Јерусалима свештенике и *левише* (чије ухо познаје *сајласност* – примједба наша) да га питају: Ко си ти?“ – Јован 1:19) од Изабраног Народа, зашто себе „највећи од свих рођених од жене“ (Матеј 11:11) – а прије њега пророк који га је прорекао јер је „личност...толико важна у богочовечанском домостроју спасења“^[29] и оно највише што смо ми људи поред Богородице имали да принесемо Логосу Божијем^[30] – не назива ријечју?

Зато што Свети Претеча, чије је *име* (=благодат Божија) развезало уста рођеном оцу, зна да *за њим* иде истинита Ријеч: „*Пућем* се назива Еванђеље, а *стазама* законске одредбе, које су оветшале и старе“^[31]. Иде ипостасна Ријеч Очева који нам сада коначно „*говори* самим Сином Својим“^[32]; као одговор на Богородичино „*Ιδου η δουλη Κυριου; γενοιτο μοι ката το ρημα σου* (=Ево слушкиње Господње – нека ми буде по *ријечи* твојој!“ – Лука 1:38) Ријеч долази да се у њој обнови сва твар и симболично развеже свештенички недуг: новозавјетни архијереј, икона Христова, призван је да „правилно управља *ријечју* (του λογον) истине Твоје“. А гријех је био толико умрљао образ Божији у човјеку да он без Христа – као ни праотац Адам – није био у стању да уобличи *ријеч* спасења; ништа више од Адамовог гласа стењања пред рајским вратима. Он, Јован, је „постао *глас*. Кад су га питали, он није говорио своје *име*: нисам ја ни човек! Како је страшно бити човек! Ја, ја сам само глас у пустињи, у пустињи, јер су овај свет људи гресима својим претворили у пустињу, у пустињу од земље до неба.“^[33]

У Имену своме, којим Христос Име Оца „објави људима које си ми дао од свијета“ (Јован 17:6) сабирају се коначно гласови у ријеч „као што је овај хлеб (који ломимо) био расе-

јан по горама и сабран постаде један^[34] хљеб живота, „познање тебе јединога истинитог Бога“ (Јован 17:3) „чија је Ријеч Истина“ (Јован 17:17). А у воде Јорданске над којима се јавља Света Тројица као да се слијеже хук сваке твари од Постања, твари која се из „уздисања и ишчекивања да се јаве синови Божији“ (Римљанима 8:19,22) издиже у свекосмички *исон*, испуњујући Давидову ријеч да „бездана бездану дозивље гласом слапова твојих“ (Псалам 41:7) поздрављајући Творца који је дошао да ју очисти и усинови; бездан твари дозива бездан Тројице осјећајући педесетнички хук Духа којим ће да кличе „Ава, Оче“^[35].

III. Согласно славимъ свесвятаго духа

Када седме недјеље по Пасхи појемо тропар Оцима Првог васељенског сабора, говорећи како је препрослављен Христос јер је „свѣтила на земли отцы наши основавый, и тѣми ко истиннѣй вѣрѣ вся ны наставивый“^[36], ми најављујући његовим осмим гласом тропар наступајућег празника Силаска Светог Духа обзнањујемо да смо примили пуноту домостроја спасења: након што „*Име* Твоје Господе, дивно и славно...ми призвасмо“^[37] у крштењу, просвећени и у Педесетници миропомазани „*согласно* славимъ (=свештеноејствујемо „*δυναμει του αγιου δου Πνευματος*... силом Светога Твога Духа“^[38]) свесвятаго духа“^[39].

Ово ехаристијско и педесетничко *сајласје* засновано на Имену Божијем и у Имену Божијем и јесте у ствари музика Новог Израилља: „Заједнички празник и за небеске и за земаљске житеље: једно причешће, једна радост, једна служба. Ово се остварило силаском Владике, и запечатио је Дух Свети: хармонија звукова се сложила по Очевом благовољењу. Она има склад одозго, благодарјећи Светој Тројици.“^[40]

Тај склад истините вјере и истинитог живота је склад унутрашњег човјека, и он не мора да се чује^[41] да би се пренио – слично Апостолу Петру који се у дан Педесетнице обратио срцима оних који су се окупили у Јерусалиму. Зато приводимо једно савремено, скоро насумце изабрано, свједочанство: „У предворју чујемо уњкаво старачко читање чтеца... његов једваглас се некако вукао по поду, али се на чудесан начин ипак пробијао до мозга; он као да се извијао да у жртвеном напору дотакне смисао...Када је на ред дошао један жустри, средовечни, молитва, која се код старца победоносно

пробијала ка небу, сада је спласнула, уместо ка Господу, „појурила у мишову рупу“, како се изразио хиландарски пекар.^[42]

Потребан је, дакле, и човјек, како описује Свети Максим Исповједник: „Ова декада (ум и разум; мудрост и разборитост; созерцање и делање; знање и врлина; незаборавно знање и вера) чија реч производи звук ударањем по њој Духа помоћу друге блажене декаде заповести, производи савршене и хармоничне тонове умне музике, којима се прославља Бог.“^[43] Новозавјетни педагог има двострук задатак: „не могу хришћани да верују у Христа и у Свету Тројицу а да ту веру не прати и истински, посвећени и освећени *свѣтѣи живоѣ*“, вели Владика Атанасије објашњавајући улогу ранохришћанске химне *Свѣтѣлостѣи ѣиха* у животу Цркве, па тако и у њеној педагогији, „...и зато нас Бог (устима пјесника и појача – напомена наша) позива истовремено и у *сѣасење* и у *свѣтѣосѣ*, што је у Хришћанству једно и исто.“^[44]

Сиријски јеретик „Вардесан је“, вели Теодорит (Кирски), „кроз спајање безбожности са пријатним напевом пружао задовољство слушаоцима, водећи их тако у погибао. Зато је Јефрем (Сирин) узео од њих хармонију напева и, присаједињујући томе своје благочешће (=православље), пружао је на тај начин слушаоцима истовремено и пријатан и користан лек.“^[45] Свети Јефрем лијечи *вјеру* својих слушаоца, а Давид – имајући у себи „савршену теологију“^[46] „кроза све наш *живоѣ* чини анђелским.“^[47]

III. 1. Новозавјетна тканица звука

Стога и житије Давидово понавља се у житију једног новог Давида, Преподобног Јована Кукузела. Не код оваца, него у царском двору васпитава се овај изабраник Богородичин, слично Светом Кирилу Словенском, и обојица се васпитавају у познању Свете Тројице и у цјеломудрености. Обојица ће уложити огроман труд да се избаве са двора и оду у пустињу. Али, како је могуће било и васпитати се тако на двору, при том бивши још и началник дворских пјевача? Тако што „када сунце светло сија и када се вратимо свом послу, молитва је наш пратилац на свим местима, да би зачинила наш рад химнама, као јело сољу“,^[48] вели Свети Василије Велики; „у домовима девственица и ткаоницама, Давид је и тамо први и средњи и последњи!“^[49] Новозавјетни

човјек сав је у музици Христовој – као символ твари и испред твари, ни музички инструменти се више не слажу један уз други, него уз ону Мелодију која је *Овајлоћени Син Божији*. Како нам свједочи грчка народна музика која преноси Кукузелово стваралаштво, па и – колико год подложна озбиљној расправи – огромна збирка Кукузелових дворских пјесама коју је скупио и издао Христул Халарас, тројична структура у њима остаје недирнута, осим што се спушта за степеницу ниже: глас пјевача или водећег инструмента умјесто из тишине рађа се из литургичке мелодије, преносећи благослов храма на дом, двор, војску, брак, рад и сваку ствар земаљску, узводећи је и припремајући опет да плодове своје принесе у храм Божији. А тканица звукова харфи, сазова, кавала, гадулки – плете *исон* у коме свака боја и удар има своје мјесто, свако дрво, камен, опека и жица даје свој звук у сазвучју свијета које чека опет вече и *припрема се иако* да заћути пред царем свих звукова – људским гласом којим благосиља душа човјечија Господа (Псалам 103.) и исповиједа Име Христово.

Зато се и Свети Јован Кукузел над том тканицом не гади и с њоме не ратује – он се у *њој* васпитава за оно више и недохватније и надприродно – непрестано пребивање у Имену Господњем: оном недокучивом Логосу који надвлашћује све, за којим је чезнуо Платон. Како нам свједоче они пјевачи и свирачи који су до данас сачували древност, у тој музици нема сентиментализма, нема ни самозадовољства. Пјева се и свира да би благослов храма из кога је пјесма истекла био на нама и да бисмо се за храм припремили; пјева се и свира из љубави а код најбољих из обавезе према дару који им је дарован. Али пјевају и свирају *сви* и пјева се и свира *за све* – сав народ Божији, сву природу, јер су према богослужбеном и природном поретку свијета постојале јутарње, дневне, вечерње и ноћне пјесме, пјесме прољетне и зимске, свадбене и погребне.

Конечно, и када се само свира, осјећа се да се мелодија источила из појања и да се у њега враћа. У логоцентричности новозавјетног човјека садржана је и Давидова врлина и Платонов смисао, по ријечи Јована Златоустог да „Ко призива Давида са *Псалтиром*, тај призива самога Христа.“^[50]

III. 2. Сутон српског села

Стога се данас јасно може определијелити тренутак када је извршен најопсежнији удар на хришћанско устројство космоса српског народа, који је упркос новој власти, која је стварала псевдо-урбани менталитет, на селу био задржао трезвеност и стваралачку димензију – стид и особину да сам пјева и приповиједа, све до половине седамдесетих година. Од тренутка када се појавио произведени бастард народне и урбане културе – са „новокомпонованом народном музиком“ на једном полу и Бијелим дугметом на другој – те касетофон као идеалан технички медијум^[51] требало је само неколико година (до 1980.) да пјевање *на српском селу* постане ријеткост, древна пјесма непозната, а ослабљени сентиментализам и севдах – стање душе српског сељака. Српско дијете се васпитава пјесмама које говоре искључиво о мушко-женским односима, док почетком осамдесетих – по угледу на Лепу Брену – дјевојчице не почну и да облаче као мале блуднице.

Истовремено, руинира се и град: Бијело дугме и читав низ сарајевских група уноси „сељачку“ реторику^[52] која постаје у ствари званична култура^[53], са кључном подршком у новодошавшим житељима великих градова. У исто вријеме, неколико група које понекад *йокушавају* да нађу амалгам рока и српског музичког и пјесничког наслеђа (Смак...) бивају скрајнуте. Интересантно је да се Бијело дугме калема на црначку, соул баштину поп-културе (екстатичну емоционалност, сексуалност, игру) а Смак на бјелачку (тзв. бијели блуз) сматрајући да је прешавши у бијеле руке – поготово у Британију – рок постао традиција бијелог човјека^[54].

Све што је ваљано у тим годинама створено је код Срба углавном у том кључу – *Шумадијски блуз*, *Блуз у њарку* Смака, *Косовски божури* Ју-групе. За бијели блуз је карактеристична одређена патријархалност, првенствено у сведеној, јасној и чврстој форми, и емоционална уздржаност која не спрјечава полетност какву карактерише рецимо наш први глас: „њега краси управо његова једноставност али и величанственост... омиљени напев Аркадијана и Лакедемоњана и често је коришћен за васпитавање младежи...онако како сунце исушује влагу и прогања мрак, тако овај напев уништава флегматичност, лењост, сан и сваку тешкоћу...“^[55] Чак и једна новозавјетна (првенствено покајна) српска плоча, *Све штоо видим и све штоо знам* Бјесова, достиже врхунац управо у блуз

пјесми. Вјероватно да ће само они који прођу кроз ова врата бити у стању да из сачуване традиције обнове хришћанску културу српског народа.

Али ако има неке користи од цијелог зла, то је да је потпуно пометена концепција (мало)грађанске културе XIX. вијека, која се својом покондишеношћу прва постидила простог, сељачког Христа, не слутећи да са српске оранице и из српског крша дозивају Јован Кукузел и Дигенис Акритас.

III. 3. Облик ствари које долазе

Но, док је код нас ријеч, колико год извитоперена, ипак остала у средишту музичког предања, сачувавши залог крштења у српском народу, на Западу се дешавају много радикалније ствари. „Мислим да је једна од улога Уметности,“ говори Брајан Ино, вјероватно најутицајнији музичар савременог свијета, „да створи лажни свет који је у најмању руку аналоган неким странама правога света и да у оквиру тог новог истражи неке нове обрасце понашања, који у оквиру *стварној живој*а још увек моју да буду *иреојасни* или *немерљиви* (подвукао сам Ино).“^[56]

Таква је идеја о уклањању гласа из музике, аналогна уклањању средишта, људског лица, из слике: „Глас је најужбудљивији инструмент. Али ја хоћу да га користим као инструмент, а не као личност... Кад сам избацио глас увео сам слушаоца у своју музику на другачији начин.“^[57] Џ.Р.Р. Толкин (J.R.R. Tolkien), писац *Госпођара ирсћенова*, у основу читавог свог измишљеног свијета^[58] ставља музичку – иначе плотинистичку – космогонију у којој Једини ствара Свете који су изданак његове мисли; он им предлаже музичку тему која се претвара у Биће када се правилно одсвира.^[59] Губи се дакле *лојосност* – Платон се бунио само због занемаривања ријечи, а овдје се *ријеч* губи потпуно а *глас* враћа у немушност^[60].

Док је код старих Грка и у рок музици утемељеној на блузу долазило само до извитоперења, злоупотребе природе, овдје се директно креће против природе: на основу експеримента раних седамдесетих, у другој њиховој половини појављују се два жанра која су данас потпуно маргинализовали сваку другу музику и након чијих радикалних облика (рејва и

смртног метала - rave & death-metal) савремена музика више не познаје развој.

У Баварија-студијима у Минхену 1976-77. настаје диско - музика за игру настала убрзањем удараца бас-бубња (који одређује ритам игре) изнад броја удара који може да достигне људско срце. Посљедица је тежња тијела да пређе своје природне границе: док се у дотадашњој музици углавном извртала мелодија, усмјерена на ум, сада се извитоперује ритам, који је „тијело“ музике и она постаје и дословно – убиство. Док диско настаје на црначкој соул традицији, у Енглеској истовремено настаје хеви-метал као једнако извитоперење бијеле блуз традиције – на крају они се свде на исто: стравично убрзање ритма с тим што се у диску користе електронски а у хеви-металу – електрични инструменти. У оба случаја резултат је сагоријевање, уништење *тијела* које већ искључује ум,^[61] као претпоставку постојања човјековог и као *коначну хулу на Оваилоћеној Боја*: не ради се о *иорицању* Оваплоћења, које је још Свети Јован Богослов давно утемелио као мјеру сваке јереси. Напротив, ради се о потреби да се *убије тијело* као Оваплоћењем Христовим освештани храм Духа Светог и инструмент најсавршеније музике којом се и за коју се васпитавамо.

Обновити свијет зато данас значи за почетак обновити природни поредак свијета: у музици то значи вратити се прво природњем човјеку ритмовима а тек затим градити мелодије. Друго, вратити се пјевању и свирању а не производњи и конзумацији музике која постаје неподношљиво свеприсутна. И коначно – што је у ствари и прво – вратити се *ријечи* и Имену Христовом у којем је пунота живота и пунота тварног свијета, пунота музике. Која је и данас силнија што је ближа тихом гласу у којем бјеше Господ на Кармилу и најсавршенија када је њен творац „као невино јагње нијемо пред оним који га стриже, не отвара уста својих.“

Напомене

¹ Парафразирано; први је ширу пажњу скренуо на то отац Николај Афанасјев у *Триези Господњој*; српски превод Светигора Цетиње 1996.

² Данас је утврђено да су многи одељци из апостолских посланица, особито посланице Апостола Павла, били првобитно богослужбене

химне, прерасле потом у апостолску поуку.“ (Митрополит Амфилохије, *Литургијска катихеза*, у књизи *Основи православној васпјашања*, Братство Светог Симеона Мироточивог, Врњачка Бања, 1993., стр. 184). Посланице адресоване на седам Цркава у *Откривењу Јовановом* стоје на истом мјесту гдје су у Литургији и данас; и уопште, Литургија је у *Откривењу* видљива и обликовно и садржински: „Када видилац тајни Божјих и писац *Књиге Откривења* пише: Ја, Јован..., испуњен Духом у дан Господњи..., видех небо ново и земљу нову“, то је исто као да нам каже: ја, Јован, брат Ваш, учествовах у Литургији.“ (Архимандрит Василије Гондикакис, *Светиа Литургија - Откривење нове швари*, Беседа, Нови Сад, стр. 101)

³ Епископ (Будимски) Данило (Крстић): *Жерџива хвалениа у шайни византијској шојања*, у књизи *У шочешку беше Смисао*, Хришћанска мисао/Свечаник, Београд-Ваљево-Србиње, 1996., стр. 199

⁴ Свети Максим Исповедник: *Мисшашошја*, *Изабрана дела*, Епархија рашко-призренска, Призрен 1997., стр. 196.

⁵ Литургија је „најсавршенија катихеза, која не само што васпитава и просветљује, него и пита (=храни).“ Митрополит Амфилохије, *op. cit.*, стр. 182

⁶ О томе опширно говори Вилхелм фон Хумболт (Wilhelm von Humboldt).

⁷ Слава на стиховње стихире на вечерњој уочи Сиропусне недјеље; *ТРЮДЪ ПОСТНАЯ, Часиѣ I*, Издательский отдел Московской Патриархии, Москва 1992., лист Ов.

⁸ А „они, пак, који праве опеке, увек су нагнути доле и гледају у земљу... Они су (у Египту) од опека које су правили сазидали три чврста града:...сластољубље, среброљубље и славољубље, од којих произлазе сви греси.“ *Поуке Аве Доршјеја*, друго издање, Манастир Хиландар, 1996, стр. 103-104.

⁹ Видјети завршни дио књиге оца Василија Гондикакиса *Светиа Литургија - Откривење нове швари*.

¹⁰ У канонима „старозавјетни“ ирмоси (који сажимају библијске пјесме) одређују *мешрику* „новозавјетних“ тропара који им слиједи, дакле „тијело“ новозавјетног богослужења.

¹¹ Атанасије Јевтић, јеромонах, *Пашролошја*, *група свеска*, Богословски факултет СПЦ, Београд, 1984., стр.

¹² Прва књига Самуилова 16:16.

¹³ Патрологија, друга свеска, *op. cit.*, стр. 48.

¹⁴ *Op. cit.*, стр. 229

¹⁵ *Op. cit.*, стр. 48

¹⁶ О оваквој улози музике дакако вриједи видјети Елијадеову књигу о шаманизму, али још упутније праксу рок-а краја шездесетих и почетка седамдесетих, од *My Wild Love* The Doors и њене парафразе *We Will Falloд* The Stooges до прецизно проучених магијских стратегија Цан, ослоњених на међуратне авангардне експерименте;

Артоова (Antoine Artaud) књига *Позориште и његов двојник* је много утицајнија него што се обично мисли. Све то је брижљиво образложено и припремљено у теоријским и практичним радовима Брајана Иноа (Brian Eno), одакле је преко његових продуцентских радова прешло у масовну употребу која одређује музику краја XX. вијека.

¹⁷ *Пајролоија, група свеска*, op. cit., стр. 228-9.

¹⁸ „Some strange music drives me in/...like some heroin“, *Dancing Barefoot* са албума *Wave*, 1978.

¹⁹ „Описи музичког живота оног доба једнодушно куде музику због бујне емоционалности и подстицања најразноврснијих страсти.“ Вернер Јегер, *Paideia, Обликовање грчког човека*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1991., стр. 352.

²⁰ Op. cit., стр. 354.

²¹ Op. cit., стр. 346.

²² Зато је „грчко уво осећало фундаменталну промену музичке хармоније као политичку револуцију јер је нова музичка хармонија мењала дух васпитања на којем је почивала држава.“ op.cit., стр. 352.

²³ Op. cit., стр. 352.

²⁴ Op. cit., стр. 345.

²⁵ Op. cit., стр. 351

²⁶ Op. cit., стр. 346.

²⁷ Op. cit., стр. 346.

²⁸ Матеј 3:3, Марко 1:3, Лука 3:4

²⁹ Архимандрит Др Јустин Поповић, *Тумачење Јеванђеља по Мајеју*, Манастир Свете Ћелије код Ваљева, Београд, 1979. стр. 48

³⁰ Что тебѣ принесемъ Христе...; каяждо бо о тебе бывшихъ тварей благодареніе тебѣ приноситьъ...мы же, матеръ дѣву - четврта стихира на Господу завапих на Вечерњој служби на Рођење Христово; Минія мѣсяць декемврій, ЕУО-ри Српских православних епархија шумадиске и банатске, Крагујевац-Вршац, стр. 462

³¹ Блажени Теофилакт Охридски, *Тумачење Свештој Еванђеља од Мајеја*, Манастир Високи Дечани, 1995., стр. 45

³² Молитва анафоре на литургији Светог Василија Великог

³³ Преподобни Отац Јустин, *Беседа група на Усековање Свештој Јована Крстишијеља*, у књизи *Празничне беседе*, Наследници Оца Јустина и манастир Ћелије код Ваљева, Београд 1998., стр. 317

³⁴ *Учење Дванаесторице Апостола*, у књизи *Дела Айиосџолских ученика*, Хиландар-Тврдош-Свети Симеон Мироточиви-Станишићи, Врњачка Бања-Требиње, 1999., стр. 138

³⁵ Римљанима 8:15

³⁶ *ТРИОДЪ ЦВЕТНАЯ*, Издательский отдел Московској Патриархии, Москва, 1992., лист СД

³⁷ *Кршишење*, молитва на освештању воде; *Велики Требник*, Епархија Рашко-призренска, Призрен, 1993., стр. 18

³⁸ Молитва Херувимске пјесме

³⁹ Кондак Педесетнице, *ТРЉОДЪ ЦВЕТНАЯ*, оп. цит, лист СМГг

⁴⁰ Свети Јован Златоусти, *Тумачење пророштва Исаије*, према тексту Катарине Олисевић *Византијска музика као део предања Православне Цркве*, „Светигора“ 3/1992, стр. 55.

⁴¹ „Унутарњи логос је, дакле, кретња душе која настаје у области разума, али без икаквог изговарања; отуда много пута, иако ћутећи, остварујемо у себи потпун разговор и у сновима водимо дијалоге;“ Свети Јован Дамаскин, *Источник знања*, Јасен, Никшић, 1997., друго, поправљено издање, стр. 217.

⁴² Павле Рак, *Приближавање Ајџосу*, Просвета, Београд, 1989., стр. 108-9.

⁴³ *Мислаложија*, оп. cit., стр. 181.

⁴⁴ Атанасије Јевтић, Епископ Мостарски, Захумско-херцеговачки и Приморски, *Светлост и тиша*, у књизи *Зајрљај светиња*, Православна Духовна Академија Светог Василија Острошког, Србиње, 1996., стр. 185.

⁴⁵ *Пајролојија груја свеска*, оп. cit., стр. 257.

⁴⁶ Свети Василије Велики, према *Пајролојија, груја свеска*, оп. cit., стр. 99

⁴⁷ Оп. cit., стр. 229.

⁴⁸ Према Константину Каварносу, *Византијска мисао и уметност*, Православље, Београд, 1978., стр. 83

⁴⁹ Према *Пајролојија, груја свеска*, оп. cit., стр. 229.

⁵⁰ оп. cit., стр. 228.

⁵¹ А „медји је порука“, према савршеној дефиницији Маршала Мак Луана (Marshall McLuhan); видјети *Гуштенберјову Галаксију*. У овом случају, порука је обескоријењеност (касетофон се лако преноси - нимало случајно да су га најчешће доносили гастарбајтери) и немар (касета се лако носи, јефтина је, може да се пресними). Грамофон пак подразумејева уређен простор и чување плоча ни по чему различито од књига. Касете се не чувају јер хитови пролазе.

⁵² *Пожуриће коњи моји, Бекрија си, цијело село виче...*

⁵³ Бијело дугме у вријеме тврдокорног социјализма снима са најбољим продуцентима и студијским музичарима у најскупљим лондонским студијама и истовремено иде по радним акцијама, гостује у свим замисливим радио и ТВ-емисијама, припрема плоче у војним одмаралиштима - а да при том нема никакву улогу пред западним свијетом; њихова је улога била потпуно *унутрашња*: био је то савршени израз скоројевићевске екстатичке културе зрелог доба титоизма; тема посебне расправе би морао бити однос овог популизма према споменицима НОБ-а који се од почетка седамдесетих подижу у маниру полоковског (Jackson Pollock) апстрактног експресионизма.

⁵⁴ Залеђину за то имају у начину на који су одређене европске групе успјеле да своје националне традиције изразе новим, електричним, језиком. За прелаз из црначких у бјелачке руке видјети књиге Греил Маркуса (Grail Marcus) *Mystery Train* и Чарлс Шаар Мареја (Charles Shaar Murrey) *Hendrix*. Карактеристично је да бијели блуз у Америци свирају углавном конзервативни Јужњаци.

⁵⁵ Михаил Скабаланович, *Тумачење ишшика*, књига I, Сремски Карловци 1995, стр. 79

⁵⁶ Brian Eno, *Zaobilazne strategije*, Радионица СИЦ, Београд, 1986. стр. 52-3.

⁵⁷ Оп. cit., стр. 157-8.

⁵⁸ *Gosōogap ірсієнова (Lord of the Rings)* је у некој од миленијумских анкета изабран за најбољи роман вијека. Најчитанији вјероватно, али се његова моћ опијања граничи са магијском - иначе како би књига од 1800 страница била бестселер или држала Сид Барета већ скоро тридесет година у једној соби? (Syd Barrett, оснивач британске групе Pink Floyd, од 1969. је свој стан претворио у фиктивну позорницу Толкиновог универзума, од када скоро не излази на свјетло дана).

⁵⁹ Видјети повијест *Ainulindale* у Толкиновој књизи *Silmarillion*, Esotheria, Београд, 1993.

⁶⁰ Постоји покушај презвитера Владимира Вукашиновића (*Лоеишка неизрецивої*, „Беседа“ 1-2/92, стр. 101-105) да се овдје пронађе латентна *аїофайишности* савремене умјетности.

⁶¹ Док се седамдесетих музика користила као „прилог“ наркотику, у рејву и хеви-металу дроге се користе да би се искључио ум и убрзало тијело, тј. омогућило му се да се савршеније преда музици.

Архимандрит Никодим (БОГОСАВЉЕВИЋ)

ПРАВОСЛАВЉЕ И РОК КУЛТУРА

(одломци)

Након педесетогодишње немогућности да јавно ради и говори, отварајући своја врата ка свету, наша Црква са њих може видети све муке и јаде који су напали (без пастира, нечувану и небраћену, вуковима и разбојницима препуштену) њену чељад. Она се има данас суочити са, међу младима, широко распрострањеном културом која своје порекло и упориште нема на овим нашим просторима, односно, није изданак православља, већ долази са других страна. У самом средишту те тзв. рок културе, као њена жила куцавица, бије и откуцава рок музика која својом силовитошћу и животном философијом о којој пева и коју собом носи, представља бунт младих Запада против цивилизације својих родитеља, али и повод и прилику за лакомислену небрижност и забаву. Страна нашој духовности и наслеђу, она је могла да се накалеми на древно стабло наше самобитности тек пошто је насилним путем од незнабожаца оно било лишено вишестолетних грана и кракова. Већ сама чињеница да је ова култура изданак неправославног порекла, унапред упућује на њену немоћ да има нечега доброг у себи, односно, говори о њеним лошим својствима и из тога произлазећој штетности. Ово може најбоље показати поређење рок културе и њене музике са местом и улогом коју музика има у нашој православној баштини.

Најпре треба нешто рећи о коришћењу музике у нашем богослужењу. Као што је познато у њему се користе једино људски гласови, као од Бога дати најсавршенији инструменти. Места у нашој Цркви за остале музичке инструменте нема. Ово проистиче из намере да се слављење Најпрослављеније Тројице у Јединици и Јединице у Тројици - Оца, Сина и Духа

Светога - врши духовно, са смирењем, бестрасно, где изостају телесни покрети, при чему и само тело постаје одуховљени инструмент богослављења. Са овим је, наравно, уско повезан и садржај текстова наших богослужбених химни, који су усредсређени с једне стране на стварање покајничко-смиреног духа код појаца и верних и, потом, из њега извиреће прослављање Свете Тројице и светих Божијих угодника. Крајњи домет такве музике је трансценденција, надилажење стварности, устајање из палог света чији смо по телесном рођењу делови, и улажење у стварност духовне заједнице сабране као Тело Христово - Црква, чији смо удови постали кроз ново духовно рођење - свето крштење, које није *...од крви, ни од жеље шјелесне, ни од жеље мужевљеве, нећо од Боја* (Јн 1, 13). Другим речима, циљ такве музике јесте умртвљавање страсти и кроз то наше одуховљење, обожење, охристовљење – наше спасење.

Из овога је даље следио начин коришћења музике у нашој народној уметности. Певана и свирана музика јесте одраз свих стања, осећања и потреба наших старих. Сваки део њихових живота био је испраћен музиком. Јунаштво, осећања заљубљених, породичне љубави, губитак ближњих, радост и туга – све је то песма или тужбалица испраћала на начин смирен, дубок и искрен, и што је нарочито битно, на начин детиње чедан, бестрасан и девствен, односно, достојанствен и етички узвишен. Чак су и кола била или горштакчи стамена, или равничарска игра разбирига, у најлепшем смислу те речи. Задуго није било ни трага ни наговештаја од било какве ниске страсти и распојасаности. Све до седамдесетих година, сада већ прошлог века, наше су народне песме биле певане у овом духу.

Рок музика и њена култура, односно, њен начин живота, све је друго осим горе описаног. Њени ритмови и јачина и начин свирања и певања, као и садржај текстова, јесу изливи и покретачи страсти извођача и слушалаца. Крајњи циљ овог, под знацима навода уметничког-чина, јесте такође екстаза, излазак из овог света, али на погрешан начин нашаптаван и испомаган, преко наркотика и алкохола, од стране демона. Страсти у својој суштини јесу неприродно везивање човекове душе за било шта трулежно, пролазно и смртно, оне су наслађивање у било чему што је земаљско. Страст је такође и било која врста веровања у лажне богове, што је идолопоклонство,

односно, обожавање и обожење нечега што по својој природи није, нити може бити Бог, у овом случају рок идола, рок звезда: *Умрившије, дакле, удове своје који су на земљи: блуд, нечистиошћу, сирасиј, злу њохотију и лакомствию, шито је идоолоклонствию* (Кол 3, 5). Иза свега стоји ђаво, горди анђеол који је пао с неба јер је умислио да је бог, који не ради и не тражи ништа друго до да му се поклонимо, и да му оковани у робовске окове страсти служимо. Према томе, Бог није, нити је могао бити творац рок музике: *Јер нас не ѡризва Бој на нечистиошћу нејо у светиости* (1 Сол 4, 7). Њен творац је човек потпомогнут од ђавола, који ју је искористио да га преко ње пороби и одведе на дно пакла. Другачије речено, оно што је од Бога то је чисто, чедно, девствено, бестрасно и свето, односно, тамо где је ђаво ту је нечистота, разврат, оскрнављење и грех. Тешко да се у рок музици и култури може наћи ишта од овог првог, од узвишеног, небеског, божанског; рок култура је на самом дну бездана палог Адамовог потомства. Она живи у тами *јер сваки који чини зло мрзи свјетлости и не иде ка свјетлости, да се не разошкрију дјела његова, јер су зла* (Јн 3,20). Зато се може рећи да рок музика стоји на самом почетку, као основни извор и покретач дугачког низа зла које преко наркотика, алкохола, разврата и блуда најчешће води ка трагичном крају погрешних и промашених младих живота, до дизања руку на себе или тихог, одложеног и лаганог самоуништења: *Јер који сије у шитојело своје, од шитојела ће ѡжњети шитрулеж, а ко сије у дух, од Духа ће ѡжњети живој вјечни* (Гал 6, 8). На другој страни, рок култура је још и моћно средство разних тоталитарних, обезбожених идеологија, философија и религија, па чак и сатанистичких култова. Раширена међу младима свих континената, раса и народа, она треба да припреми нове нехришћанске генерације за примање једне нове синкретистичке, екуменске религије која ће дочекати и зацарити антихриста. Пансветска MTV мрежа се из дана у дан све више плете и разастире да у себе увуче и у загрљају духовне смрти пригрли и угуши што више new age младежи. Рок култура је широки и дубоки и добро наложени и усијани melting pot - лонац за утапање, топљење и претапање особености (дарова Божијих) православних народа са осталим незнабожним народима, односно, за ширење и владавину америчког начина живота (American way of life).

Христос је мера и суд свему. При суђењу и процени појава као што су рок култура и музика треба стално имати на уму два система веровања: један који важи у свету и други у Цркви. Мерила света су релативна, односно, неистинита. Били су и прошли хуманизам и ренесанса, барок и рококо, сецесија и поп-арт, били су и прошли. А истинито је само оно што је слободно од епохе, моде и времена, од пролазности, истинито је само оно што је вечно, непролазно. Суд Цркве је апсолутан, непроменљив, не подлеже утицају и удару времена, он је увек исти, дакле, увек истинит из простог разлога јер је сама Црква вечна. Према свету рок је као и сви претходни изрази врста музичке уметности, док ће то Црква врло лако побити тврдњом да је истинита и права уметност једино она уметност која је сведочанство и израз вечних, непроменљивих истина. Отуда је права једино она уметност која говори, велича и слави Бога и живот вечни који Он једини поседује и даје; права уметност је она која је сама животворна, која приводи и даје посредно силу вечног живота; права уметност силином божанске вечности у себи служи као моћно оружје против греха, стихија, пролазности, ђавола и смрти. Из овог угла и према овом суду рок култура нема вечности у себи, она је вапај смртника који – противречно – славе, уживају и обожавају ту своју немоћ, страдање, и, у крајњој линији, своју смрт. Рок уметност нема огња бесмртности у себи, отуда она није права уметност нити права култура јер у своме средишту нема култ прослављања јединог достојног прослављања – Најпрослављенијег Богочовека Исуса Христа – јединог победитеља смрти, већ за своје било има лажни култ лажних идола и богова, почевши и завршно са ђаволом.

О свему овоме нам недвосмислено сведоче непролазне истине Божијих речи исписаних на страницама Јеванђеља, које су непристрасне и једине судије наших живота и дела. О односу православља и рока најнепосредније говори Христово сведочанство да не можете истовремено служити два господара: *...јер или ће једној мрзиши, а другој љубиши; или ће се једној гржати, а другој презираши. Не можете служиши Боју и мамону* (Мт6, 24). Или: *...какву заједницу има свјетлости с ѿшмом? А какву сајласности Христос са Велијаром* (2 Кор6,14-15)? Не може се, дакле, у исти мах бити и за храмовном певницом и на рок концерту. У том смислу и речи: *Не*

гајше свейшиње ѿсима; ниши бацајше бисера својих ѿред свиње, да их не ѿојазе нојама својим, и окренувши се не расѿрину вас (Мт 7, 6), морају се схватити као упозорење да своју боголику чистоту наши млади не смеју бацати свињама (демони-ма) ниских страсти на прљање, јер ће се након што их обесвете окренути и духовно их растргнути, односно повести за собом у крајњу таму вечне погибије.

По ѿлововима њиховим ѿзнаћеише их. Еда ли се бере са ѿрња ѿрожђе, или са чичка смокве? Тако свако дрво добро ѿлодове добре рађа, а зло дрво ѿлодове зле рађа. Не може дрво добро ѿлодове зле рађаиши, ни дрво зло ѿлодове добре рађаиши... И шако, дакле, ѿ ѿлововима њиховом ѿзнаћеише их (Мт 7, 16-21). Ово су кључне речи. Ако се добро дрво богоугодног и побожног живота може препознати по смирености, благодости и несебичној љубави, онда се зло дрво рок музике и културе може препознати по злим плодовима самољубља и гордости, зависности од наркотика, алкохолу, блуду и завршно –самоубиствима.

Рок музика је духовни плод цивилизације западног, англосаксонског, протестантског света. На америчком континенту среле су се и препознале две незнабожачке културе Африке и Европе. Рок музика је за основу узела ритам афричких племена који је коришћен да би се у примитивним обредним играма долазило до општег транса, до губљења свести, и кроз то предавало на службу злим дусима. На ово је назидана свест протестантског хришћанства која је од 16. века започела са негирањем поштовања сваког вида предања Цркве, од храма, преко светих икона, светих моштију и светитеља уопште, а у рок музику уградила своје либерално поимање телесне љубави, брака и свих видова личне (егоистичне, себичне) слободe, које данас завршава у одобравању бракова мужеложца и женелошкиња и њиховом праву да усвајају и васпитавају децу: *Не варајше се: ни блудници, ни идолојоклоници, ни ѿрељубници, ни рукоблудници, ни мужеложници, ни лакомци, ни лојови, ни ѿјанице, ни оѿдачи, ни оѿшмачи, неће наслиједити Царство Божије.* (1 Кор6, 9-10) Према томе, рок музика и култура били су израз и плод једног дуготрајног, али и предвидљивог пада схватања и доживљавања слобода, најочљивија и најгласнија побуна телесног против духовног, земаљ-

ског против небеског, човечијег против божанског. Рушењем свих забрана и табуа, хипи покрет је са својом слободном љубављу ударио на основ хришћанског живота, на девственост, целомудреност и уздржање, који су, опет, темељ борби против страсти, односно, живота по телу, телесног живота који човека спушта ниже од бесловесних животиња које, као што је познато, немају моћ да своје природне нагоне злоупотребавају. Дакле, искористивши силину ритмова афричких бубњева, деца су отишла даље од својих родитеља који су им, ма како изгледало то чудно, већ прокрчили и прилично утабили пут. Тиме је протестантска јерес показала своје право нехришћанско и антихришћанско лице и ушла у завршну фазу одобравања свега оног што је за човека опасно и погубно, свега онога што након краткотрајног и привременог храњења телесних страсти води у вечну духовну смрт. Иза свега стоји и вешто вуче конце мрзитељ истине од искони, отац лажи, богомрзац и човекоубица – сатана. Почетни бунт и револуционарно освајање слобода вешто је преведено у индустрију за производњу новца, где се по својој духовној основи и садржају рок култура потпуно слаже и уклапа са најпогубнијом одликом савремене потрошачке западне цивилизације – обожавањем новца, при чему је постати славан исто што и бити богат.

Ако се било шта, на први поглед, у рок култури могло препознати и прогласити за позитивно, већ плитким гребањем испод површине да се лако уочити привид таквог утиска, из простог разлога, јер све што није постављено и сазиано на Христу не може бити трајно нити истинито. Тако је и ангажованост рок музике нехришћанска, јер у својим анархичним позивима на бунт против диктатура и ратова, на борбу против SIDE или за заштиту угрожених животињских врста, она за основу и решење нема Христа, већ сладуњава и утопистичко проповедање мира, љубави и слободе, којих ван Христа нема нити их може бити, јер једина права и потпуна човекова слобода је слобода од смрти, коју човек има само као причасник Христовог васкрсења. Више него добро сведочанство о јаловости сваког људског подухвата који за полазиште и исходиште нема Христа, јесте и тужни податак да је сав приход од рокерског хепенинга звучног али и празног назива Live Aid,

намењен гладнима у Етиопији, завршио тако што је заплењен од власти ове земље и искоришћен за куповину оружја ради борбе против побуњеника. Такав је јадан и бедан исход сваког потхвата који се ослања на нашу немоћ, слабости и сујету: *А сваки који слуша ове ријечи моје и не извршује их, биће сличан човјеку лудом који сазида кућу своју на њијеску; и удари дажд, и дођоше воде, и гунуше вјетрови, и ударише на кућу ону, и паде, а њаг њезин бијаше стїрашан*(Мт7,26-27).

Такође, оно што се, условно речено, као позитивно може чути и препознати у овој музици јесте заправо крик целокупног палог човечанства, свих презрених и заборављених, вапај гладних љубави и жедних вечности, врисак оних који тону у вртлогу суровог света, који из дана у дан постаје све суровији и безосећајнији. Тиме се овај израз деце очаја и незнања прикључује општем наслеђу трагедије људског рода, страдалних Адамових синова и кћери, који својим боготражитељским бићима морају пролазити кроз пустиње и прашуме богоостављености и богоборства.

Познато нам је неколико досадашњих подухвата и покушаја да се код нас православље приближи рок култури. На самом почетку стоји издавање књиге „Деца апокалипсе“ двојице младих Американаца, православних монаха Јована (Малера) и Андреја (Вермута). Књигу је превео и изврстан предговор написао Матеј Арсенијевић, а изашла је у издању „Светигоре“, издавачке установе Митрополије црногорско-приморске. До књиге сам дошао тек након што је писање чланка било приведено крају. Плашио сам се да сам мало претерао у строгом суду према теми и носио се мишљу да га делом ублажим, али када сам прочитао „Децу апокалипсе“ схватио сам да је мој чланак само бледа сенка у односу на сурова и потресна сведочанства исписана у њој. На првих педесетак страна изнето је толико бола, чемера, суза и голе истине о – до смрти, до пакла огољеном Западу да их је тешко хладнокрвно поднети. То је језива и сива слика пакла кроз који пролазе млади на Западу; књига нихилизма, насиља, пустоши и незнања: „Свет је прешао границу иза које више нема повратка. Отишли смо предалеко и повратка нам више нема. Оно што на могући начин илуструје оно о чему говоримо јесте чињеница да данас **никога више ништа не може**

шокирати. (64) Музика која је некада била утеха људском животу постала је, данас, средство производње пакла на земљи, оно што нас навикава на тај пакао. **Лепота је разапета.** (47) За многе младе људе самоубиство је постало идеал за који вреди живети, а за неке чак и идеал за који вреди умрети. Самоубиство не само да је постало позорница на којој млади живе, већ оно све чешће спушта и завесу смрти преко њиховог живота. (63)“ Али, то је и књига наде у проналажење светлости на крају дугачког и мрачног америчког тунела, светлости која одводи Христу, Светлости која је Христос. Ово је књига пакла и раја, упутство за излазак из уста и утробе звери и бег у наручје благога Творца. Она је упозорење и руковођење младима задњих времена који изгледа неминовно морају проћи кроз иста искушења и изазове. (...)

На крају, вратимо се суштини односа православља према рок култури. Јасно је да ова потоња припада палом и посусталом свету, Још од великог раскола 1054. године, по одвајању од животворног дрвета живота чије се стабло непрекидно напада са источника живе воде благодати Духа Светога и непрестано рађа и даје цветове и плодове небеске уметности и светитељства, Запад је себе осудио на лагано и тихо одумирање, на сушење и већење својих цветова и плодова. Сведоци смо да је од 13. века до данас уметност Запада прешла пут од хуманизма до поп-арта, а са Цетињским бијеналом од пре неку годину, под називом „Нова икона“, стигла је до своје завршне сатанистичко-порнографске наказности. Према томе, рок култура је на самом врху крошње сувог и скоро беживотног дрвета уметности и културе Запада, односно, при самом дну његовог суноврата. Испод ње долази једино поменути порнографско-сатанистичка наказност, са којом се она непрекидно служи и у мањој или већој мери је прихвата и показује.

Но, то још не значи да наша Црква понтијевски пере руке од одговорности за свет: *Јер не ѿсла Бої Сина својеїа на свијетї да суди свијетїу, неїо да се свијетї сїасе кроз њеїа* (Јн 3, 17). Православље прави разлику између рок културе и рокера. Нас рок занима једино као кукољ на нашој светосавској њиви који посади непријатељ (Мт 13, 25) и као опасност и зло за наше жито које су наша деца, браћа и сестре. Добри пастир остави деведесет и девет оваца и крене у потрагу за једном

изгубљеном, и када је пронађе више јој се радује него оним неизгубљеним (Мт 18, 12-13). Колико смо према рок култури изнели негативан суд, толико више морамо показати милости, разумевања, стрпљења и љубави према нашој палој браћи. Црква није самодоволна и не затвара своја врата и не ужива егоистички у свом спасењу, и не само што отвара своје двери и позива са њих, већ и своје најбоље пастире шаље у свет да траже и дозивају изгубљене и залутале овце. Колико смо били строги у суду према рок култури, који она објективно и заслужује, куд и камо морамо бити блажи према онима који на путу за Јерихон леже израњављени, на смрт пребијени од разбојника (Лк 10, 30-37). Прича о милостивом Самарјанину је средиште нашег односа према младима рањених душа и срца, при чему рана тражи мелем, болесник лекара, а рука дављеника руку избављења.

Нисмо ни за један вид искључивости. Напротив, наше православље управо краси ширина моћи да се све разуме, да се нико и ништа не одбаци нити презре, али само из једног разлога или само с једним јединим циљем, да се Божија створења упознају са путевима истине, знања и спасења. Озеблом и промрзлом који је тумарањем по беспућу стигао на наша врата, не можемо с ногу говорити да није добро што је ишао насумице и без мапе, већ ћемо га најпре примити у топли дом, ојеквити и огрејати га, а потом, када он дође себи, говорити му о томе да треба ићи главним путем, а избегавати странпутице. Метод апостола Павла: *Слабима њосѣагох као слаб, да слабе ѡридобијем; свима сам био све, да како ѡод неке сѣасем* (1 Кор 9, 22) – јесте општи и најделотворнији. Снисхођење са стрпљењем и састрадавањем – дела су хришћанске љубави.

С овим у вези, као поучан и сликовит, навешћемо један случај који се догодио са светитељем наших дана, старцем Порфиријем, када му је у посету дошао један хипик: „Чим је сео преда ме, видех његову душу. Био је добре душе, али рањене – зато је био бунтован. Говорио сам са љубављу, и тога веома гану. `Старче`, вели ми он, `нико ми досад није тако говорио`. Ја га ослових по имену, а он се веома зачуди како сам то могао знати. `Знаш`, рекох, `Бог ми је открио твоје име. Но, открио ми је и то да си путовао у Индију, да си тамо упознао гуре и да си их следио`. Он се још више зачуди. Рекох му и друге ствари о њему, и он отиде веома задово-

љан. Следеће недеље, ево га опет он са групом хипика. Уђоше сви заједно у моју келију и поседаше око мене. Са њима је била и једна девојка. Сажалих се на њих. Били су добре душе, али рањене. Нисам им говорио о Христу јер сам видео да нису спремни да слушају. О стварима које их занимају, говорио сам им њиховим језиком...“ Ове речи Христовог слуге ехо су и плод осећања његовог Господа: *А іледајући мношїво народа, сажали се на њих, јер бијаху смеїени и наїушїени као овце без пастїра* (Мт9, 36).

У оквиру приказа баштине свеукупног стварања данашње цивилизације може се и за рок музику наћи места на црквеним медијима. Може се, дакле, на кратко повлађивати и снисходити нашим чулима и осећајима, али трезвен ум и будно око и јасна реч наше Цркве морају опомињати да се истовремено не може служити Богу и мамону, не може се певати и славити у исти мах Христос и сатана. На нама је да најсветлијом лучом еванђељске истине објаснимо и покажемо – да својим животима посведочимо – пут који води у Царство светлости, у чијем средишту блиста лик Победиоца смрти и таме - Христа Спаситеља. То Христово Царство светлости јесте Црква. Она је једина стварност, она је једина истина. Према песми великог славословља којом се слави и прославља Бог, сви остали тонови и хармоније нису ништа друго до завијање и хук пролазних и привремених светова и стихија, звуци ветрова који звижде и лете преко празних и испразних пустиња наших палих страсти и сујета. Света литургија је срце целокупног космоса, читавог видљивог и невидљивог света, она је источник културе и уметности вечнога живота. Друге песме и истине нема, нити ће је бити. Све остало су копије, сурогати, хибриди и мутанти – лажи и лажни богови.

(Цетињски манастир, Госїојински йосї, 2002)

Монах Арсеније (ЈОВАНОВИЋ)

РОКЕНРОЛ

У почетку беше Ум, вечност и бескрај, а Ум беше изнад вечности, а вечност беше изнад бескраја. И тај Ум беше у Бићу и то Биће беше Бог, а у Богу беше Мисао и та Мисао беше Бог. У почетку беше Бог, као што је био и пре почетка и као што ће вечно бити и по свршетку.

Бог беше један али Он беше Тројица - Отац, Син и Свети Дух, можда као сунце, светлост и топлота или као мисао и реч и дах. Међу њима беше Божанска Тројична савршена љубав и та љубав беше вечна и бескрајна као што беше и сам Бог.

У тој Својој неизрецивој и неописивој, надумној, небеској љубави, у једном превечном тренутку, Бог одлучује да подели радост живота, радост постојања, са творевином. Он тада ствара вечност и у њој, ни из чега, сажимањем тог ничег, у нешто, ствара духовна бића, анђеле, ограничене живеће енергије којима даје ум и дух. Када је настао духовни свет, настала је вечност. Пошто је Творац видео да је ово веома добро, доноси одлуку да створи видљиви свет. Не можемо знати када се то догодило јер је временски интервал у вечности одређен параметрима који нису доступни поимању нашег материјалног ума. У том свету, Он ствара и поставља, као круну, човека - телесно живо биће, у које спушта ум, душу и дух. Са материјалним светом настаје и време. Ми људи обитавамо у времену, духовна бића у вечности, а Бог у стању које је онолико другачије и удаљено од вечности, колико је вечност духова примају знање, мудрост, благодат и светлост од виших чинова, а ови виши од још виших и тако долазимо до оног чина који борави уз самог Бога и који ове беспочетне Божанске енергије прима од самог Сведржитеља.

У духовном свету, међу анђелима, постојала је хијерархија, као што је остало и до данас. Најнижи чинови другачија и удаљенија од времена, јер Он је „Превечни Бог“.

У једном катастрофалном моменту вечности, било је то пре стварања материјалног света, дошло је до највеће катаклизме духовне сфере. Један од врховних бестелесних бића, Луцифер, што значи „онај који носи светлост“, не можемо знати како и зашто, помислио је, у својој крајње егоцентричној гордости, да може бити као Бог и да му стога Бог више није потребан. Самом том помишљу, по трагици ствари, он себе одсеца од превечне емисије Божанске љубави, бива далеко избачен из орбите светлости Божјег лица и сурвава се у „Ад“, понор крајње таме. Са собом повлачи и трећину свих духова који су пристали уз њега, заразивши се његовом гордошћу и помисливши да им он може бити будући вођа. Они сада, под дејством тог акутног и наглог дегенеративног процеса, постају демони, а он, бивши огњени лучоноша, постаје врховни демон Сатана.

Бог је човека и жену настанио у Рају који се налазио на планети Земљи, али Земља и природа били су тада другачији, бесмртни, као што је човек био бесмртан. Њему је било дато и дозвољено да се храни од плодова сваког дрвета у Рају, а нарочито са дрвета живота, које му је и пружало бесмртност. Но, поред овог, постојало је и дрво „познања добра и зла“, са ког је Бог забранио човеку и жени да једу, рекавши им да ће умрети ако окусе од његових плодова.

Човек је у Рају био невин и чист као дете. Као дете био је незлобив и послушан, чинио је онако како је Бог Отац поучавао и било му је добро. Човек се у духовном погледу још увек налазио у детињем узрасту. Он није био савршен и тек је требало да узраста, у духовном домену свог живота, до крајњег савршенства, до „обожења“, до постанка малог „бога“. Но, то је могао постати само по благодати и сличности на Господа Бога, а не и по својој суштини. По суштини он неизмењиво остаје човек. Бог је једини Творац, а човек је само и заувек творевина. Обожење је усељење Светог Духа и беспочетних Божанских енергија у људско биће и човек је био предвиђен и предодређен за то. На тај начин, по неизмерној Божјој милости и превечном плану, човек бива удостојен да постане већи и од анђела.

Због те узвишене могућности, коју је човек поседовао, сатана је, у својој бесконачној пакости, после свога пада, стао да завиди човеку пакленом завишћу. Завидео му је зато што је овај добио могућност да се попне тамо одакле је Луцифер

отпао. И тако, у једном погодном моменту, ђаво, односно „диаволос“, што на грчком значи клеветник, лажов, прилази човеку и жени у Рају и, истом оном помишљу којом је упропастио себе, сада вара и човека. Наиме, он им говори да није истина да ће умрети ако поједу плод са дрвета познања добра и зла, него ће, штавише, постати као богови и отвориће им се очи. Човек, будући још увек незрео и пројавивши своју нестрпљивост, која ће му остати као једна од главних лоших особина до данас, и желећи да прескочи поступно усхођење у духовном животу, одлучује се на тај смртоносни преступ и безумни поступак и окуша од плода са забрањеног дрвета. Али, нажалост, у том трену заиста му се отварају очи и он, не само што види да није постао као Бог, него сада губи своју детињу радост и чедност и увиђа своју наготу, увиђа да је го и беспомоћан, и бива га стид од своје жене и од Бога Оца. И, као што му је било речено, постаје смртан, додуше не истог момента, али бесмртности је остао лишен.

Земљу и природу, која је доживела исти трагични преображај и изгубила бесмртност заједно са човеком, почињу да насељавају први људи и, скупа са њима, пали духови - демони. Човек, с обзиром да је изгубио стисак Божије родитељске руке, без утехе Светога Духа и помраченог ума, лута по планети у свом тегобном краткотрајном животу. Жена је у мукама, које доноси порођај и подизање деце, а човек страда, трудећи се да из сурове природе обезбеди храну за одржавање свог смртног тела. Он је свестан да постоје неке више силе које на све то имају непосредног утицаја. Због тога, сматрајући их божанствима од којих му зависи опстанак, почиње да служи и умилостивљава пале духове најразличитијим бесмисленим и ужасним жртвама.

Нарочито на афричком и азијском континенту, почињу да се развијају многобројни култови, мистични ритуали и шамански племенски обреди. У афричком поднебљу, за њих је карактеристично да су увек били праћени снажним ритмовима, добијани бубњевима и другим ударачким инструментима и, уз њих, игром, телесним плесом у ритму бубњева. Уз тај анестетични ритам и плес, они би улазили у транс којим су привремено долазили до прекида мисаоног тока и привидног одмора од суочења са својом душевном глађу и празнином, и са тегобношћу живота. Демони, као бестелесна бића, нарочито би у тим сеансама имали отворен приступ њиховим цен-

тралним нервним системи, и чинили би са људима шта су хтели. Понекад су, преко шамана и врачава, вршили исцељења неких болести и тако сугерисали човеку да су они једини богови и да другог бога нема.

Негде крајем средњег века и почетком колонијалног доба, модерни европски човек стиже у Африку и, у својој врхунској белодемонизованој гордости, долази на помисао да је афрички човек некаква полуживотињска врста. Он тада, са паклено смишљеним планом, креће да лови Африканце као дивљач и да их, спаковане као сардине у потпалубљу великих бродова, одвози у своју образовану, лепо васпитану и развијену Европу, а одатле и даље у Северну и Јужну Америку.

Тамо афрички човек бива сведен на ниво марве и служи гордом белом човеку у најпрљавијим и најпонижавајућим пословима. У тузи и чежњи за домовином и изгубљеном слободом он, да би се утешио у европском, а касније и америчком ропству, наставља са својим култовима и ритуалима да моли његове „богове“, не би ли му олакшали животне муке. Међутим, бели човек, желећи да пороби, не само тело, него и душу црног човека, почиње да преводи ове у своју веру, у сада већ увелико извитоперено хришћанство. Извитоперено зато што су, вековима уназад, били отпали и удаљили се од једине истините саборне апостолске Православне Цркве. Африканци душом делимично прихватају нову веру али у њу уводе елементе и стил свога „богослужења“, односно ритам, плес, специфичан начин певања и плескање руку.

И тако, почетком двадесетог века, настају посебне врсте црначког молитвеног музицирања, које добијају име „соул“ и „ритам и блуз“. Шта значе речи соул и блуз на енглеском језику? Значе, „душа“ и „туга“, и да су ове песме, у суштини, настале као тужбалице, жалопојке и тугованке афричког човека у туђини. И шта се сада дешава? Деца белог човека запајају ову нову врсту веома ритмичне и привлачне музике и, ради своје забаве, од ње коначно стварају правац који, крајем педесетих и почетком шездесетих година двадесетог века, добија име „Rok en` roll“. Од музичког израза црначке туге, они, у својој досади и вечном трагању за новом врстом разоноде, стварају себи забаву која ће прерасти у прави култ међу омладином широм света.

Будући свесни, и ако смо искрени, шта је рокенрол донео човечанству са потпуним ослобођењем у употреби дроге

и секса, слободно можемо закључити да је ова појава заправо проклетство афричког човека на деци оних Европејаца и њихових потомака који су, пре више векова, починили тај ужасни грех – грех тлачења људског бића. Није црни човек бацио проклетство на белце, они су сами на себе навукли ту клетву. У народу је познато да казна за грех стиже потомство оних који су тај грех починили. Као што су Јудејци, који су разапели Христа, пред Понтијем Пилатом викали: „Крв Његова (односно грех наш) на нас и децу нашу.“ Ужасавајућа клетва!

Рокенрол практично, иако не у потпуности, почиње са Елвисом Прислијем, а Битлси га коначно установљавају и, као „добри дечаки“, бивају прихваћени и похваљени и од саме енглеске краљице. Свој пуни замах овај правац добија у хипи покрету, почетком шездесетих година, који добија назив „Хипи револуција“.

Шта значи реч револуција и где јој је корен? Она настаје од речи „револт“, чије је значење буна, побуна, јако негодовање, а сама револуција - преврат, насилно мењање постојећег поретка. Као што је грађанска револуција у осамнаестом веку обавила свој посао, укинула Цркву и монархију у Француској и угасила се, и као што је социјалистичка револуција у Русији извршила исти задатак као и њена претходница, и угасила се, тако је и хипи револуција, дошавши на припремљено тло, успешно обавила свој посао и угасила се. Но, морамо добро знати да се заправо ниједан од ових преврата није сасвим угасио, већ да постојано тињају под пепелом времена и људског заборављавања. Који је био задатак рокенрола и хипи револуције? Њихов циљ је био да промене из корена начин мишљења и живота дотадашњег, још увек, колико толико, моралног и побожног друштва. Елвис Присли је, у детињству и на почетку своје каријере, са својом мајком и даље читао молитве пред спавање. Рокенрол коначно ослобађа и оправдава човека да може да чини шта хоће, првенствено да користи дрогу и да упражњава секс као разоноду, то јест оно најсветије што је човечијем телу дато од Бога, а то је продужење људске врсте.

Рокенрол полако ишчезава и то име већ поседује архаични призвук, међутим, он је савршено обавио свој задатак. Али шта значи „Rock and Roll“ на енглеском језику? То значи „љуљај и котрљај“, односно непрестано узлазеће узнемирење у свету који је и онако довољно „заљуљан“ и „закотрљан“. Тај узнемирујући ритам бубњева, који никада раније није био

толико присутан у музицирању, као данас у рок музици, са својом интензивном вибрацијом потпуно уништава душевни мир. Тај мир нам је потребан да би човек сагледао Бога, себе и своју околину, схватио њихове међусобне законе и тако био у могућности да се постави на прави начин и задобије благостање. Ми свој лик не можемо да угледамо на површини уставане воде, него тек када се она смири. Познато је да је на мостовима забрањено марширање или ходање стројевим кораком. То је зато што се вибрације удараца сабирају, мост почиње да се љуља све више и, премда то може да буде забавно у једном периоду, заљубаност долази до критичне тачке, мост пуца и повлачи за собом у погибију оне који су то изазвали. Данас се у свету зна за праксу да се на неуропсихијатријским клиникама, породилиштима, у хируршким салама и на сличним местима, где је људској души мир апсолутно потребан, пушта тиха класична или духовна музика. Замислимо сада да се на некој клиници, где се лече људи узнемирене и рањене душе, уместо споменуте музике, пусти нека од композиција Ролингстонса или једне „хеви метал“ групе, без обзира на то какав текст могао да буде, макар био и побожан, условно речено. Јасно је да би лекар, који се одлучио на тај експеримент, врло брзо зажалио.

Данас је дрога постала уобичајена ствар, која већ више нема никакве везе са хипицима, а који су је, у основи, и увели у западну цивилизацију. Међу наркоманима се могу видети, од сеоских момака и девојака по малим местима, до градске омладине у широком спектру и бизнисмена, са краватама и актен ташнама, по пословним зградама највећих светских центара. Но, да би се боље разумела суштина наркоманије, она се може симболично поистоветити са прародитељским грехом кушања плода од дрвета познања добра и зла. Као што је речено, у Рају је било забрањено човеку да користи ово дрво јер он још није био духовно спреман за тако нешто. Бог није створио то дрво да би вечно кињио и понижавао човека, љубоморно чувајући то знање само за себе. Не, тако нешто Њему није било потребно. Бог, све што је створио у Рају, наменио је на корист човеку. Тако и од овог забрањеног дрвета, човеку би било дато да куша онда када овај буде сазрео духовно, односно дошао у стање „обожења“. У делима светих отаца, у аскетској терминологији, налазимо да је највећи дар који човек добија од Бога, када достигне духовно савршен-

тво после дугогодишњег, хришћанско морално, подвижничког труда, јесте такозвани „дар расуђивања“. То није ништа друго до врлина познања, то јест разликовања шта је добро, а шта зло. То је дар распознавања духова светлости и таме, односно одакле човеку долази душевно благостање и спас, а одакле штета. Међутим, човек још из Раја наставља са својом погубном особином нестрпљења и, не прихватајући да се потруди и жртвује на путу постепеног духовног узрастања и очишћења, он жели „одмах и све“. То значи хоће да, без труда и лишавања, позна Бога, желећи сам да постане Бог и добије највиша знања и натприродна познања, али превремено, а на том смртоносном путу ништа му тако не помаже и пружа лажни осећај да је то могуће, као то свекосмичко зло - дрога. Данас, близу осам хиљада година касније, посежући за дрогом, ми опет и опет чинимо исти преступ кушајући од плодова забрањеног дрвета познања добра и зла.

Господе, помози нам да постанемо истинити авангарда, стицајући на челу овога света у борби против зла. Помози нам да постанемо истинити револуционари, вршећи преврати у свесвесном уму и души и побуну против своје људске природе и ствари и решној човека у нама. Хришћанство и јесте једина права авангарда и хришћани јесу једини прави револуционари. У астрологији постоји још једно од значења речи револуција, она представља кружење мање небеске шела око веће. Помози нам, Боже, да постанемо као мали послушни астероиди који ће заувек кружити око Тебе, Сунца правде, и тако се вечно радоваћи и хранити Твојом љубављу, добротом и бесичешном незалазном свећеношћу.

Но, смрт човека, који је свој век прживео користећи дрогу, као утеху и бекство од суочења са својом палом људском природом, није и његов крај. Није крај, а није ни одмор од мука и овог мучног живота, као што већина њих мисле и надају се. Ако смо у стању да појмимо и поверујемо, рећи ћу - њихове муке заправо тек тада почињу. Како је то могуће?

У науци је познато да су материја и енергија неуништиве. Оне могу прећи из једног облика у други, губити силу и јачати али не могу нестати, отићи у ништавило. Све што је Бог створио, а створио је све видиво и невидиво, остаје да постоји заувек. Наравно, овако ће бити само докле Он то жели, јер Бог је господар материје и простора, времена и вечности.

Тако и душа, било грешна или праведна, једном створена остаје бесмртна, не умире, не разлаже се, не одлази у ништавило, не нестаје. Многи би волели да ово није тако. Чак и извесни велики умови у теологији желели су, а и данас желе, да некако заобиђу и забашуре ову чињеницу. Међутим, без обзира на немоћне и богопротивне пориве многих, ова истина остаје непоколебива као монолит, као моћни стуб који подупире небо и земљу - душа је бесмртна!

Па, пошто је бесмртна, она дакле, после телесне смрти, остаје да постоји свесна себе. Остаје да постоји свесна себе и онога што је у њој, односно како је живела док се налазила у телу, како је формирала себе. Нама је овај живот на Земљи дат, не за забаву и луди провод, него као полигон за припрему за смрт, то јест за оно ново постојање после смрти. Ако је душа чиста отишла горе, здрава и спремна, пребиваће у вечном узрастању у оном стању које је Бог припремио за њу, као радост и награду. Но, уколико је човек робовао било каквој страсти и пороку, његова душа ће тај печат, односно ту дегенерацију, ту болест, понети и тамо са собом. Нека сваки зависник од било које дроге, алкохола, учесталог секса или било чега другог, замисли да га затворе самог у мрачну просторију и да га држе ту неко неодређено време. Врло брзо започеће глад његове душе за супстанцом или надражајем на коју је навикла и у оном степену колико се навикла, и та глад ће постајати све већа. Та глад зове се криза. Ову глад ми још увек можемо привремено утолити и умирити тако што ћемо пружити одређену материју или надражај своме телу и тако доживети и душевну утеху. Али тела у оваквом саставу горе неће бити нити супстанце на коју су душа и тело навикли. Према томе, пакао није место где рогате и репате сподобе кувају грешнике у великим усијалим котловима. Не, то је исувише романтично приказано. Пакао је вапај порочне душе, вечно узрастајући врисак душе, њена бескрајна криза за оним на шта је себе навикла у овом животу. Са бесмртношћу душе и њене страсти остаје бесмртне, а „страст“ на старословенском језику значи „страдање“! Бог није створио пакао, ми га својим животом или стварамо или поништавамо.

Ако нешто буде уништило свет, то неће бити ни ратови, ни загађења, ни болести, ни глад, нити било шта друго, биће то дрога. Дрога је највеће зло. Зашто је дрога највеће зло? Не зато што убија, много тога убија човека. Рећи онеме,

који се дрогира, да не чини то јер ће умрети, бесмислено је. Он и хоће да умре јер дрогирање је свесно полагано самоубиство. Дрога је највеће зло зато што она имитира Бога, а човек, био он теиста или атеиста, марксиста или капиталиста, рокер или научник - увек тражи Бога. Додуше, он то у већини случајева неће окарактерисати на тај начин, нити ће признати али то је тако, било је и увек ће бити.

Када на ову планету дође човек, који се на грчком језику зове Анти-Христ, што значи онај који је насупрот, противан Христу, једно од његових главних хуманитарних дела, јер он ће бити веома „хуман“, биће „ослобођење“ света од дроге. Он ће путем тог савршено злосмишљеног начина, између осталог, „купити“ тадашњег унесрећеног човека, пошто ће, поред својих других наводних моћи, донети „лек“ против наркоманије. Или, једноставно, пружиће нешто „ново и боље“ што ће наркоманију укинути. Он ће својом лажном, смртоносном, али пред светом истинитом, утехом испунити ону празнину коју ће, у то време, већи део поремећеног човечанства испуњавати разним дрогама. То ће бити једно од најзначајнијих „доброчинстава“ које ће он понудити савременом човечанству и заиста, логично, биће од већине признат за духовног и политичког лидера - за месију.

Да, Луцифер је припремао и радио, веома перфидно и лукаво, све ове хиљаде година колико постоји људска цивилизација и колико ће постојати. Прво нас је одвојио од Бога, убио Бога у нама. „Бог је мртав“, што рече Фридрих Ниче. Затим нам је пружио дрогу као замену за Божију утеху, навукао и навикао нас на њу, начинивши нас зависницима и претворивши наше живљење у пакао, а на крају, када нам се живот буде потпуно огадио, доћи ће као наш „спаситељ“.

Господе, Исусе, једини истинити Спаситељу, ишо Твоје име на хебрејском језику и значи, спаси нас од шої анти-спаситеља, нас сада, нашу децу и децу наше деце, у све ње-жим временима која њек долазе.

Владимир ДИМИТРИЈЕВИЋ

РОК МУЗИКА И ОКУЛТНА РЕВОЛУЦИЈА

Још су Платон и Конфучије звали да од стања музике у једној држави зависи стање те државе. Преко музике се преносене изрециви садржаји који продиру до дна душе. „**Музика има моћ да обликује карактер**“, говорио је у „Политици“ Аристотел.

У „Млетачком трговцу“ Шекспир вели да је човек који не воли музику „душе мрачне попут Ереба“, и „да му не треба веровати“. Француски романописац Антол Франс тврдио је да су „песме обарале краљеве и царства“ ...

Тако је било вековима; тако је и у XX столећу, столећу које је донело нову, револуционарну музику. Рок-музика је настала у САД од црначког ритма и блуза и белачког кантри-вестерна. Постоји предање да је најпознатији блузер пре Другог светског рата, Роберт Џонсон, продао душу ђаволу да би свирао „немогуће“ музичке деонице.

Било како било, Хендрикс му је посветио хит-песму „Вуду дете“ („Voodoo Child“), указујућа на чињеницу да су основна ритмова рокенрола преузети из црначке вуду-магије, коју су робови из Африке пренели са собом на северноамерички континент. Она је наставила да постоји упркос томе што су примили западно Хришћанство као своју нову религију.

Почетак рока био је енергија, ритмичко извикивање хедонистичких парола спојених са „шећерним“ изгледом певача попут Елвиса Прислија. Утицај новог звука био је огроман, и концерти су све више личили на призоре масовне хистерije.

Међутим, овај рок је ипак био релативно доброћудан, са љубавним порукама сентименталног типа. Тако је било педесетих; шездесетих, међутим, рок-звезде почињу да се занимају за друге врсте порука које се преко музике могу послати слушаоцима.

Њихови менаџери и људи који су стајали иза музичке индустрије схватили су то као одличну прилику да се манипулише масама младих, и да се њихов метафизички и друштвени радикализам усмери ка стварности која би била безопасна за владавину „светске закулисе“. „Секс, дроге и рокенрол“ требало је да послужи за испирање мозга; „Живи брзо, умри млад, буди леп леш“ (изрека Џемса Дина, „рокера пре рока“) значило је: улудно трошити сву енергију жеље за другачијим, бољим светом, и ући у „паралелни свет“ у коме ћеш бити безопасан по естаблишмент. У том паралелном свету можеш и да се убијеш; нико те у томе неће ометати.

Рокери и њихови надахнитељи су схватили оно што је Френк Запа исказао у часопису „11ГЕ“ од 28. јуна 1968: „Начин на које звук делује на људски организам безбројни су и суптилни СНАЖНИ ЗВУЦИ и јако осветљење данас су НЕВЕРОВАТНА ОРУЂА ЗА ИНДОКТРИНАЦИЈУ“.

У правцу чега?

Чиме је требало индоктринирати младе?

Духом „Новог доба“, „Доба Водолије“, у коме ће хришћанске вредности бити замењене антихришћанским. „**Чини оно што хоћеш и нека ти то буде једини закон**“, говорио је Алистер Кроули; чувени хеви-метал фестивал у замку Донингтон (Велика Британија) имао је ову поруку као мото која најбоље изражава срж рок-идеологије. Поруке насиља и безнађа биле су увод у суптилнију индоктриацију.

Наравно, 99% младих људи те поруке је примило као „добар штос“. Али, онима који су их слали циљ је био да их 1% схвати озбиљно, а да 99% других изгуби чуло за разликовање добра и зла, и да им зло поставе симпатично, баш као „добар штос“.

Ево два преведена текста, да видимо шта је у њима „штосно“. Група „Slayer“ („Кољач“), у песми „Пакао чека“ („Hell Awaits“): „Без видљивог мотива. Само убијај, убијај поново. Преживи моје брутално касапљење. Ловићу те до краја“.

„Rigor Mortis“ у песми „Касапљење тела“: „Не брини, кучко, нема разлога за бригу. Само лези и опусти се. И кад достигнеш врхунац (оргазма), узећу своју секиру. Са пет лаких удараца, исећи ћу те у шест слатких комада. Касапљење тела док страст буја“.

„Крвави Еди“, маскота групе „Iron Maiden“, је вампир који ужива да касапи жртве секиром.

Масовни злочинац сатаниста Ричард Рамирез, који је на најсуровији начин убио 30 људи (пример: убио је човека у брачној постељи; силовао, поред мужевљевог леша, његову супругу, а затим и њиховог осмогодишњег сина), на суду је изјавио да га је на ово, између осталог, надахнула песма групе „AC/ DC“ насловљена као „Night Prowler“ („Ноћно вребало“): „Нико те неће упозорити, нико неће вриснути: „Напад!“, и нећеш осетити челик док ти се не зарије у леђа. Ја сам твоје ноћно вребало“.

Истраживање објављено у часопису „USA Today“ од 11. октобра 1985. године показује да су међу омиљеним песмама 700 младих хеви-металаца 50% истих биле о убијању, 32,5% о сатанизму и 7,4% о самоубиству. Шила Дејвис, предавач стихотворства на универзитету Њујорк, вели да је „боље посветити озбиљну пажњу садржају поп-песмама и вредновата не само оно што стихови тих песмама кажу друштву, него и то шта - могу да му направе“.

Самоубиство, врховни чин самопредаје сатани, величао је Ози Озборн (песма „Suicide Solution“ - „Самоубилачко решење“: „Самоубиство је једини излаз“); група „Suicidal Tendencies“ („Самоубилачке склоности“) у песми „Самоубиство је алтернатива“: „Смучио ми се живот - усисава ме, смучило ми се и уморан сам, смучио сам се самом себи - не желим да живим, смучио ми се живот - умрећу, самоубиство је алтернатива“.

У песми „Fade to Black“ „Металика“ пева: „Изгубио сам вољу да живим, просто више немам шта да пружим; више ничег за мене нема, чекам крај да будем ослобођен“.

Доктор Вос, који је спровео истраживање међу тинејџерима, а тицало се њиховог занимања за самоубиство, убивства и сатанизам, дошао је до тврђења 40% испитаника да песме могу да воде самоубиству или злочину;

Ево неких изјава младих људи које је доктор анкетирао: „Видео сам да се десило другару из одељења - песма их може гурнути преко ивице“; „Песме и речи су јако моћне; нарочито ако потичу од бенда кога ови цене“. Доктор Вос своје истраживање закључује овако: „На овом месту мог истраживања, рекао бих да, док не сазнамо како овај тип музике заиста

делује на адолесценте, за родитеље је животни важно да надзиру оно што њихова деца слушају“.

Свему овоме придружује се и дрога. Од ње су умрли (између осталах) Брајан Џоунс из „Стоунса“, Сид Вишиз из „Секс Пистолса“, Денис Вилсон из „Бич Бојса“, Цими Хендрикс, Денис Џоплин, Џим Морисон, Бон Скот из „АС/ ДС“, Френки Лајмон, Фил Лајнот из „Thin Lizzie“, закључно са Куртом Кобејном из „Нирване“, који је дрогиран, пуцао себи у главу.

Куда све ово води?

„Ми смо на путу за нигдину, придружи нам се!“, певала је група „Talkin' Heads“ у песми „Road to Nowhere“ (албум „Little Creatures“). Пол Кантор из „Jefferson Starship“ каже: „Циљ наше музике је да пробудимо јаз између поколења, да отуђимо децу од родитеља“...

Мик Цегер вели: „Не постоји нешто такво као што је поуздана, породично усмерена рок-песма“.

Niki Sixx из групе „Mötley Crüe“ вели: „Никад нисмо планирали да будемо било чији узор понашања. Али кад смо то већ постали, настојимо да својим фановима дамо нешто у шта би веровали. На другом албуму рекли смо им да „дозивају ђавола“ („Shout at the Devil“). Многи људи мисле да је то... песма о сатани. То није тачно. То је о супротстављању ауторитета, без обзира да ли је реч о вашим родитељима, вашем професору или вашем шефу. Мислим да је то јако добар савет. Али сам сигуран да ће сваки родитељ који то чује мислити да је реч о издаји“.

Мржња према Хришћанству саставни је део Њу Ејд-делатности рок-бендова.

Џим Морисон је на концертима сведочио свој бес према молитви („Petition the Lord with prayer“).

„Venom“ у песми „Опседнути“ каже: „Опседнут сам свиме што је зло. Захтевам смрт вашег Бога... Седим на десној руци Господара Сатане/.../ Испијам оно што свештеник исповраћа, водим љубав с умирућом курвом, сатана је мој теловљени господар“.

„Jethro Tull“ у „Химни 43“: „Ми смо своји сопствени спаситељи, а ако Исус спасава, боље му је да спасе себе“.

У „Књизи о правом Френку Запа“ екстравагантни рокер вели: „Најбољи савет свима овима који желе да подижу

срећну, ментално здраву децу је: држите њу или њега што даље од цркве“.

Да ово заиста утиче, ево примера. Фан групе „Slayer“ часопису „Sun“ (маја 1989) послао је писмо следећег садржаја: „Мрзим вашег Бога, Исуса Христа. Сатана је мој господар. Жртвујем му животиње. Мој бог је „Slayer“. Верујем у речи њихових песама“.

Томи Саливен, дечак од 14 година, слушајући хеви-метал почео је да води сатанистички дневник. Пошто је мајка покушавала да га спречи у слушању музике насиља и мржње, Саливен ју је искасапио скаутским ножем и побегао; нађен је касније, у врту суседа, са пререзаним венама.

Обесио се.

Да демони могу да компонују, показује пример америчког медијума Розмари Браун, која је објавила књигу „Недовршена симфонија: гласови са оне стране“.

Она верује да њу запоседају „душе“ великих композитора прошлости - Шопена, Моцарта, Баха, Листа, Дебисија, Рахмањинова, Брамса, Шумана, итд. Кад је „душа“ опседнута, она свира и записује ноте - компонује музичке комаде који по стилу невероватно личе на стилове оних композитора које Браунова помиње.

Ове „душе“ је уче окултним вештинама и веровању у реинкарнацију.

Композитор Сирил Скот, који је био окултиста (теозоф) и који је на основу комуникације са духовима написао две књиге („Утицај музике на историју и морал“ и „Музика: њен тајни утицај кроз векове“) од духа са којим је општио сазнао је да су они јако заинтересовани за развој западне музике.

Дух му је препоручио да изучаваоцима окултног, стави до знања колики је уплив музике на скору окултну еволуцију човечанства. Велики посвећеници света духова рекли су Скоту да планирају музичку будућност.

Ево шта он о томе каже: „Музика ће у будућности бити коришћена да људе доведе у приснији додир са дусима („девама“); људи ће бити кадри да примају позитиван утицај ових бића посећујући концерте на којима ће дуси прикладном свирком бити дозивани... Научно прорачуната музика која је у питању, имаће, било како било, двоструки циљ: призивање дева (духова) и у исти мах стимулацију код слушалаца оних психи-

чких способности које ће их учинити свеснима присуства (духова) и способнима да одговоре на њихов утицај“.

Скот је књигу завршио поруком свог духа - водича: „Данас, кад улазимо у ово НОВО ДОБА, тражимо, пре свега путем медија пријемчивих за НАДАХНУТУ МУЗИКУ, да проширимо дух (окултног) јединства и братимљења, и да тако убрзамо (духовно) вибрирање ове планете“. И духови су такве „надахнуте музичаре“ нашли, и почели су да их наводе да пишу „по надахнућу“.

У књизи Дејва Ханта, једног од највећих изучавалаца окултизма у САД, „Америка: нови чаробњак шегрт“ о томе се каже следеће: „Многе од великих рок звезда биле су дубоко увучене не само у окултизам, него и у отворени сатанизам...“

Настојећи да опише сопствени „процес надахњивања“ Ленон је рекао: „То је као да си ПОСЕДНУТ: као видовњак или медијум“...

Јоко Оно је о „Битлсима“ једном рекла: „Били су као медијуми. Нису били свесни свега што говоре, али је то долазило из њих“...

Марк Сторас, певач хеви-бенда „Крокус“, изјавио је за „Циркус“: „То се не може описати осим ако се каже да је то нека врста загонетне енергије која стиже са метафизичке равни и улази у моје тело. То је скоро као да сте медијум“...

„Литл Ричард“ је имао слична искуства и сатану је открио као извор свог надахнућа: „Мноме је управљала и усмеравала ме нека друга сила. Сила таме... многа људи не верују да она постоји. Сила ђавола. Сатане“.

Џим Морисон („The Doors“) звао је духове који су га повремено опседали „господарима“ и написао је књигу песама о њима.

Фолк-рок уметница Џони Мичел креативност је добијала од свог духа - водича по имену „Арт“. Толико је зависила од „Арта“ да ништа није могло да је заустави кад би је он „позвао“.

Преовлађујуће присуство ових „духова“ међу врхунским рок-звездама изгледа да престаје бити случајно, Суперстар Џими Хендрикс, кога су звали „највећи рок-гитариста“... „веровао је да је поседнут од стране неког духа“, према исказу Алена Дагласа (близак Хендриксов сарадник, на пр.).

Хендриксова бивша девојка, Фејн Прицн, рекла је: „Уобичавао је да говори како је неки ђаво или нешто у њему,

знате, и да над тим нема никакву контролу; није знао шта га наводи да се понаша онако како се понашао и шта га тера да говори оно што је говорио, и песме... просто су излазиле из њега“.

У раним данима, Џегер и Кит Ричардс из „Стоунса“ били су пријатељи Кроулијевог следбеника Кенета Ангера, члана Лавејевог „магијског круга“ из кога је 1966. настала „Црква сатане“.

Џегер је компоновао музику за Ангеров филм „Зазивање мог демонског брата“, а Ричардс је требало да глуми ђавола у његовом филму „Луциферов успон“ (није снимљен због кобних знамења која су се екипи стално понављала).

Ангер је Џегеру саветовао да на насловну страну ЛП-ија „Their Satanic Majesties Request“ стави лик ђавола из Кроулијевог шпила тарот-карата. И Ричардс и Џегер имали су љубавницу Аниту Палемберг, која се бавила црном магијом.

Познат случај из њихове рок-биографије је убиство на концерту у Алтамонту 1969. године које је извршила банда „Анђели пакла“ док је Џегер певао „Саучешиће за ђавола“ („Sympathy for the devil“).

Ова песма једно време није била извођена на концертима „Стоунса“, да би на турнеји поводом недавног ЛП-ија „Voodoo Lounge“ њоме завршаван концерт, уз пуштање балона начињеног у виду ђавола. Ричардс је такође изјављивао да „Стоунси“ своје песме стварају као медијуми.

Елис Купер тврди да је своје име добио од духа који га је опсео у току једне спиритистичке сеансе (његово право име је Винсент Фурније). Поред редовних клања живине на бини, инсценације гиљотинирања, и слично, он пропагира некрофилију (песма „Cold Ethyl“).

У магазину „Faces“ од новембра 1983. Ози Озборн каже: „Изгледа да никад не знам тачно шта ћу следеће учинити. Изгледа да чиним оно што ми духови кажу да чиним. На тај начин, увек могу неког или нешто да окривим“ (због свог понашања, на пр.). „Неки пут се осећам као медијум неке силе споља“, рекао је другом приликом.

Његова бивша група, „Блек Сабат“, на бини је призивала сатану, а у песми „Master of Reality“ исповедали су сатану као „господара овога света“.

Питер Крис, најпознатији бубњар групе „KISS“, изјавио је за часопис „ROLLING STONE“ (12. јануар 1978): „Подје-

днако верујем и у Бога и у ђавола. Можете користити и једног и другог да би ствари ишле како треба“.

Глен Типтон из групе „Judas Priest“ („Јудин свештеник“) рекао је да постаје луд кад се нађе на бини: „То је као да неко други опседа моје тело“.

„Цепелини“ су имали вођу, Цимија Пејца, који је био ватрени следбеник Алистера Кроулија, а песма „Степенице за небо“ је пуна кроулијевске симболике. У њој се помиње заго-нетан фрулаш који ће људе, ако га буду слушали, „привести разуму“ и који све позива да му се придруже.

Тај фрулаш је Пан, античко божанство са телом и главом човека, а роговима и брадом јарца, као и са козијим папцима. На Кроулијевој сахрани свирана је „Химна Пану“.

Пејц је био власник „Equinox“-а, највеће књижаре окул-тне литературе у Британији. Његова опседнутост Кроулијем била је толика да је купио кућу у којој је некад живео енглес-ки сатаниста.

Џон Бонем, бубњар бенда, умро је управо у тој кући 1980. године. Чим је Бонем умро, Роберт Плонт, певач групе, напустио је бенд, тврдећи да је Пејцова опседнутост окултиз-мом директни узрок смрти њиховог бубњара.

У књизи „Сатанизам: да ли је ваша породица безбед-на?“, амерички истраживачи Шварц и Емпеј одговарају на питање зашто се неки од рок-музичара (очито, све више њих), окрећу сатанизму као надахнућу за своје песме и понашање:

„У разговору са некима од музичара увучених у сатани-зам, као и са особама које су ти људи консултовали - истражи-вачима, психолозима, лекарима - ствари су постале јасне. Као и многи други који су изабрали сатанизам уместо Хришћанс-тва, они имају жељу за тренутним задовољењем и самоиспу-њењем. „Новац. Надзор. Моћ. Они желе да остваре фантазију живљења посебним животом у великом богатству“, рекао нам је један од психолога чија пракса укључује нека од најважни-јих имена рок-бизниса. „И спремни су да умру млади да би платили цену (остварења тог сна, на пр.). Увиђају да, ако дају живот млади, могу (претходно) стећи све што желе...“

Стварност овог исказа постаје чита кад читате некро-логе рок-звезда. Многи су умрли од алкохолизма, од дрогира-ња, или несрећа које су плод њиховог подлагања утицају (алкохола и дрога)“...

Јасно је, дакле, да је рок-револуција једна од сржних револуција Њу Ејџа. Дакако, ово није текст о популарној музици, него о њеној злоупотреби: овај текст не саветује шта да слушате, већ како да слушате.

Нико не оспорава да је рок-музика имала и добрих песама и добронамерних уметника, али, још једном, ОВДЕ ЈЕ РЕЧ О МАНИПУЛАЦИЈИ МУЗИКОМ, А НЕ О МУЗИЦИ КАО ТАКВОЈ.



ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Предраг ВУКИЋ:
*Колективна психологија народа као реална брана
смјени државне власти у Црној Гори*

Раде Р. РАДУНОВИЋ:
Страх од слободе мишљења и изражавања

Никола Краснов
Увид у стање



Две слике Петра Почека које показују изглед Капеле и стање Његошевог гроба у време поправки 1879. године



Акварел-студије Николе Краснова које показују изглед Ловћена и Капеле 1923. године



Предраг ВУКИЋ

КОЛЕКТИВНА ПСИХОЛОГИЈА НАРОДА КАО РЕАЛНА БРАНА СМЈЕНИ ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Црна Гора је једина држава на европском тлу у којој од свршетка социјалистичке револуције 1945. године до данас није дошло до смјене власти на демократским вишестраначким изборима. У сваком случају, ради се о јединственом и непоновљивом феномену, који заслужује дубљу анализу. Бројни су разлози овакве појаве која савременој Црној Гори и њеним грађанима свакако не служи на част. Поред разлога који су до сада навођени у чланцима, есејима и прилозима на ту тему, мишљења смо да постоји још један битан фактор о коме се до сада није озбиљније писало и који није био предмет студиозног разматрања. Наиме, познавајући менталитет Црногораца, а Цетињана посебно, будући да је Цетиње мој завичајни град, мишљења сам да огромна већина становника Црне Горе у ствари никад није жељела увођење вишепартијског друштвеног система. Опозиција титоизму која је у Црној Гори несумњиво постојала брутално је ликвидирана 1945. На Зиданом Мосту, Кочевју, Похорју, Техарју и Камнику, док је опозиција лијевог политичког усмјерења ликвидирана у раздобљу од 1948. до распуштања Информбироа 1956. године, у казаматима Голог отока, Св. Гргура, Богдановог краја, подгоричке Јусоваче и осталим казаматима социјалистичке Црне Горе. Велики број грађана којима титоизам на црногорски начин није био драг, трајно се иселио у Србију, и, у мањој мјери, у остале републике бивше СФРЈ, у којима се ипак слободоумније живјело и расуђивало него у Црној Гори. Грађани који су остали да живе и раде у Црној гори, у највећој су се мјери саживјели, или прецизније речено, сродили са новим друштвеним системом, који им није нудио мало. Напротив, нудио им је широке социјалне повластице: незарађене плате, сигурна радна мјеста, друштвене станове, масовно запошљавање у државној и привредној администрацији и сл. Становништво или тзв. радни народ у пуној мјери сродио се са системом и влашћу коју је безрезервно осјећао својом. Појединци би је с времена на вријеме критиковали, али њену суштинску

смјену мало је ко искрено желио. Широки слојеви становништва постали су сасвим добровољно провјерени дугогодишњи сарадници безбједоносне службе и благодарећи свом „родољубивом“ раду, градили су простране породичне куће, живјели на високој ноzi уз материјални стандард који се с протоком времена само увећавао. Погледајмо само бројне породичне домове и велелепне виле по Подгорици, Цетињу, Никшићу, приморском појасу и сјеверу Црне Горе. Већина тих здања није могла бити изграђена на правно регуларан начин. Њихова градња у голомој већини случајева обезбијеђена је из фондова Државне безбједности Црне Горе, или из новчаних залиха стечених криминалном дјелатношћу. А континуирано бављење и дугогодишња посвећеност криминалном начину привређивања у Црној гори није могуће без исто тако дугогодишње повезаности и сарадње са апаратом безбједоносне службе. Голема већина грађана инволвирана је на разне начине у безбједоносне и криминогене организационе шеме захваљујући којима и остварује пристојан стандард. Управо зато већина грађана Црне Горе реално не жели суштинске политичке и друштвене промјене. Већина њих се прибојава суштинских промјена јер би у том случају могли бити лишени солидних и редовних прихода, које су по већ уходаном механизму остваривали годинама. Многи и деценијама. Сасвим је вјероватно да би у случају распуштања безбједоносне службе Црне Горе многи богаташи убрзо постали пука сиротиња. Јер прихода за намиривање њихових потреба и неумјерених прохтјева више не би било. Били би препуштени сами себи. Не би у том случају било оног фактора који их је штитио и сервисирао њихове жеље. Да се разумијемо: већина становништва у Црној Гори укопчана је у апарат Агенције за националну безбједност (бивше УДБЕ-е), која је свој званични назив декларативно промијенила док је технологију управљања судбинама грађана у међувремену довела до савршенства. У складу са интересима тоталитарне власти, међународних центара моћи, али и у складу са реалном политичком и класно-социјалном вољом знатне већине становника Црне Горе.

Упитајмо данас било кога човјека у Црној Гори какви су му реални приходи, и из каквих извора сервисира своје личне и породичне потребе. Голема већина наших познаника, комшија, рођака, пријатеља и суграђана неће нам дати искрен

одговор. У том грму лежи зец. Голема већина становништва Црне Горе прима разне субвенције, допунске приходе и принадаљности од стране административних и безбједоносних надлештава централне државне власти. Управо зато већина популације гласа за актуелну власт, јер је од исте власти зависна у сваком погледу. Посебно у материјалном и биолошком. А стара народна мудрост с правом каже: Ко музику плаћа, тај је и бира. У нашем случају, онај ко сервисира материјалне потребе, жеље и интересе већине грађана Црне Горе, неминовно обликује њихову политичку вољу, али и њихово духовно и национално одређење. Ниједан центар моћи не дијели дотације руковођен алтруизмом већ сасвим конкретним и приземним политичким интересима.

Стање народног духа на Цетињу заслужује посебну анализу. У раздобљу до 1990. године, у вријеме формално-правног једнопартизма познавао сам свега неколико старијих Цетињана, који су били увјерени противници титоизма. Они су се с носталгијом сјећали предреволюционарног раздобља, и прижељкивали су увођење вишепартијског система и развлашћивање комуниста. Али укупан број таквих појединаца на Цетињу могао се избројати на прсте лијеве и десне руке заједно. Свега десетак њих. Голема већина Цетињана робовала је доктрини титоизма, и величала је тековине НОБ-а и Титове револуције. За њих је сваки човјек, који би био противник титоизма, третиран као ментално поремећен, ненормалан, али и као непријатељ државе кога је неопходно кривично санкционисати. Слично стање колективне друштвене свијести, да се не samozаваравамо, владало је и у другим друштвеним срединама широм Црне Горе. Управо са оваквим менталитетом и колективним стањем народног духа ушло се у тзв. октроисани вишепартизам, који је у Црној Гори уведен 1990. године.

Слом лењинистичког модела социјализма у источној и југоисточној Европи принудио је властодршце у Подгорици да 1990. Уведу, реално речено, имитацију вишестраначја у Црној Гори. Да се обичан народ питао, Црна гора би и данас остала једнопартијско политичко друштво. Уосталом, сјетимо се да је и Мило Ђукановић у вријеме бурних и преломних политичких промјена у земљама бившег социјалистичког лагера 1989 говорио како Црној Гори није неопходан вишепартизам, и како је сасвим природно да се народ Црне Горе на

референдуму изјасни да ли жели вишестраначје или не. Но, како је убрзо постало јасно да је услјед збивања у ближем и даљем сусједству увођење вишестраначја политичка неминовност, безбједоносне структуре у Црној Гори формирале су политичке партије, одредили им и формулисале политичке програме, и своје провјерене и дугогодишње сараднике инсталирале за челнике истих странака. Вишестраначје у Црној Гори није уведено вољом народа већ вољом власти. Зато се с правом може говорити о тзв. октроисаном вишепартизму, у коме се унапријед зна ко је политички губитник, а ко политички добитник. Разумије се, политички добитник је по природи ствари и односа снага у друштву систем безбједоносних служби, који је поникао још у социјалистичкој револуцији и братоубилачком рату у Црној Гори од 1941-1945.

Узимајући у обзир све наведено, није тешко извести закључак да се друштвени систем у Црној Гори одржава на власти благодарећи корумпираним и поткупљеним слојевима становништва чији је социјални и биолошки опстанак и просперитет тијесно повезан са институцијама власти. А посебно са безбједоносним и криминогеним институцијама и службама друштвеног поретка. Самим тим, јасно је да командна партијско-полицијска структура власти у Подгорици не може бити смијењена мирољубивим путем и демократским уставно-правним механизмом, већ искључиво револуционарним насиљем подстакнутим и усмјеравани споља. Управо таква опција неминовна је перспектива садашњих и будућих генерација. Будућност ће сасвим извјесно показати да су сви који су гласали за владајуће псеудо-социјалистичке партије у Црној Гори, у ствари, гласали за будуће револуционарно насиље на овим просторима, за распад друштвеног система, за опште расуло и сукобе са несагледивим посљедицама. Није неопходно бити сувише мудар да би се дошло до оваквог закључка. Деспотија која се не може окончати демократијом, неминовно се смјењује насиљем. Овај сценарио, који није мимоишао мноштво земаља широм европских и прекоморских меридијана, неће мимоићи ни Црну Гору. Јер, ко изглашава повјерење тиранији, неминовно утире пут будућем хаосу, безакоњу и трагичном расплету међунационалних сукоба и друштвених противурјечности, или како стра мудрост провјерена искуством минулих нараштаја с правом каже: „Све што чините, себи чините“.

Раде В. РАДУНОВИЋ

СТРАХ ОД СЛОБОДЕ МИШЉЕЊА И ИЗРАЖАВАЊА

Основа за уман и разуман разговор

У друштву у коме је друштвена неједнакост битно обележје односа међу људима, нема основа за разуман и уман разговор, а онда ни основе за трпељивост. У царству (неједнаке расподјеле) моћи, искрен разговор, био би највећа новост, а разлике у моћи сваким даном су све веће. Зато разговор остаје више једна могућност будућег друштва, но што је стварност садашњег. Савремено друштво остаје жељно отвореног и искреног разговора. Не може се осјећати духовно једнаким, неко ко је друштвено понижен: јер ријечима се не преноси само значење, него изражава и друштвена моћ. У мјери у којој је друштво политичко, у тој мјери оно је у мањку што се тиче искреног разговора, а што значи да му недостаје култура разговора.

Људи усвоје извјесне идеје, вјеровања и вриједности много прије но што почну да о њима размишљају. Ако су друштвени односи углавном односи моћи, онда је преовлађујући говор у друштву говор не/моћи. А то значи да иза сваког права леже интереси, иза сваке установе принуда, иза сваке норме ауторитет, иза сваке ријечи нешто претеће и скривено. Онај ко на све пристаје, пристаје и на то да се му све догоди. Ако су сви људи разумна и умна бића, онда је ред да сви имају једнака права и могућности. Политика показује да без хијерархије нема реда, култура доказује да може бити реда и без хијерархије.

У одредбу човјека 20-ог вијека мора ући то да је био силно уплашен: јер је производња страха била у пуном погону. А уплашено биће није кадро да разумно разговара. Оно је нетрпељиво и насртљиво. Оно је преплашено и зато плаши све око себе. Ако у разговор ступе двојица од којих један има круте и ауторитарне ставове, скоро сигурно је да ће оног дру-

гог, на овај или онај начин, навести да буде исто тако тврд и непопустљив, иако то можда није у природи његова духа и начину његова живота. Почеће мирно, стрпљиво и са разумијевањем и уважавањем ријечи и мисли свога сабесједника, а завршити мрско, нетрпљиво и с нападом на противника. Наша култура зна како се ствара страх, али не зна како да људе ослободи страха (нпр. кроз обреде итд.). Умјесто тога страх се потискује, при чему је спорно питање да ли потискивање ствара (још већи) страх или страх ствара потискивање. У сваком случају, што је већи страх у коме живи, то је човјек више одсјечен од будућности.

Људи радо улазе у разговор, али само онај у коме се човјек отвара човјеку без задње мисли. “Дијалог је могућ само између људи који су оно што јесу и који о томе искрено говоре”- истицао је Албер Ками. Потпуна искреност, без маске! Колико је снажна људска жеља за разговором осјети се најбоље у тренутку када неки строго режирани или симулирани разговор спонтано скрене у искрен разговор у коме падају маске и отварају се срца. Званично, то стање истинског отварања и стварања означава се као јавна срамота и промашај. Зато искрен говор није јаван, а јаван говор није искрен. Ово је највиша тачка до које смо стигли у отуђеним односима. Човјек се толико отуђио од човјека, да се људски говор доживљава као недостатак у васпитању и образовању, као лудост, као ишчашеност из нормалног општења. Што човјек мисли не мора бити у складу са оним што чини. Став и понашање често су супротни једно другоме. Зато се чврсти закључци никада не могу извести из познавања ставова људи, као што то чине испитивачи јавног мњења.

Битна црта савременог друштвеног живота јесте тежња политике да све друштвене односе на односе моћи. Ако су сви друштвени односи постали односи моћи – а неки врсни истраживачи мисле да тамо гдје нема односа моћи нема уопште никаквих односа – онда је и читав живот арена у којој се води непоштедна борба за што више моћи и власти. Свако настоји, свим средствима, да заузме положај у друштву који му не припада – ако би се поштовала разумна и умна мјерила. Човјек воље за моћ убира плодове, иако није орао, копао и сејао: он само жање, противно свим законима економског живота.

Моћ као друштвена и политичка појава

Ако је моћ друштвена појава, онда је однос према другом нужан: само према другоме може се моћ испољавати као друштвени однос, а моћ коју неко има над собом, не спада овдје. Моћ је однос у коме се други – без његова пристанка – усмјерава да дјелује онако како хоће први. Ако неко (појединац или група) може да оствари своју вољу упркос противљењу других (појединаца или група) – он има моћ. Моћ је моћ у односу на друге. Политика као политика могућа је тамо гдје постоји разлика у друштвеној моћи: моћ једних подразумијева немоћ других. Сваки друштвени однос са неједнаком моћи јесте политички однос. Сваки појединац (и група) има неку моћ и с њом рачуна у односу на друге.

Бити слободан значи дјеловати у складу са својом вољом и савјешћу: нити се покоравају другом, нити покоравају друге. Владај самим собом – то је једини начин да будеш моћан, а да своју моћ не намећеш другима. Само онај ко није досегао свијест о слободи, има порив да влада и да буде са/владан. А ко жели да влада, може владати другима, али не на начин на који он то хоће, него на начин на који они то дозволе. Моћ има тежњу да се шири у недоглед, зато мора бити ограничена другом моћи. (Отуда подјела власти на три дијела: законодавна, извршна и судска).

Власт је облик моћи, који је прихваћен од других као законит и праведан и коме се ваља покоравају. Власт је моћ добијена на изборима, слободним и тајним. У том смислу, парламентарна моћ је власт. Маса ни о чему не одлучује, она само гласа, док се политичке странке надмећу око њених гласова, па која има више новца, моћи и духа да убиједи масу, да јој понуди више, она побјеђује. При томе губитник може бити стварно бољи, имати бољи програм. Воља за моћ има демократски облик, али не и демократски садржај: задовољен је облик, суштина није. Све те приче о слободним изборима не значе много и само су замка за наивне и оне осредњег духовног стања. Избори стварају привид да гласачи одлучују, иако су они само средство и покриће за политичке игре иза затворених врата: најбитније одлуке доносе елите, организоване мањине надмоћне над неорганизованом већином.

Припремљена општа воља само мијења власника. Елите бију битке око моћи власти на начин који маса уопште не разумије: од права јачега направе право свих. Политичар се

више не обраћа најбољима него маси. Маса је нешто што се таласа, нешто без облика, нешто гдје се губе све разлике с обзиром на искуство, знање, звање, нешто без размишљања, а са безброј руку и ногу, које једва чекају да нешто шчепају или некога погазе и прегазе. Маса гледа, али не види: у њој се губи сваки траг свјесног избора. Кроз историју људског и цивилизованог рода за лажним замислима су често ишле непрегледне масе, покушавајући да их оживотворе. Вођене на узици лажи уз обилату помоћ mass-media, те масе су стално остваривале увезене идеје, које углавном не разумију. Шта данас, послије свега, значе захтјеви за слободу media. Истина је оно што не може да се чује преко media: може се чути прича било које врсте, али истине нема, осим ако им се измакне.

Ако ћемо право, влада и не врши насиље, она само влада – уз пристанак масе. Нема насиља над оним који на све пристаје. Ако је власт историјски појам, онда владавина човјека над човјеком није дата од природе. Она је друштвено произведен однос. Сваки појединац посједује неку моћ и с њом рачуна у својим односима са другима. Моћ је неутрална, употреба моћи није: она се само користи на добро и на зло. Каин убија Авеља на почетку времена, кад заправо и није било историје, кад није било политичких система.

Сви људски односи могу се свести на два облика: односи моћи и односи сарадње (једнакости, пријатељства, љубави ...). Политика тежи, да и ове односе, претвори у односе моћи и надмоћи.

Прелаз од владавине самовоље у владавину закона јесте демократија. Она почива на неким начелима, ње има тамо гдје се остварују следећи услови: а) владавина закона, б) представничка влада, в) постојање опозиције, г) једнакост грађана пред законом, д) слободни и тајни избори, њ) независни извори обавјештавања, е) слободно тржиште роба, радне снаге, идеја и ж) људска права.

Поред тога, морају бити испуњена и два предуслова демократског живота: један је друштвени а други културни. Друштвени се састоји у одсуству оштрих националних, вјерских и класних сукоба, а то значи сагласности о начину живота и основним вриједностима, а културни у спремности и вјештини вођења разговора.

Ако овоме додамо и трећи, не мање важан чинилац, ауторитарни менталитет већине наших људи, онда су изгледи

за истински демократски живот веома мршави, а да не говоримо о одсуству политичке културе. Ауторитарна личност је она која се у свему потчињава ауторитету и тако лишава природног права и могућности да мисли и одлучује. Ово никако не значи да треба одбацити сваки ауторитет (ауторитет родитеља, породице, обичаја, моралних и правних норми итд.) већ да не треба бити подложен сваком ко има више моћи, власти, утицаја... Ако је неко искуснији од мене, ако зна више од мене, ако је по својим способностима вреднији од мене и ако је све то стекао својим радом и потврђивањем, онда ће моја мудрост доћи до изражаја на тај начин што ћу да га слиједим. Истински ауторитет се не намеће – сам није ауторитаран.

Кад народ бира шта хоће, зар то није нека врста слободе, нека тиха револуција свијести, макар он бирао и погрешно. О природи и вриједности неког политичког система може се судити по односу власти према својим грађанима: у мјери у којој тај систем поштује људска и грађанска права, у мјери у којој подноси оспоравања што долазе од политичких странака, у мјери у којој дозвољава и трпи разлике у мишљењу, вјеровању и понашању, у мјери у којој је сам у себе уградио механизме за ограничену злоупотребу моћи и власти...

Морални (етички) кодекс изабраних народних представника

Међу политичким чиниоцима који утичу на морал, свакако је један од најважнијих политички режим, под којим се, као што је познато, подразумијева начин на који је организован однос између државе с једне, и народа, становништва, са друге стране. Ово између осталог и зато што се у политичком режиму, као у жижи, усресређују цијела политика и сви битни политички чиниоци, тако да је он најбољи израз политичког стања датог друштва.

Демократија јача и развија морал слободних људи у слободном друштву. У том режиму сваки појединац активно учествује у политичком животу и непосредно гради своје друштво и усмјерава његов развој. Он је тиме пун човјек, активан, слободан, али зато и морално одговоран. Он не може да пребаци одговорност на другог, не може се извинити дејством стихије и „система“, пошто сам кује своју судбину. Зато се развија његова морална свијест и јача његов морал. Овај морал је људски морал, јер човјека сматра човјеком.

Међутим, несумљиво је да демократија, особито она у којој је развијена политичка борба помоћу политичких странака, допушта, па и поспјешује, развијање многих појава које штете моралу. То се прије свега односи на развијање демагогије, распуштености и неодговорности. Без релативно чврстих друштвених норми човек не само што се не осјећа слободним, него се осјећа и неодређен, недовршен, непотпун, јер нема одређен циљ живота и рада.

У тренуцима кризе јавља се потреба за вођом. Постоје јасни докази да ће људи веома спретно прихватити ауторитарни тип вођства, чим се нађу у условима колективне несигурности и угрожености. Овај тип владавине се јавља када преовладавају друштвене кризе и када су потребне изненадне промјене у државној организацији. Умјесто „владавине народа за народ“, израста апсолутна власт једног човјека у име народа. Ауторитарна личност има силну жељу да води, да контролише друге, да усмјерава њихову судбину, да их принуди на одређено понашање. Присјетих се Томаса Мана: „Ја сам се прихватио да вам намјестим главу како треба“.

Насупрот томе Анатоли Франс каже: „Ријеч је наше једино оружје“. Постоји силна тежња за послушношћу и покораванем неком вођи, који на њиховој слабости гради своју снагу. Они радије иду за туђим ријечима, него за својим мислима. Они се брзо навикну да мисле туђим главама, као што би се навикли да корачају туђим ногама. Они сами немају идеја али су спремни да служе било каквој идеји. Политичка странка поред безличне, осигурава и личну контролу, тако што на свакој тачки у вертикалној структури ауторитета поставља свога човјека (а не само норму, закон или упутство) који контролише извршавање наређења.

Mass media свакодневно објављују интерес владајуће групе као једину истину друштва, упорно ћутећи о многим другим критичним питањима која се односе на друштвену структуру и положај људи у њој. Лукави начин одвраћања пажње јавности од осјетљивих друштвених питања – као што су питања расподеле друштвеног богатства, моћи, угледа, знања, сигурности итд. – показују се стварно успјешним све док не избије друштвена криза, која избацује на површину управо она питања која су преко mass media систематски занемаривана, потискивана и порицана.

На изборима ће чешће побједити она странка која има више новца да плати за пропагирање својих идеја, више моћи да утиче на mass media, више вјештине да убиједи масе да је њен кандидат управо тај који јој је потребан и који ће ријешити њене проблеме; странка која нема све то, мораће да чека на велику грешку противника или на боље дане када ће и сама моћи да има „одјељење за галаму“. Тако се странке више боре за гласове бирача, него за доказивање вриједности својих идеја. Уствари, више се не боре двије политичке странке, боре се двије рекламне агенције.

Моћ одржавања власти

Кад једна политичка странка једном освоји власт, она се свим расположивим средствима бори да се одржи на власти, што је често теже од освајања власти. Кад једном постане владајућа, први корак који чини јесте да и своје идеје, идеологију и ставове учини владајућим. Сваки владар тежи да постоји једна влада (његова) и само један начин мишљења (његов).

Са становништва хуманизма политика не смије да буде ништа друго до претварања могућега у стварно, остварење рационалних и хуманих могућности које је људска мисао открила и упознала. Политика која не ради на том узвишеном задатку губи свој смисао и претвара се у беспопштедну борбу око владавине посебних интереса.

Она постаје занимање оних без правог занимања, сурова школа борбе за власт оних који су често без школе, простор препознавања оних који имају вољу за моћ. Она је постала област отуђења у којој се друштвене групе, на челу са својим вођама, боре да освоје, ојачају и задрже власт. Велике духове у политичком животу потискују „велики мајстори ситног политиканства“, личности дубоких политичких начела уступају мјесто људима „малих способности и дугих прстију“, узвишене политичке вође замјењују „обмањивачи народа, одвлачећи га путем пригодних красноречивих и потпуно неистинитих фраза од одређеног историјског задатка ослобођења...“ Укратко: народом хоће да владају они који нијесу способни ни да владају самим собом.

Освајање, стабилизовање и задржавање власти све се мање ослања на физичку силу и терор, а све више на научне технике манипулације јавним мњењем. „Манипулисање је „тајно“ вршење власти, тј. такво да тога и нијесу ни свјесни

они који су том утицају изложени“. Они се неосјетно наводе да приватно мњење која има моћ и власт прихвате као јавно мњење друштва. Политичко лукавство дјелује у правцу прикривања друштвених разлика и спречавања идеолошких сукоба. Владајућа група, странка успоставља и одржава не само идеолошко, него и друштвено јединство. Треба показати да се иза те идеологије крију ограничени интереси владајуће групе, странке и да је идеологија углавном рационализација тих интереса. У мјери у којој буде успјешна критика владајуће идеологије, у тој мјери се доприноси стварању истинског јавног мњења или критичке јавности. Да би се људи снашли у страначкој борби не треба да вјерују на ријечим него да проучавају стварну историју странака, проучавају не толико оно што странке о себи говоре, него оно што раде, како оне поступају приликом решавања разних политичких питања, како се понашају у стварима које задиру у животне интересе разних друштвених група.

Онај ко одлучује, у ствари искључује све друге из процеса одлучивања. При томе се могу правити разноврсне варке и бацати народу прашина у очи, али намјера је сасвим провидна: не може се остварити једнакост што се тиче одговорности („сви смо једнако одговорни“), а неједнакост што се тиче услова одлучивања. Неједнаки у моћи и могућности одлучивања, а једнаки у одговорности за последице – то могу само лицемјери. Ваља разликовати двије ствари: демократске облике представљања (гласање за своје представнике) од демократских облика одлучивања (разговор као начин мишљења и живљења). Народ може да гласа за владу, али не може да судјелује у одлукама владе. „Ја једнако живим и размишљам: зар човјек за човјека представља толику опасност да међу њима неизоставно треба да стоји власт“ – запитао је А. Платонов у *Чевеніуру*.

Друштвеност човјека произилази из богатства његових потреба и жеља, те препрека да их задовољи. Задовољење неких потреба и жеља вуче према друштвености, а задовољење других чини га себичним. У процесу производње и размјене, људи су осуђени на сарадњу, у начину расподјеле и потрошње, они су у сталној опасности да се сукобе. То зато што су потребе и жеље неограничене, а средства за њихово задовољавање ограничена.

Раскорак између потреба и жеља и легитимних начина њихова задовољавања ствара осјећање сталне оскудице и напетости, али и мотив за њихово превладавање. Цијела економска наука врти се око тога како да ограничена добра расподијели на друштвено прихватљив начин: од тога зависи читав економски систем. У размјени није битан само предмет, него и однос једнаких: што заједницу чини заједницом јесте оно што њене чланове чини сличним, а не личним. Оно по чему се појединци разликују, не може бити заједничко обиљежје и основа заједничког живота. Оно што данас повезује људе није мит, већ неки интерес: али то су везе од данас до сјутра.

Недостатак грађанске храбрости

Свјесно или несвјесно у идеолошком, неорганизованом, недемократском друштву, полази се од схватања човјека као производа спољашњих услова. Понашање људских бића одређено је условима у којима они живе и мијењањем тих спољашњих услова, могу се мијењати њихова увјерења, мишљења и поступци.

Највећи дио наших осјећања, вјеровања, мишљења и поступака изазван је спољашњим промјенама у природној и друштвеној средини и могло би се без претјеривања рећи да већина људи игра како околности свирају. Све зависи од тога у каквим је човјек околностима и у каквој средини. Средина одређује појединце, чак и кад он измијени средину. Пошто човјеково понашање зависи од спољашњих услова, то се мијењањем (манипулисањем) тих услова, може мијењати и његово понашање.

Ако би човјек на промјенљиве услове своје природне, друштвене и културне средине, одговарао увијек на чисто рационалан начин, тј. искључиво у складу са својим разумним ставом, онда би се покушаји са мијењањем спољашњих услова завршавали неуспјехом. Али људско биће по правилу не одговара на промјенљиве изазове своје средине на чисто разуман начин. Напротив, већи дио његових реакција одвија се без његове свјесне контроле, што даје могућност да се на његово понашање може утицати, а да он тога није свјестан. Чим се људско биће нађе у измијењеним околностима, одмах се запажа да оно прилагођава своје понашање околностима и да му у томе више помажу несвјесни, него свјесни механизми.

По својој природи, по својим могућностима човјек је биће слободе, али током историје ствара себи отуђен свијет. Историја људског рода истовремено потврђује да су се напредне снаге друштва увијек бориле против самовлашћа и самовоље, а за друштвену и политичку стабилност и правну сигурност, за постојање чвршће и ефикасније правне заштите демократских слобода и права човјека. Ако мијењање услова у којима људи живе није могуће или је повезано са тешкоћама, онда се манипулација не заснива на мијењању друштвених услова, већ на мијењању осјећаја, утисака тих услова. Ако манипулатор не може да мијења стварност, он може да мијења перцепцију те стварности. Ако не може да на неки други начин утиче на појаве, он може да утиче на ставове људи према тим појавама.

Друштвену стварност обично не дефинишу они који је најбоље познају, већ они који њоме владају. Те своје дефиниције стварности они неосјетно намећу на све могуће начине тако да, у ствари, то постају владајуће дефиниције стварности. При томе су, наравно, те дефиниције у већини случајева рационализације групног интереса. Да би се одржали на власти, моћницима нијесу потребне искључиво истините идеје, већ идеологије, у којима се постојећи ред ствари правда, усавршава и озакоњује. У исто вријеме строго се контролише појава нових идеја и идеологија и спречава им се пут да избију у јавност. Оне идеје и идеологије које не могу да продру кроз читаву мрежу установа државне (друштвене) цензуре, остају у ствари непознате онима којима су најпотребније – млађим нараштајима. То је за њих, како каже Ерих Фром, област несвјесног. Ово је још један примјер који јасно показује како је структура мисли условљена структуром друштва.

Садржај и облици друштвене свијести и стварности у великој мјери зависе од тога што владајући слој у друштву сматра истинитим, добрим, лијепим, светим... Не треба да будемо изненађени, ако анализа друштвене свијести покаже, да тој свијести недостају неке битне димензије мишљења, осјећања и вредновања и да је генерацијама неправедно ускраћен приступ оним идеја и вриједностима које животу дају други хуманији смисао. У ауторитарном аутократском друштву, историјско искуство говори да су неистините идеје одиграле бар исто тако значајну улогу као и истините, ако не и већу, јер неистина се посије и процвјета много брже и шире

него истина. Неистина није истина, али неистина има смисла, јер да га нема, људи се не би служили неистинама. Моћна група у друштву (политичка странка) освајањем неограничене власти, не искључује све остале групе у стварању јавног мњења, заодијевајући га идеологијом која интересе те моћне групе приказује и намеће као истину. Почиње владавина интереса над истином. Кад интереси вичу, идеје се не могу чути.

Последице јавно изговорене ријечи

У демократском, уређеном, организованом друштву остваривање слободе мишљења и изражавања је основни темељ, за остваривање свих осталих човјекских права и слобода.

У недемократском, као и у недовољно уређеном, организованом, формализованом и демократизованом друштву све су мале грешке – велике грешке. Свака јавно изговорена ријеч постаје морална и политичка ријеч. Политика нас приморава да за све и за сваког будемо одговорни, свеједно колико нам то тешко пада. Ствара се могућност за недовољну и слабу наду, а веома је тешко остваривати интелектуалне и моралне вриједности, могућности и способности, поступати разумно, часно, одговорно; увијек дјелати на страни истине и слободе, демократије и напретка.

У таквом друштву, за дух није најгоре што се прогања истина; најгоре је што у њему неистина постаје истина и што према тој реалности људи постају равнодушни. Истомишљеништво је суштинска одлика неуређеног друштва, а истомишљеништво почива само на колективним неистинама.

Камијево условљавање истине слободом и самовоље неистинама, имамо разлога да допунимо овим историјским искуством: самовољу не најављује свака неистина, нити је одржава свака неистина. Неистина је самовоља, коју устоличује идеологија. Без идеологије неистина нема моћ да постане самовоља. То могу само оне неистине које се изговарају у име истине, слободе и добра људског; у име спасења и усрећивања људи и народа. А то су програмиране заблуде, односно неистине – заблуде. У њих морају да повјерују људи који пате; у њих одувјек најлакше повјерује људска већина и нијесу својствене само људској нејасноћи и неразумијевању; оне су и доказ човекове могућности за добро, чак и онда када се у име добра чини зло. Зато се и догодило да је у нашем добу могућ-

но да су људи повјеровали у неистину–истину коју носе политичке идеологије.

Неистина у самовољи надживљава њене репресије. Јер све самовоље еволуирају, а њихова еволуција која је у суштини ентропија њене идеологије, највише се изражава у развоју неистине и лицемјерја. То је структурни закон недемократског друштва: због својих неуспјеха у остваривању царства земаљског, оно је приморано да обнавља и шири фронт својих непријатеља, али и на преформулацију своје политике. Тачније, принуђено је на промјену тематике, на реорганизацију друштва, на обнову идеолошког рјечника. Тада долази до чистки неких неистина–истина, до измишљања нових неистина–истина, до интелектуалне, моралне и психолошке обнове идеологије.

Политичка идеологија, увијек у себи садржи и догму антидогматизма. Антидогматизам бива дјелотворна појавност сваког идејно неуређеног друштва, а то је до сада била и основа његове хипокризије. Самовоља се обнавља и чисткама некорисних неистина. У својим кризама, неорганизовано друштво мијења своје историјске оцјене догађаја и личности, обнавља се сталним истинама и замјенама неистина, претварањем објективности. Духовни развој у таквом друштву испољава се у промјенама неистина–истина, промјенама које се најубједљивије остварују проглашавањем „жртвовања одређених појава“. А „жртвовањем одређених појава“ политичка идеологија правда своје поразе, субјективизује епохалне промашаје, на страху обнавља ауторитет и потврђује свој крај.

КРИТИКА

Александар ЛАКОВИЋ:
Асоцијативни лавиринт уланчавања

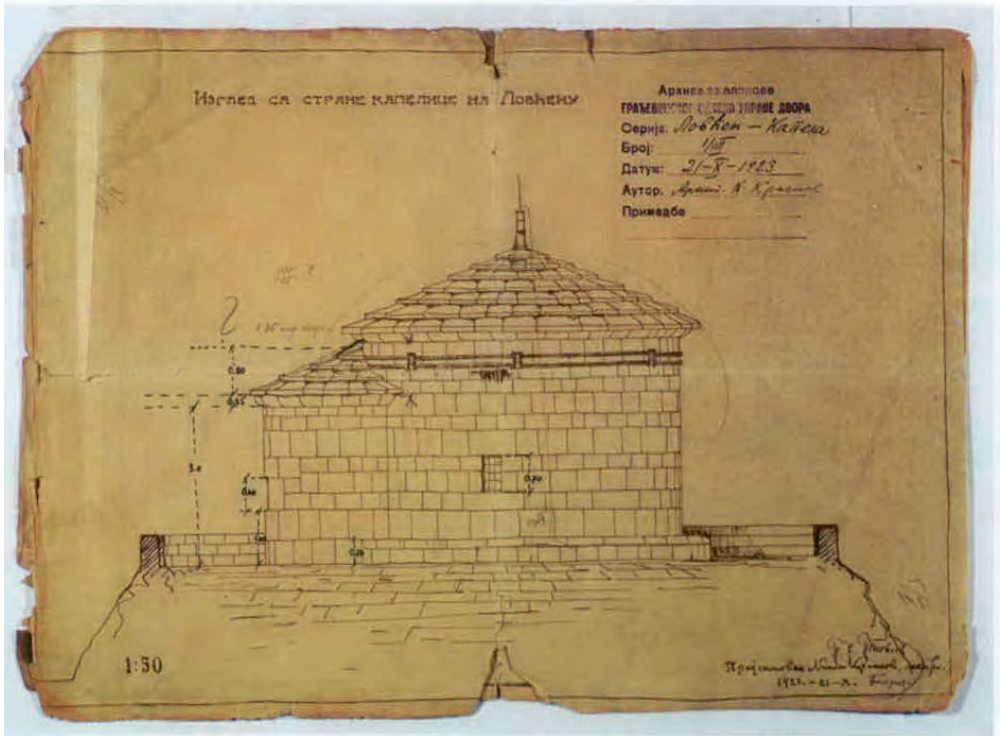
Весна ТОДОРОВИЋ:
Ново читање српских народних бајки

Јован Н. СТРИКОВИЋ:
Петар Рмуш у поезији

Сима ЋИРКОВИЋ:
Чемјеси заборав

Зорица ТУРЈАЧАНИН:
Акорди ужаса и љепоте

Никола Краснов
Васкрсавање капеле



Александар ЛАКОВИЋ

АСОЦИЈАТИВНИ ЛАВИРИНТ УЛАНЧАВАЊА

(Борис Јовановић, *Тријаде, случајне приче*, СКЗ, Београд,
2012)

Тријаде, тројство и уопште број три поседују изузетан и темељан значај у свим светским религијама и митологијама, и цивилизацијама, уопште. Па и у последичним, пратећим и престижним делатностима, као што су, још у античкој књижевности, то били књижевни обрасци у виду система од три исте или сличне строфе зване „тријаде“, па преко хришћанског суштог тројства и „символа вере“, до Хегеловог тријаса (теза, антитеза и синтеза) и Фројдовога тројства самог човека кроз троугао свесно ЈА - несвесно ОНО - над ЈА. И данас је то тројство значајно присутно, неретко и у књигама савремених писаца, као што је то случај са „случајним причама“ Бориса Јовановића.

Овакав увод није везан само за име и архитектуру најновије књиге Бориса Јовановића, него и за његов књижевни поступак у необичном прозном формату. Наиме, његову књигу *Тријаде* чини деведесет кратких прича. За свако слово азбуке по три приче. И то две са одређеним именима чија су почетна слова имена везана за поменуто слово азбуке, док се наслов завршне приче састојао од та два иста слова. На пример, под словом А су следеће приче: *Ајосѿол*, *Ајосѿолке* и *АА*, затим: *Бої*, *Биоској* и *ББ*, па *Владика*, *Врї* и *ВВ*, и тако редом до самог краја: *Шалѿвѿија*, *Шала* и *ШШ*. Битан је и њихов међусобни однос на примеру сваког слова, који се односи у семантичкој повезаности прве две приче које се обе делимично или потпуно преливају у завршну причу. И то у свим тро-причама везаним за једно од слова. На пример, амбијент приче *Елеїчар* препознајемо и у наредној причи *Евроја*: „Среће

има свуда, а њих као да нема“ који су још више скупа заживели у завршној причи *ЕЕ*: „Сретнемо се понекад, поносни на самоће у метежима, на наше лажно братство. И чим се растанемо, метеж умилу у нас“, у којој су иначе непосредно присутни и „елегичар“ и „Европа“, додуше „кафана Европа“, што јој даје нову и неочекивану симболику, али све више актуелну и црно-хуморну. Читалац овог текста већ ће интуитивно-испровоцирано претпоставити да ће се, на пример, приче *Гос-йођица* („себе не воли пред огледалом, али се обожава у њиховом оку“) и *Гробље* („ни гробље не живи вјечно“) укрстити или умрежити у сумарној причи *ГГ*, што се и стварно дешава („плашићу се њене душе“).

Нетом цитирана последња реченица из приче *ГГ* је понављањем исте речи („душе“) везана са насловом следеће приче *Душе*. И такав је лексички спојнички однос присутан током читаве књиге, почев од прича на слово А па до прича на слово Ш. Треба поменути и пишчеву тзв. слободну семантичку асоцијативност у низању прича, јер, на пример, прозвана прича *Душе* наставља се са причом *Дрворед* која се односи на липе које су, по прасловенској митологији, култно сеновито место где привремено бораве душе умрлих („у крошњама пјевуше мирисне душе“) пре него коначно напусте овај свет, због чега, често, горостасне липе још увек срећемо уз гробља и гробна места, и у руралним и урбаним срединама.

Али, „тројна“ структура књиге кратких прича и звучно понављање одређених речи из приче у причу, уз асоцијативна распрскавања и настављања основног тока књиге, нису једине спојнице Јовановићевих *Тријага*. Постоји у његовој књизи кратких прича и својеврстан најмањи заједнички садржајни именитељ, који се протеже из приче у причу. У питању је трагичност готово свих актера ове књиге. И оних стварних и оних измаштаних. И оних од данас и оних из сећања. И оних сањаних и оних доживљених. И оних историјских и оних мистичних. И оних обичних и оних зачудних. И оних личних и оних општих. И оних савремених и оних архаичних. Колико се год они међусобно разликовали и деловали значењски удаљени и супротстављени, ипак постоји извесна заједничка матица, а не само нит, у лику апорије, неснађености, промашености, ванвремености, узалудности, отуђености, одљуђености, о чему сведоче и следеће Јовановићеве разнолике реченице: „Нико нас не учи да вјерујемо у лијепа чуда. Само

нас страше потмулим шапатам“, „На завичајном пропланку испирају се лажима, мјесечином и ватром“, „Изумро је темељник и домаћин, надошли гроздови мрака и одјека“, „Има и небо, нема снова“, „Некада је ту био зид. Сада нема ни подзиде ни зидишта ни мале зиданице. Зарасло двориште је овичено чудом“.

Писац Јовановић, потребно је рећи, слика свет из сећања, свет из ранијих доживљаја, свет којег нема или га пак, има док се о њему на овај и овакав начин пише. Углавном су сразмерно распоређена пишчева сведочења времена прошлог и садашњег, који су у извесном и препознатљивом контрасту, попут огледања у крива огледала, која су се у међувремену насилно раскомадала, па су писцу и нама преостали само фрагменти и детаљи као што су приче пред нама, испуњене необичним смислом за детаљ, за замрзнутом сликом одређеног тренутка и асоцијације, које ће њихов ехо надживети.

Стога, овако конципирану књигу прича можемо ословити и лавиринтом уланчавања, и звучног, и семантичког, и асоцијативног, и метафоричног, како је Толстој волео прецизно дефинисати успешно књижевно дело.

И језик и књижевни поступак Бориса Јовановића јесу посебност која заслужује пажњу, не само зато што се приближава и песничком дискурсу и прети да се његове приче брзоплето прогласе песмама у прози, што ипак, није поуздано, нити тачно.

Из досада цитираних реченица Бориса Јовановића читује се да су оне кратке, језгровите, упечатљиве, без вишка и украса. Подређене значењу које желе саопштити, сведене, без права на реплике у својој убедљивости, окренуте себи и свом сећању без игнорисања данашње тескобе. Посебно су, истовремено економичне и смисаоно игриве. И, обично, представљене по принципу једна реченица – један ред – један пасус у причи, због чега и визуелно-графички, али и медитативно-сликовито, ипак, наликују на прави поетски исказ.

Затим, у садржају кратких прича Бориса Јовановића препознаје се његова свеprisутна ерудиција која се вешто трансформише у књижевни чин. Већ се то наслутило у помињаним причама *Душе* и *Дрворед*, као и у другим бројним причама. Нарочито се свезнање наратора препознаје у причи транспарентног имена *Митологија*, која, на плану мита и архетипа, сумира достигнућа Џејмса Џорџа Фрејзера, Сиг-

мунда Фројда, Карла Густава Јунга, Бронислава Малиновског, Клода-Левија Строса, Мирчеа Елијадеа и Рудолфа Ота, због чега је одступио од поетског принципа једна реченица – један пасус зарад есејизовања унутар приче, коју писац Борис Јовановић сликовито и занеобичено окончава следећим пасусом: „Бајка у жижу ставља необична бића и несвакидашње догађаје, али јој недостаје...“

Јовановићеве семантички умрежене, асоцијативно игриве и надасве медитативне приче су изговорене и на ироничан, и на шало-озбиљан начин, негујући у себи апсурд, хаос, оксиморон, контраст, зачудност, што и јесу карактеристике заједничког нам простора и времена који то у ствари нису, већ њихов привид и насупрот којих постоји свет сећања који се треба и мора сачувати.

Весна ТОДОРОВИЋ

НОВО ЧИТАЊЕ СРПСКИХ НАРОДНИХ БАЈКИ

(*Српске народне бајке за децу XXI века*, Чаробна књига,
Нови Сад, 2012)

„Да би могао и учен читати и проси слушати.“

Српске народне приповијетке, које је "скупио и на свијет издао" Вук Стефановић Караџић у Бечу 1853, штампане у Штампарии јерменскога манастира, биле су само дио огромнога српског народног прозног блага, које је до данас објављено у великом броју томова. У тој књизи, коју је Вук Караџић подијелио на: *Приповијетке*, *Додатак* и *Шаљиве приче*, штампане су укупно 263 бајке, приче, легенде и анегдоте. Он је народне приповијетке подијелио на женске ("*оне у којима се приповиједају којекаква чудеса што не може бити*") односно бајке, мушке (народне приповијетке и кратке приче) и легенде, анегдоте и шале. Ова збирка из 1853. године је увела српску народну књижевност у свијет на велика врата. Познато је да јој је предговор написао један од славне браће Грим, Јакоб, иначе кум Вука Караџића, а српске бајке величао је и хвалио и сам Гете, један од највећих европских умова свога времена, стављајући српске народне умотворине у исту раван са *Илијагом*.

Када се људима нешто веома свиди, често имају обичај да кажу да је „лијепо као у бајци“. Бајке су саставни дио сваког дјетињства. Уз наше народне приче, које су до нас допрле кроз таму вјекова, одрасла су, описмењавала се и учила, да је добро увијек добро и да љубав савлађује зло и мржњу, српска дјеца. Тако су, упознавајући свијет из маште својих предака, долазили и до самих себе, до народних и својих коријена, чувајући и уграђујући се у вјековни културни поредак наслеђивања и новог стварања, о коме води рачуна

сваки зрео и национално свјестан народ. Народне бајке, као ризнице мудрости, су стваране вјековима и представљају неку врсту споменика на прошло вријеме и људе који су живјели у њему. Оне су за дјецу путовање кроз чудесни свијет, ритмику и мелодију матерњег језика, језика који памти, свједочи и не заборавља, подсећајући их на ријечи и изразе које смо одавно престали да користимо, а његове древне поуке о поштењу, врлини, љепоти, искрености, значају дате ријечи су ванвременске и непорециве. Ванвременска је и непорецива и књижевна вриједност наше народне књижевности, те наше „од злата јабуке“ и „једине и праве наше класике“, како би рекао велики пјесник Васко Попа.

И све до овогодишњег Сајма књига у Београду, свако издање Српских народних бајки, сваки избор и антологија, а било их је велики број, било је коректно у намјери да ово културно благо представи, онаквим какво оно јесте без иједне измјене, интервенције или дораде. Међутим, иако културан човјек зна да се у споменичку и умјетничку грађу не дира, недавно је на видјело дана и уз општу оцјену о „најбољој дјечијој књизи на овогодишњем Сајму књига“, награђеној „због изванредног доприноса ревитализацији нашег књижевног и културног наслеђа не само за наше доба, већ и за време које долази“, у издању „Чаробне књиге“ из Новог Сада, приказана илустрована, адаптирана и прерађена збирка од 19 класичних народних бајки под именом „Српске народне бајке за децу 21. века“. Идеја за то дјело настала је из „потребе“ да се домаће бајке и митови „осавремене“, с циљем да се прилагоде естетским и моралним нормама савременог грађанског друштва и да се народна предања представе модерним и политички коректним језиком. Бајке (*Баш-челик, Аждаја и царев син, Чардак ни на небу ни на земљи, Царев зет и крилати баба, Чудотворни њрсиен, Бевојка бржа од коња, Ђаво и његов шећрџи, Дванаест мрва, Немушћи језик, Злашоруни ован, Права се мука не да сакријти, Злашна јабука и девет њауница, Сџарац њреварио дивове, Тамни вилајет, У цара Тројана козје уши, У лажи су крајке ноје, Змија младожења, Биберче и Усуг*) су прерадили писци: Давид Албахари, Драган Великић, Дарко Тушевљаковић, Александра Гловацки и Ото Олтвањи. Да покажемо о каквим прерадама је ријеч узећемо два примјера.

Промјена шексѿа бајки

1. *Злајѿна јабука и деветѿ ѿауница*, почетак (оригинална верзија):

„Био један цар, ѿа имао ѿри сина и ѿред двором злајѿну јабуку, која за једну ноћ и уцветѿа, и узре, и неко је обере, а никако се није мојло дознајѿи ко. Једном сѿане се цар разјоварѿи са својим синовима: „Куд се ѿо дева род с наше јабуке!“ На ѿо ће рећи најсѿарији син: „Ја ћу ноћас чувајѿи јабуку, да видим ко је ѿо бере.“

Верзија Александре Гловацки:

„Владао једним царством добри и ѿраведни цар који није, као шѿо ѿо већина владара ради, шрошио време смишљајући како да свој народ ојљачка и новац шѿо лакше ѿошроши, већ како да народу живош ѿобољша и унајреди ѿа. Није цар обраћао ѿажњу на луксуз, није ходао меканим шѿејисима донешим из Персије, није се кујао у злајѿној кади нарученој код најбољих мајсѿора из Кине, нишѿи је ѿражио да му донесу смирну из Ејѿишѿа; цар је ѿошѿовао скромносѿи. Скромносѿи је очекивао и од својих дворана, а нарочѿио од своја ѿри сина, за које је веровао да морају бишѿи ѿриме свима осѿалима. Синови су ѿа бесѿооворно и слушали и следили, јер их је цар, осѿавши рано удовац, у великој ѿубави и ѿажњи одјојио, и ѿоред озбиљних брија које су му државнички ѿслови свакодневно сѿварали. Ишѿак, имао је цар и неких својих, ѿосебних грајоценосѿи. Пред ѿејовим скромним мада лејим дворцем, начињеним од белој камена, расла је од злајѿа јабука. Скривена од ѿојледа злонамерних знашѿижељника у дубоком хладу шѿишира, није се издвајала из лиснаше околине. Само би се у освиш дана, ѿод ѿрвим зрацима јушарњеј сунца, ѿено шѿешко злајѿно лишће ѿресијавало у бескрајном бојѿишѿиву одсјаја, као дубоко море све од жеженој злајѿа. Међу лишћем, као најсјајнија звезда, блисѿао је свакој јушѿра нови румено-злајѿни ѿлог. Цар би ѿа ѿажљиво убрао и ѿреко својих дворана даровао онима којима је у шѿом часу био најѿошѿребнији, а јабука би ѿреко ноћи нови ѿлог родила, и ујушѿро ѿиме ѿоносно блисѿала. Цар није мојао дан да ошѿоочне без ѿојледа на јабуку, без дивљења ѿеној лејошѿи, без усхићења које му је ѿунило душу. Све своје обавезе ѿрилаѿођавао је шѿом нејомеривом јушарњем расѿореду. Јер добри цар је имао мнојо ишѿинских врлина, али и ѿонеку лајану ѿудску слабосѿи, од којих је ѿубав

за златну јабуку била највећа. Али једној јутра јабука не даде њода. Ни другој. Па ни трећеј. Цар се збој тога стравно забрину, некаква му се мора увуче у душу, прилишћући му труди шако да је једва дисао. Синови се улашине шћа се то са оцем дешава, а кад им цар објасни, најстарији одмах рече: „Ја ћу ноћас чувати јабуку, да видим ко је то бере.“

Усуг, почешак (оригинална верзија):

„Била два браћа заједно у кући, и један све радио, а други једнако бесосличнио и тошово јео и шио. И Бој им да ше сшеку у свачему: у њоведима, у коњама, у овцама, у свињама, у челама и у свему другоме. Онај који је радио једном помисли у себи: „Што бих ја и за овога ленивца радио? Боље да се оделим, ја да за себе радим, а њему шћо драго!“ И шако један-иуш рече своме браћу: „Браће, није право, ја све радим, а ти ни у чему не њомажеш, нећо само тошово једеш и ишјеш. Ја сам наумио да се њоделимо.“ Овај ја сшане одвраћати: „Немој, браће, шћа добро нам је обојици, ти имаш све у рукама и своје и моје, а ја сам задовољан како тод ти урадиш.“

Верзија Драгана Великића:

„Живела једном давно два браћа у великој и лејој кући. На њиховом имању свећа је било у изобиљу: њовед и коња, оваца, коза и свиња. Имали су и ичелињак са сшћину кошница. Сшекли су све шћо се само њожелети може. И нишћа то необично није да вредни и ѡаметни људи сшекну боаисштво својим радом. Међушим, у нашој ирчи није било шако. Један браћ је од јутра до мрака радио, а други је све време бесосличарио.

„Хајде да се нас двојица лејо њоделимо“, рече једној дана вредни браћ. „Није у реду да ја све радим, а ти да се излежаваш као тошован, и само једеш и ишјеш.“

„Зашто да се делимо, браће, када је и шеби и мени добро? Ти радиш, и све је њо швоме, а ја се у свему са шобом слажем. Зар нам није обојици ѡшаман?“

„Хоћу да се њоделимо“, био је ушоран вредни браћ. “

Нажалост, све оно што чини српску бајку особеност: архаични језик, живи стил приповиједања, посебан однос приповједача и слушаоца (читаоца), конкретност и суровост у поступцима према злу и зломе, доживјело је цензуру, или неку врсту литерарне кастрације, да би се сиже (фабула) како-

тако прилагодио потребама „нове српске осјећајности“ и „српског новоговора“. На тај начин, овако прерађене бајке личе на дјевојку која је добила нови, сјајан и модеран накит, а при том јој је дародавац, узгред, ишчупао срце, па она више не личи на себе саму. Народне бајке његују традицију и културу нашег народа, настајале су у одређеном времену и у одређеном миљеу. Оне су за нас значајна „мјеста сјећања“, зато је свако њихово „прилагођавање грађанском друштву“ почетак њиховог нестајања, брисања, превредновања и мијењања наслеђа. Позната је она народна пословица да и „најоштрија сјекира застане пред стољетним храстом“.

Илустрације

У самом издавању и образложењу око настанка ове књиге постоји и једна велика нелогичност. Желећи да објаве политички и језички „коректне“ текстове бајки, аутори су илустрацијом постигли потпуно супротан ефекат. Фантастични цртежи, чију умјетничку вриједност не бисмо просуђивали, Петра Меселције, Драгана Бибина, Алексе Гајића, Душка Бјелца, Владислава Пантића, Вање Тодорић, Жељка Пахека, Синише Бановића, Владимира Матића Куриљова и Горана Јосића својим мотивима и представама не дочаравају љепоту и фантазију бајковитог свијета из давнина, већ су више комбинација хорора и епске фантастике. Веома детаљни и сугестивни прикази ђавола, вјештице и разних страшила и чудовишта чине ову књигу застрашујућом за дјецу, и гледајући их дијете би тешко могло да разумије да та бића припадају само свијету фантазије, а да је оно у свом свијету безбједно и заштићено. Тешко би неки одговоран и осјетљив родитељ овакву књигу бајки оставио поред узглавља свога дјетета.

Српске народне бајке за децу 21. века, нијесу народне, а веома су мало и српске

Прерађене, препричане и умјетнички обрађене народне бајке, када добију свога новог творца, престају да буду народне, па према томе наслов ове књиге не одговара њеном садржају. Нажалост, ни јунаци ових бајки, као ни негативни ликови, као и разне немани илустративно нијесу представљени у српском духу, већ више у духу америчких хорор филмова и филмова о Хари Потеру. Много је за размишљање и трећи дио овог наслова „за децу 21. века“! Поставља се и питање,

шта ли ће та наша дјеца, дјеца 21. вијека, а уз овакву нашу одговорност, моћи, из своје културе и историје, да разумију без модернизација и адаптација и какву смо им то „чаробну бајку“ од живота, већ унапријед, намијенили?

БАЈКА И САН

Кажу да бајка долази из сна, или пошиче са исцој месца са које се сан јавља. Али сви који смо у сну били, знамо, сан није слободан, у сну се не доађа све што желимо. Зашто је бајка по, да исцојне сан, да ја дојуни и доврши. Оно што се у сну прекида, наставља се у бајци, у причи. Има многа људи, ја и деце, који мало сањају, или не памте своје снове, или у сну немају маште; ништа им занимљиво не јада на памети. Њима помаже бајка, и онај који је смишља. У сивари, реко се сања нешто налик на бајку. У сну, излазимо у неки простор где би требало да се појави нешто чудесно, необично, неочекивано, нешто што нам је некад нека причао. Али то остаје негде исод или изнад сна, приври нека блистава каја или чудотворна рука, појури нас нека ушвара, и то је све. Шта се сиварно догодило с нама, исричаће нам неко ко то зна, с неке групе сивране, из некој групој памћења, исричаће нам онај ко зна бајке. А таквих нема многа. Иако се бајке зову народне, и у народу се причају, они који заиста умеју да донесу бајку, малобројни су.

Они који познају бајке, обично крију своја имена. Они су на райној ноzi са шајнама. Збој тоја и себе грже у шајни и прећућкују своје име. Али то не значи да седе у мраку, или да име мрака поворе. Они бораве у светлосци, у светлосцима жеље и слушање, или некој древној сећања, које излази на светлосци дана, невино, као да се ништа није десило од чукун-времена дедина, до данас. Бајкина прича не крије да нешто измишља, а измишљање није исина. Каг се већ измишља онда треба многа измишљаши, а то није лако. Треба да машта личи на саму себе, а нико не зна каква је заправо машта. Зашто је сивално оикривамо, у причама. На крају чипања бајки, видимо: из многај размишљања, родила се нека исина.

Живој се живи из дана у дан, свакодневно. Сиварност је поштала свакодневна. Али то што свакодневно видимо као сиварност, има своја наличја, своја скривена лица. Бајке су лепо наличје сиварности.

(Миодрај Павловић)

Јован Н. СТРИКОВИЋ

ПЕТАР РМУШ У ПОЕЗИЈИ

Несумњиво је да је једном успјешном професору књижевности далеко теже да се обзнани као пјесник од оних других пјесника који су рано стресли са себе отежавајућу околност науке. Налазити се вјечито у некој амбивалентној позицији између пјесничке слободе и *ипрокрусйової креветта* науке, није нимало лако и занемарљиво осјећање, коме ће се царству приволети када *мистична иарйицийаиција* хоће да објави своје присуство. И која о науци не зна баш ништа, која науку и не сања, и која не сања за науку! Такву позицију најбоље је, чини ми се, објавио познати научник Хајзенберг који је у својим истраживачким авантурама наилазио на немогућности да језиком науке објави шта је све видио у тим узлетима мисли, те се определијелио на описе и метафоре, односно на језик пјесника коме је *равно све до Косова!* Хајзенберг није то слутио већ већ својим чулима гледао, оно што се до тада није видјело! Сличну препреку у свом емотивном животу, пјесмом је савладао Петар Рмуш, оним лијеком којим су пјеване најљеше странице наше целокупне цивилизације, која нам је подарила непревазиђене љекове у њима, против трулежи и људског ништавила! Не зна се тачно гдје се то напајају пјесници, са којих Извора, питао се и сам Фројд, наши можда са Иванових Кори-та! Ту негдје!

Ни распон пјесничких крила Петра Рмуша није мали, нијесу ни његове тематске јединице усамљене, нити по времену њихове појављивости, ни по садржајима које носе са собом, и пјесникову бол у себи! Иако оригиналне и *бескраја* садржајне у својој оригиналности!

Ако је истина да је *nomen est omen*, тј. да је име знамење, онда ни у том вјеровању Петар није остао кратких рукава! Напротив, цијелу једну пјесничку цјелину у новообјављеној збирци *До бескраја*, посветио је свом имену! Тј. Каме-ну!

И језик је у овим лирско-епским *поемама* посве оригиналан, и по оном шта казује, а нарочито како казује. Све се може казати и другачије, па и лирска осјећања, али су ова у овим пјесмама посве првотна и обојена синестетичким љепотама. И заиста читалац било које животне доби, пола и образовања у овим стиховима, правећи кратка стајалишта, *може* наћи расадник за подстицај живота па ма каква осјећања преживљавао ишчитавајући ове сузне садржаје, истина, које живот значе. И ови су стихови за даске створени, али у оним гласовима који раде по диктату срца, срца чији резон носи више истине од диктата мозга, у коме оскудијава ова цивилизација која је срце свила у прикрајак живота о којем пјева пјесник Рмуш Петар. Ох како је само своје време, које његово срце носи са собом, распртио овај, слутњом забринути човјек над судбином свога народа о којој пјева и у тужбаличкој клетви кажњава диктат силе! Тако у једној од својих пјесама призива, наш древни мит Младу Гојковицу, да својим млијеком прокуне издају као сопствену стигму, која нас прати кроз еоне, и којој нема лијека ни онда када се и сам Његош обраћа на исти начин мајци Станише Црнојевића чији отац Иван Црнојевић крвцу гази а Богу се моли у часовима националног и народног посрнућа у недостатку контемплације и концентрације мисли, када се све сурвава до братског крвопролића! Скоро као сада! У том и тако оптужујућем маниру пјесник налази један једини излаз из живота, у гробу који му копа Европа. Овај пјесник није усамљен, он је у праву јер он зна много више од онога о чему пук и не сања! Он сјетно невесео, а о том и таквом мистичком стању познати истраживач људске судбине уопште, каже да би било и грешка и грешно то препустити психијатрима, зато се у овом случају одричем науке, јер је овдје по сриједи духовна слутња о којој наука може само да заћути, зато је пред њом и положила своје оружје, које она за таква стања у ствари и нема!

Али, пјесник Рмуш Петар није само пјесник високих моралних и патриотских начела над којима може да се слави национални понос, а то значи да било која пјесма од те *крви* може да буде и химна чији звук нас трза из летаргије и подиже малаксале, посрнуле и равнодушне, пјесма којом се може мјерити и наше ментално здравље као и вриједност и смисао нашег постојања! Или ћемо се пак препустити рђавом време-

ну и празнокошој цивилизацији, уљуљканој у сомнабулној трулежи којом се поништила људскост и витештво духа.

И пјесник као и сваки други стваралац у свом стваралачком ходу пролази кроз три стадијума: стадијум теолога, метафизичара и физичара. Тако мисле позитивистички интонирани социолози! У нашем пјеснику достојно су до сада заузела своја мјеста ова прва два стадијума. Овај трећи везан је, по свој прилици, за календар који се опет затвара у онај најдивнији геометријски облицик, у Круг. Он је свој метафизички поглед на свијет исказао између осталих и у пјесми: **Моја пјесма**; не без разлога тако насловљена. Он сагледава живот баш онако како је то казао Лаза Костић у својој пјесми *Међу јавом и мед сном*, за коју је Исидора Секулић рекла да је непоновљива минијатура филозофски умрежена у Плетиво од којег материјала и Рмуш плете свој, односно наш живот. И док Лаза прозива срце своје самохрано, Петар Рмуш у сунцу види плетиљу која своје зраке плете, а он нити своје уплеће у то клупко, и затрави упрти заносне, у тај чвор, Гордијев тако рећи, око кога се свијет врти и ми у њему. А онда у екстази свога лирског доживљаја умилно пјева: **Замолићу ливаде зелене, поточиће бјелогрлог поја, бар да нешто чувају за мене, да ми свјеже жеђи неспокоја!** И одатле право на чврст, најсигурнији ослонац, право на Камен, онај о коме се врло мало зна, и коме треба вратити достојанство угледа гдје је овој људској врсти никла прва љубав, која је била у оном Облутку смјештена из којег и дан-данас види и зрачи љепоту свога трајања! Он преузима дио своје одговорности, праисторијског сјећања зато свјесно или несвесно он Камен Обзори, враћа му Зоре, одатле се и Његошу насмијала цијелом свијету Зора! Да завршимо пјесниковим ријечима: *Све израстиа из каменој реда, сан је живоӣ и коӣница меда!*

12. април 2013.

Сима ЋИРКОВИЋ

ЧЕМПРЕСИ ЗАБОРАВА

(Ранко Крстајић, *Илузија*, Плато, Београд, 2012)

Мало ко у српској литератури тако језгровито, а филозофски промишља оно што зовемо битком живота, тајним кодом постојања као што то чини Ранко Крстајић. У поплави оног што се зове „педесет нијанси“ тамног, значи невидљивог, а тобож страсног, Крстајићева књига *Илузија* (у издању Платоа) више је од литерарног празника, она је онај магични конвивио потребан за отрежњење, као пут у вредност, у бит списатељског умећа, где се стапају два почела - трагати и препознати. Пред нама је књига нарочите фактуре, цизелирана да једног дана буде и позоришна представа, јер она је изнад сваке модерности, она је философски разговор с временом, с овом епохом обневиделом од новца и охолости.

Крстајићев јунак Бодин је више од јунака, он је парадигма модерног трагања за непостојећим временом, јер све је обмана, врхунаравна представа, где смо ми тек пиони, одбачене фигурине, дневни пајаци. Као лик помало ничеовске потке, дакле као воља и представа, тајна и за самог себе, Бодин трага за оличењем оног што зовемо Лепотом, јер то је његова Жудња, покретачка тајна. Аутора не мучи дихотомија страсти и жудње, он јунака води лавиринтом опсесије, магијском линијом живота, оним недохватљивим и несазнатим стазама. Ово је прећутни разговор са створитељом, оним невидљивим господарем свег времена земаљског постојања. У философској равни Крстајић успева да избегне све оне оштре ивице постојања, премда он јунака и дубоко рањава, али и лековито спасава водећи га на извор Тајне.

Не бежећи од оне светлости која значи мистичност, Крстајић показује дубоко познавање философских учења, оних принципа на којима почива све тајанство постојања, те Бодину нуди талисман - или буди или нестани. Такву дилему нико одавно није понудио у српској литератури, па се аутор *Илузије* може сматрати философским родоначеником припо-

вести прочишћења. Свестан да улази у несазнато, у Тајну, Крстајић свом јунаку стално намеће дилеме, префињене изазове. Можда ће неко ту препознати фокнеровске одблеске, али једно је сигурно, Крстајић је у фази великог списатељског зрења, он се бори са свим ветровима тајанственог, води дуге разговоре с демијургом. Само литерат негованог укуса и префињене списатељске технике могао је свог јунака ставити у такав амбис Тајне и држати га до врхунца пред изазовом Лепоте и Сна. Она, Анђела, скривени анђеол уништења, води Бодина у једном свагдашњем амбијенту уживања до врхунца додира, а све је тлапња, сан, мистика игре.

Аутор *Илузије* показује овим делом да његова литература има наглашену самосвојност, нешто што га сврстава у врх српске модерне књижевности. Само писац такве поетике води свог јунака, такође списатеља, у оне дилеме знане још од античког света - бити или хтети. Крстајић не припада ни једном кругу, он поставља изазове осталима. Његова реченица је чиста, те имате утисак да чујете јунаков дах, да сте у срцу његове тајне. Њему се као антипод, као невидљива звер, поставља Она, опаки водич у самоуништење. Она је ту, као лепота порока, као магнет, као диригована смрт. Аутор показује велико умеће да филигрански води радњу до врхунца када се Бодин приближава чемпресу заборавља, забораву од страсти греха, а, у ствари, то је само тачка одраза у дубину непостојања.

У Бодину је Крстајић отеловио човека модерног доба, оног који бежи од зла, од мрзости епохе, од бизаритета свакидашњег живота. Показао је зрелост какава се ретко среће, јер потеря за судбинским талисманом је више од сваког рингишпила где се чује само цика, радост, без икакве тајне, јер вртешка је прва илузија, а аутор је поставио оне много сложеније, превасходно садржане у битку, у преливима боје живота. Мора се признати да Крстајић пише у стегнутој форми, где је све истина над истином, и где нема места за каћиперно улажење у судбинске линије, у суштаство, у онај звон векова. А њих чујете у оном зачудном самообраћању рецепционара кад види Њу, Тајну, богињу смрти. То је онај вековни испит - сагласити се или бити свој. Ко помисли другачије он је искушеник судбине, вечити трагалац. Онај првотни ловац, сада у лику једног писца страдалог на крстарењу, а Она улази у лифт. Постаје скривена звер која мами у тајну!

Крстајић се овим делом сврстао у писце нарочитог досега и построја. Реч је, а то је одавно знано, о самозатајном аутору, оном који преиспитује самог себе, те је и судија и сневач. Ово је преломна тачка модерности српског списатељског кода, један добродошао новум, високо дигнута лествица. Само аутор изглачаног стила и философске спреме, избрушене у тиховању и сањању Лепог и Недосегнутог, могао је подарити овако дело. Минијатуру великог досега, с именом и презименом. Фину тајну за многе!

Зорица ТУРЈАЧАНИН

АКОРДИ УЖАСА И ЉЕПОТЕ

(Михајло Орловић, *Крв на флауџи*, Арт принт, Бањалука 2012)

Пјесник, приповједач, романијер, новинар, сценариста и водитељ, аутор ТВ емисија, неуморни путник по давно зараслим завичајним стазама, звјездочатац и гонетач људских судбина Михајло Орловић је управо објавио своју шеснаесту књигу. *Крв на флауџи* је његов седми роман и дјело у којем је, након дугог бауљања по мраку, кроз кошмарске предјеле зла и општег посрнућа, најзад угледао трачак свјетлости. Након *Пашичаре* која је у својој грозоти дочарала ужас „комплетне ратне деструкције људског бића“, *Крв на флауџи* својим сребрним звуком показала да се појединац може спасти љепотом која подразумијева, по Крлежи, „морално-интелектуалне напоре који су човјека створили човјеком“.

Орловић је вријеме описано у *Флауџи* провео као репортер са западнокрајишког ратишта, увијек на домак прве линије, са пушком и репортерском биљежницом, у родном крају, околини Санског Моста, који се у свом мултиетничком конгломерату становништва поново претворио у крвави босански лонац, као и у Другом свјетском рату када је само на једном мјесту, у Шушњару, камом и каменом поубијано више хиљада Срба, Јевреја и Рома.

Орловић је у том дивљању остао и без завичаја, људског исходишта, дјетињства јер је и његово село (Босански Милановац) остало заробљено иза граница раздвајања исцртаних дејтонских карата.

Роман, дакле, обрађује ратну тематику, као и већина дјела овог писца. Али, ратна драма у свим аспектима своје историјске реализације није доминантни предметни квалитет Орловићева приповиједања. Његов новинарски афинитет, тежња за јасном, вјеродостојном информацијом дошли су до изражаја у панорамском описивању догађаја везаних за распад бивше Југославије, зграде подигнуте на погрешним про-

рачунима која је постала „кућа мржње“ усмјерене против оних коју је, без суђења и могућности доказа и одбране, требало „на врбе“. Сцене дављења недужних тенкиста ЈНА на сплитској риви или дивљања муцахедина, хамза који се у својим убилачким нагонима нису заустављали чак ни пред својом браћом по Алаху, којима је злочин постао атрибут етичког и вјерског кодекса описан је у грозоти своје беспримјерне анимализације. И, то је истина. Али, описана збивања која су дио неизбрисивог памћења савременика само су оквир унутар којег се утиснула слика са својим мрачним дубинама, сва из „густине“ и „егзистенцијалне дрхтавице“.

Писац „раскошне тамне имагинације“, како су Орловића окарактерисали његови претходни критичари, схватио је да, како је писао академик Жарко Ђуровић, догађај служи „за заснивање драме“, али причање не смије да се лиши драгоцјеног „имагинацијског уплива“ јер се литературом „ништа не доказује него показује“. Роман није хроника. Као и остале врсте жанра ни ратни роман се не одриче удјела фантастичног, синтетичног „елементе реалног и маштовног“. У дјелима писаца наглашене индивидуалности и специфичног дара реално и маштовно коегзистирају „у пуном креативном замahu“. Аргумент за овакву тврдњу Ђуровић налази у романима Бранка Ћопића и Михајла Лалића. Огромне разлике које постоје међу романима ове двојице писаца лежи не само у посебностима њиховог темперамента и сензибилитета него и у „вегетацији“ измаштаног која испуњава простор њихових романа. Ћопић се ослања на фантастику бајки и шаљивих народних прича (његово последње дјело зове се *Злајне бајке о људима*, зар не?), а Лалић на језовита казивања о томе да свако носи у себи властити пакао, свог ђавола који представља метафоризацију мрачних, сатанских нагона човјекове природе у застрашујућем окружењу горе лелејске. У том смислу Орловић у *Флауши* даје специфичан спој „реалистике и фантастике“, залаже се, како је писао Борис Вишински, „за процес поновног зачаравања свијета“. Више у прози него у поезији (по нашем суду Орловић је убједљивији као приповједач) он показује живи интерес према најразличитијим формама маштовног казивања, како оног фолклорне провенијенције које сусрећемо у митовима, бајкама, легендама, предањима, проклетствима и бајањима, облицима кондензованог колективног страха пред силама непознатог тако и у фантастичним дожи-

вљајима усамљеног појединца у демонијачном свијету лишеном атрибута људскости. Кратке прозе које представљају „мали простор велике густине“ или разгранате форме романа пружају аутору нијансиране могућности инкрустрације његових тамних визија у свијету притиснутом злом које се отргло контроли. Између два основна усмјерења фантастичне приче, оног који „поремећај“ открива у изокренутој слици непрепознатљиве стварности и оног у које свијет, макар извана, чува своју препознатљивост (стабилност разумом успостављених односа), али се у човјеку дешавају непојамне промјене ((услед страха, бола болести, физичке и психичке патње, глади, врућице, несанице...)) оних који му измичу испод ногу било какво упориште, одводе у кошмарска стања сна, халуцинација, сомнамбулизма, панике, лудила или суицидних стања) - писац „Флауте“ се опредјељује за овај други модус скрибенди показујући задивљујућу способност да испод индиферентног лица ствари открије стравична обличја паралелне (паранормалне) стварности.

Рат као разорни талас ваља пред собом плитки слој свакидашњице и избацује на површину наслаге страве и ужаса који опасно угрожавају крхку људску егзистенцију. У Орловићевим ратним романима, главни догађај, простор - временска мрежа збивања, строго се поштује. Свуда пуца, земља се урушава, авети мржње улазе у људе, по стају ирационални окидач злочиначке акције, отварају старе ране и буде нове страхове.

Имена локалитета, нарочито оних удаљених, остала су неизмијењена, али је она која представљају мизансцен крвавих дешавања преиначио, дао им застрашујуће димензије „последњих ствари“. И док је забита касаба у Подгрмечу само незнатно измијенила име у Булин, брдо изнад ње, на којем је буквално искасапљен заробљени српски борац, умјетник, пацифист, претворило се у Злоимењак, некакво предворје пакла на којем су подивљали „ратници“ камерама снимали „подвиге“ своје поремећене психе

Сама ратна тематика подразумева ново обасјавање локалних и индивидуалних истина, сукобљавање на националном, социјалном, вјерском, породичном и индивидуалном плану. Ликови су груписани по принципу биполарне опозиције, међусобног сучељавања и контрастног дубинског обасјавања екстремних ситуација ратом поремећених егзистенција.

Нико није у „својој кожи“, у „свом животу“, сви су, више или мање неспремни, убачени у жрвањ времена. Главни јунак је Бранко, иначе поријеклом Грмечлија, кога је почетак рата затекао као професора флауте у једној сплитској школи. Он је стваралац, који је свој таленат наслиједио од оца, самоуког народног умјетника фрулаша који је, над отвореном јамом на Шушњару натјеран, звуком своје свирале испраћао у смрт сународнике да би им се на крају и сам придружио. Бранко је управо због тога осјећао нелагодност кад се од њега очекивало да засвира пред већом групом људи, Он је своју душу исказивао у тренуцима стваралачке егзалтације, сребрним звуцима инструмента који га је приближавао доживљају чисте љепоте. Од свега на свијету он је највише волио своју кћер и своју сребрицу, како је од милоште називао флауту са којом је проводио најиспуњеније тренутке живота. Та флаута и није била предмет „од овога свијета“, она је у рукама надахнутог умјетника постајала (Моцартова) „чаробна фрула“, магијски предмет који је човјеку отварао перспективе недосегнутих, обасјаних видика, земље чудеса, снова и љепоте.

Дубокиом жељом везан за завичајно тле и традицију Бранко је сновао да компонује свиту од седам пјесама (чворова на црвеној врпци инспирације) о дјевојци Мари на којој се, као дјетету, задржао посљедњи поглед невино погубљеног оца, а која је тим погледом добила обавезу да освети његову крв. Као одрасла, да би извршила своје судбинско послање, Мара се одметнула „гори у хајдуке“, али је успјела да врати дуг крви тек као плесачица која је у току заносне игре извадила из косе нож и усмртила силника.

Када је дошло до суноврата, Бранко се нашао у завицају не раздвајајући се, чак ни на линији, од своје сребрице тражећи у њеном звуку лијек за рањену душу. Његова кћерка Косара наслиједила је храброст, истинољубивост, љепоту, поштење, али и активизам човјека који се не предаје злу. Она, као и Мара, посједује и чудесну љепоту, а њене љубичасте очи у чијој се боји мијешају одблесци мора и ужареног западног сунца попримају на махове фасцинантно зрачење. Након одгледане касете на којој је својим очима видјела ужасну смрт свога оца и искежена лица убица, и то у гро плану да им се не би могао оспорити заслужени „комад славе“, она одлучује да својим дјелом настави очеву инструменталну маштарију, учи-

ни исто што и епска јунакиња чији је подвиг постао њена животна опсједнутост.

Више стјечајем околности, након громоморне епизоде са изродом, ратним профитером, „угледним привредником“ и побожником чији је позамашни трбух красио масивни златни крст из Хиландара, а који је шуровао и са самим ђаволом, а своје дужнике живе затварао у шахтове да их изједу црви и оглодају пацови, нашла се, vise игром случаја него својом вољом, у Булину, контаминираној касаби у којој рат никад и није престао да траје.

Простор и вријеме код Орловића, Видимо, маркирају се као „изузетне значењске категорије“. У њима се образује атмосфера неопходна за акциони иступ јунака и његову вјеродостојну психолошку портретизацију. У центру моћи, као признати господар касабе, издваја се „ратни херој“ Кенан који, окружен буљуком подивљалих, ретардираних послушника, „жари и пали“, и чијим поступцима влада „усковитлани хаос индивидуалне психологије и психопатологије“.

Дежмекаст, ријетких зуба, косе боје изгорјелог дрвета Кенан је на животном старту имао зацртану улогу губитника. Нечисту крв је наслиједио од родитеља чији је сусрет трајао тек једну ноћ и које је, живећи читав вијек одвојено, везивала само мржња. Захваљујући стрицу, накази који је брадом дотицао кољена, а кога је морао након смрти ломити да би га било како сахранио, доживио је своје прво девијантно сексуално искуство које није прошло без посљедица. Рат је за Кенана био право вријеме. У униформи, наоружан до зуба, он је бахат и суров, заборављао своју безначајност доживљавајући готово оргазмично сладострашће гледајући смртни страх оних којима ће он задати посљедњи ударац.

У центру једног суровог циркуса, једне очајне менаџерије дегенерика, застрашујућих сподоба, убица („...Поред Косаре је протутњало нешто налик на горицу. Није човјек, а није ни животиња. Имало је кратке и дебеле ноге, труп пљоснат. Глава му је била готово урасла у рамена. Вирило је старо ћелаво тјеме... Он је она наказа што је играо трбушњак пред њеним оцем док је он свирао флауту. Тада је изгледао као кобра која извирује из корпе.“) које писац приказао у пуној сугестивности њихове физичке и психичке девијантности. У изгледу, наступу и говору они, не ријетко, посједују анимална својства, па и њихови надимци који „покривају“ читаву лич-

ност често асоцирају на њихове животињске сроднике. Овакви надимци, ипак, нијесу резервисани само за јунаке који оличавају тамни образ времена. Старац Кале, Кенанов таст, коме је зет осрамотио синове, Фикретове аутономаше које је, заробљене, голе провео кроз касабу, извргао општем руглу, а затим бацио на ватрену линију са које се они нису вратили, који је понизио и унесрећио његову јединицу Хану, постао је тужни мајмун који својом несрећом забавља пијане госте у зетовој биртији. Овај сатрвени човјек је знао да све има своју мјеру и зато је ријешио да стане на пут силеџији који уништава све чему се приближи и чега се дотакне.

По принципу биполарне опозиције нашла се Косара – сама. Њу покреће жеља да се освети очевим убицама. Освета је, бар на почетку, њен епски дуг и етички подстицај акције. Али, колико се приближава циљу, она све више губи на почетној одлучности. Заштићена амајлијом сребрне флауте, музике која се ни од куда, али и из неба и земље појављује у тренуцима опасности или неразрјешивих моралних дилема, она посустаје у својој одлучности све увјеренија да се зло не побјеђује злом, да је људска величина у праштању, уздизању изнад ковитлаца себичности, мржње, анималних нагона, крви који унижавају личност, потиру перспективу њеног људског уздизања до свјетлости.

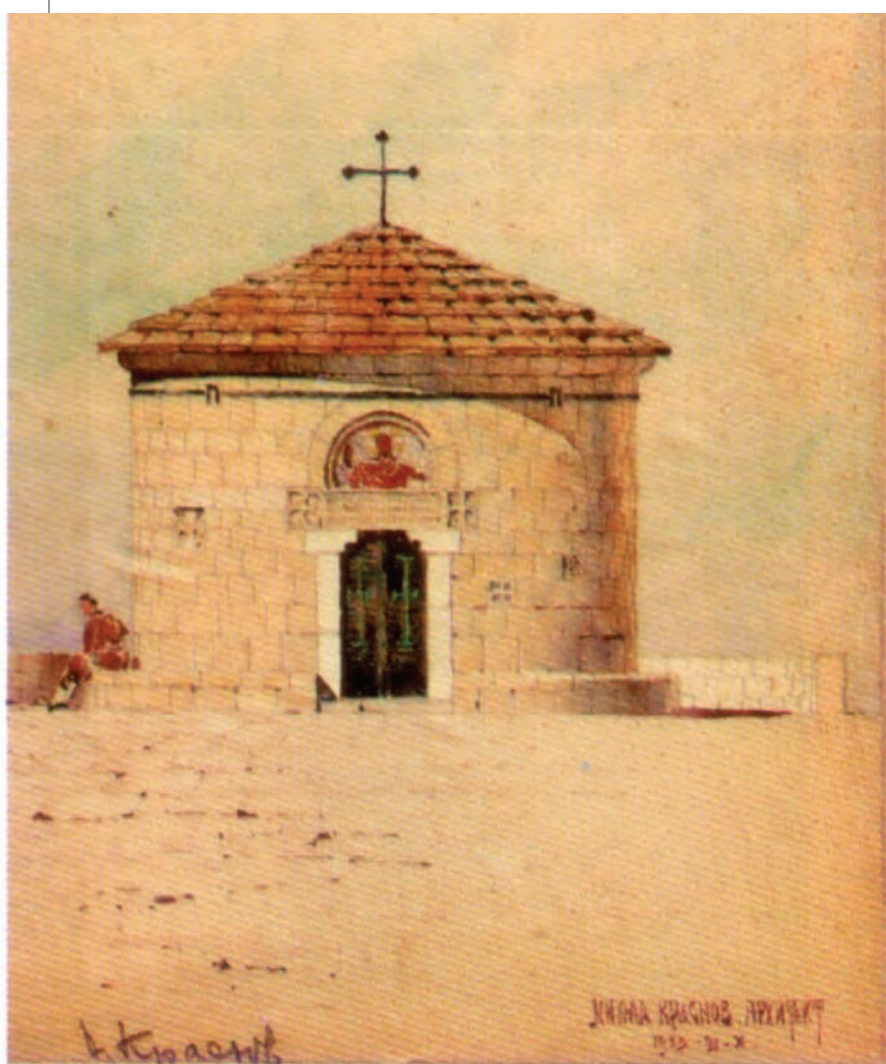
Осим протагониста из два ратом супротстављена свијета Орловић као „дјејствујуће лице“ уводи музику. Њу је стварао умјетник, Косарин отац, уносећи у њено звуковље висине и обасјаности своје душе, страст и љепоту испуњеног човјековог постојања. И када је звјерски измасакриран на Злоименику, умјетник је наставио да траје у свом дјелу, музици која сугерира хармонију свемира и наткриљује појединачно људско трајање. У Орловићевом дјелу музика има магично значење. Она опомиње, брани, усмјерава, подстиче унутарње силе бића, указује на могуће развезивање чворова судбине чак и онда када понестане снаге и пред усамљеним појединцем почну да се отварају пукотине безнађа. Музика опомиње и човјека испуњеног злом да се заустави у својим мрачним наумима, схвати да мржња води у пропаст, али да увијек постоји нада спасења, ако се покаје и пружи руку помирења.

Из странице у страницу, из епизоде у епизоду, Орловићеве приповједне предјеле натапа озвучје флауте доводећи ову језиву причу, као у бајци, срећном завршетку. За разлику

од претходног романа, дакле за разлику од *Пашичаре* у којој ратно зло гута своје протагонисте, у „Флаути“ постоји излаз. Човјек музиком (умјетношћу) савладава удаљености, отуђења, самоћу, празнину, проналази свијетли разлог постојања, дарује себи драгоцјена зрнца љепоте и људске блискости.

У Орловићевом дјелу прожимају се реално и маштовно, све је до краја препознатљиво (чак и запамћено из прошлости која нас још заплъускује страхом и несаницом, али и замаштано у распону од магије и проклетства до свијетле чаролије испуњених снова о оствареној срећи. Дјело се одликује унуташњом драматичношћу и инвентивним поступцима моделације романескне материје, поступцима функцијске и фикцијске прозе наглашеног асоцијативног разграђавања и емотивног озрачења што текст чини прихватљивим читаоцима различитих укуса и диферентних рецептивних нивоа.

Писана дотјераним и живописним стилем „Флаута“ показује не само даровитост свог аутора него и оригиналан начин приступа ратној теми која доминира у динамичном простору савременог романа РС.



ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Ж. КОМАР:

*Нови и ревидирани најновији
источне Херцеговине*

Аћим ВИШЊИЋ:

*Српска национална идеја и
схваћање црногорске историје у
његошевим краћим њјесмама и њјесмама*

Прослављење
капеле

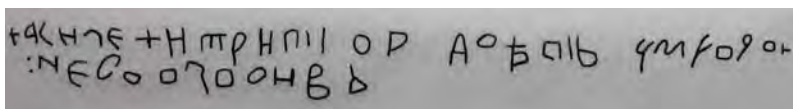


Горан Ж. КОМАР

НОВИ И РЕВИДИРАНИ НАТПИСИ ИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ

1. Напис Трипка Радојева у селу Горње Брестице код Билеће

Напис у билећком селу Горње Брестице лежи крај локве, на бријегу, у групи од четири дебеле плоче, од којих сјеверна носи дворедни натпис урезан у западној страни споменика. Изнад натписа, на водоравној површини, види се кратки мач и штит са украсом или грбом, розета и млади мјесец. Споменик има димензије 1,82 x 0,77 x 0,40 м. Мач је димензија 71 x 19 цм, а штит 53 x 38 цм.



+ А СИЕ ЛЕЖИ ТРИПКО Р[А]ДОЉВЬ. УМРО, А ВИ[Љ]:(К) [С]НЕ
ОВО ЗБОРИВЬ

Напис гласи: „+ **А сие лежи Трипка Радојев. Умро а вик
сне ово зборив.**“

2. Напис у селу Јасена код Невесиња

Село Јасена лежи у веома пространој крашкој површи која се простире јужно од планинског гребена Вележа. Некропола која чува ћирилични натпис налази се јужно од главног дијела села.

Напис је у два наврата објавио заслужни епиграфичар проф. Марко Вего. Његово тумачење, међутим, није до краја исправно и стиче се утисак да се уважени претходник краће задржао на лицу мјеста, или, могуће, није био на некрополи у Јасени него је натпис пружен на темељу неког снимка или одливка. М. Вего казује о различитим типовима споменика, али овај споменик са натписом означава као сандук. Некропо-

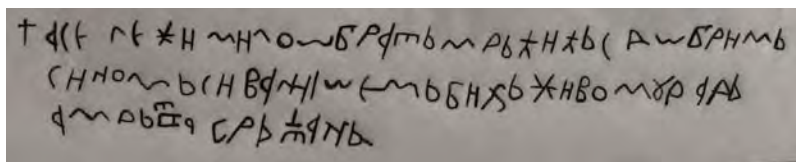
ла је састављена од великог броја плоча међу којима има и јако великих и четири сандука. На једној плочи (2,35 x 1,85 x 0,50 м), на њеној западној страни, урезан је натпис Мрђића о којем је овдје ријеч. Поред ове некрополе, којом доминира велики крст позициониран у непосредној близини, сјевероисточно (3,12 x 1,17 x 0,44 м), више стотина метара источно, крај куће Славка Буквића, лежи још једна јако велика плоча. Натпис са некрополе у Јасени је, прије Вега, објављен од стране Вида Вулетића-Вукасовића и Љубе Стојановића – такође погрешно.

Непосредним увидом протеклих дана нађено је да је натпис нестручно и дјелимично маркиран фарбом што сам последњих година уочио на неколико средњевјековних натписа у области Невесиња (Горња Трусуна), Дабра (Љути До), Билеће (Радмиловић Дубрава) и Гацка (Дулићи). О томе сам у више наврата известио Завод за заштиту споменика у Бања Луци.

Марко Вега је натпис у Јасени пружио на начин да је његовим читањем постигнута пуна логичност натписа. Он, пружајући неадекватну латиничну транскрипцију, натпис чита на слjedeћи начин: „+A se leži Milobratъ Mrđićъ (Mrđićićъ) s dobrimъ sinomъ s Ivanišemъ. Bih živomu radъ a mbrtva saranihъ (sahranih)“.

Тешкоће се јављају код последње ријечи натписа: „САРАНИХЪ“ за коју, види се то и површним погледом, једноставно нема мјеста у простору који је обиљежен завршним знаком: Ђ. Пажљивом анализом словних знакова види се да је овдје у питању сасвим други глагол: „СРЕТАМЪ“.

Да видимо како заправо изгледа натпис у Јасени.



+ A SE LEŽI MILOBRATЪ MRĐIĆIĆЪ S DOBRIMЪ
SINOMЪ S IVANIŠEMЪ BIHЪ ŽIVOMU RADЪ
A MRŤVA SRĚTAMЪ

Дакле, натпис гласи: „+ **А се лежи Милобрат Мрђић с добрим сином с Иванишем. Бих живому рад, а мртва сретам.**“

М. Вега је у свом Зборнику (1964, том III) пружио посве нејасан снимак натписа који није употребљив, али је његова потпуна логичност одбијала од предузимања пута и непосредног увида. Ипак, увидом на лицу мјеста, уочена је неодрживост ријечи: „саранихъ“ и због недостатка простора за њено укlesaвање и због тога што овдје једноставно не пише тако. Милобрат Мрђић наине казује да се радовао добром сину, а сада га мртва среће (дочекује). М. Вега није видио слово „омега“ које се јавља поред „О“ у имену Милобратовом. Лично, вјерујем да је то доказ да он није видио овај натпис на лицу мјеста.

У првој реду натписа постоји „омега“ након слова „О“, а клесар дослиједно употребљава танки полуглас. Но, биће то важно за коначно разријешење натписа, он тај полуглас у одређеним ситуацијама „приљубљује“ одговарајућим словима. То управо чини у последњој ријечи другог реда, а то ће учинити и у последњој ријечи натписа, што је код М. Вега могло изазвати забуну уколико се служио снимком или неким одливком. У непосредном увиду, увјерен сам, овај аутор би правилно прочитао последњу ријеч. Када се пажљиво погледа завршетак другог реда натписа, тада ће се видјети да је танки полуглас својом мало искошеном окомитом линијом уграђен у слово „Д“ те формира његову десну ножицу. Исти поступак је поновљен у завршници натписа гдје је десна нога слова „М“ клесаног као асиметрично „М“ (тендира облику са укрштеним ногама), својствено и ранијим периодима, пројектована у линију која „избија“ из обрине омче танког полугласа. Иначе, клесар је „М“ израдио у три варијанте: обло, изразито угласто и ово последње, асимитрично, које подсећа на „М“ са укрштеним ногама.

Но, овакви пропусти ни случајно не умањују вриједност рада М. Вега на босанскохерцеговачкој средњевјековној ћириличној епиграфици. Аутор је скренуо пажњу на податке о Мрђићима казујући да се хумска породица Мрђић јавља у повељи великог кнеза Андрије из 1247-1249. године, те да их има у Требињу у првој половини 15. вијека. Он натпис правилно опредјељује 15. вијеку.

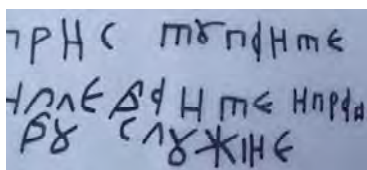
Било би занимљиво погледати још нешто. У селу Фатница, у предјелу средњевјковне жупе, постоји високи украсени сандук са вишередним ћириличним натписом на источној, ужој страни. Натпис сам, као ревидирани, објавио у часопису „Слово“. Покојник коме је израђен споменик у Фатници носи име Иван Мрчић што је исто као Мрђић. Могуће је да се на тај начин ово старо хумско презиме јавља и у Фатници 15. вијека, јер је натпис на тај начин датиран. Опажа се, међутим, пажљивим маркирањем словних знакова овог натписа, још нешто. Извјесна сличност словних облика са натписом у Јасени. И овдје је клесар уметнуо танки полуглас у слова, па је чак једно слово „Л“ располутио наглавачке окренутим полугласом (ред VII). Слово „В“ клесано је на исти начин (ред I), а одређена слова, попут „Х“ (ред III, VII) и „У“ (ред VIII, IX) формирају карактеристичне завијутке. И поред одређених разлика, ваља скренути пажњу на идентично уклесано слово „Е“ у оба натписа. У натпису из Јасене, у проблематичној последњој ријечи натписа, једно мало, чек тешко уочљиво надредно „Е“, клесано је орјентисано према горе. Ово слово има потпуно праву „окомиту“ линију, подсећајући на брзописно „Е“, а исто такво „Е“ се налази у натпису Ивана Мрчића у Фатници (ред VII). И слово „Ж“, иако се разликује у првом реду натписа Ивана Мрчића, надаље је, по својој асиметричности, идентично натпису у Јасени. Клесар је и у натпису у Фатници комбиновао „омегу“.

Вјерујем да је овдје у питању још један носилац знаменитог старог хумског презимена. Постоји и одређена сличност у облику слова ова два натписа.

3. Најстарији властелина Рагича Пићевића у селу Клечак у Дабру (у цијелости))

Натпис који бих овдје пружио, овога пута комплетно, налази се крај извора Требесин у Дабру (с. Клечак). Лежи у саставу некрополе која лежи у близини манастиришта, чија се врло стара црква, дакако рушевна, налази мало јужније. Натпис није објављен, изузев што га је покушао прочитати истраживач Дабра етнограф Петар Шобајић. Натпис је јако неуредно урезан на ужој западној страни крупног стећка типа сандука са постолем који лежи преврнут на јужну страну. Натпис, који сам раније објављивао, састављен је, ипак, из два дијела.

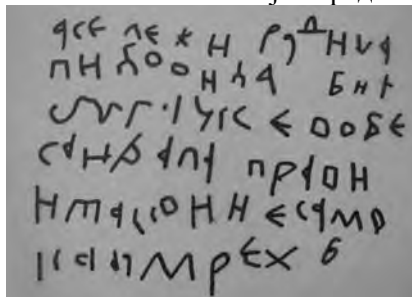
Први, троредни натпис, у горњем дијелу западне стране стећка, представља позив покојника да се с поштовањем приђе споменику и гробу, а други, шесторедни, садржински цјеловити, урезан је у доњем дијелу, при постаменту. Он помиње Радича Пићевића који је припадао значајној дабарској властелинској фамилији. Натпис помиње Радмило Пекић, наводећи неуспјело читање П. Шобајића у првих неколико ријечи: „*Асе лежи Раенуа Пићовић бих слуја...*“ Било је јасно, видјевши читање Шобајића, да натпис није тачно прочитан ни у дијелу који је читан и понуђен. Како ће се видјети, натпис је датиран поменом војводе Сандаља Хранића. Читањем овог натписа, пронађен је гроб историјске личности Дабра Радича Пићевића. Познато је да су Пићевићи прибравани угледнијој властели старог Дабра, а Радич се помиње 1429. године.



Први дио натписа

ПРИСТУПАИТЕ
И ГЛЕДАИТЕ И ПРАВ
ДУ СЛУЖИ[Т]Е

Постоји могућност да су слова „И“ и „Г“ у посједњој ријечи првог дијела натписа састављена у један знак на што би упућивала окомита линија поред слова „И“.



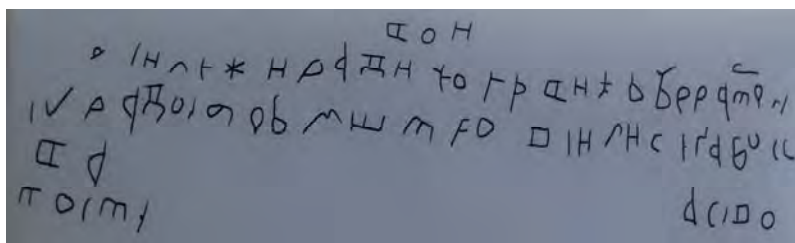
Други дио натписа

А СЕ ЛЕЖИ РАДИЧА
ПИЋОВИЋА БИХ
СЛУГА У ВОЕВОДЕ

САНДАЛА ПРАВИ
И ТАКВИ ИЕСАМЪ
КАДА МРЕХЪ

4. *Наййис у селу Пресејка код Невесиња*

Натпис је урезан веома невјешто у сјеверну дужу страну стећка сљемењака који је у међувремену полагао. На тај начин натпис је, доспијевши у водоравни положај, трпио велика оштећења задржавањем воде и кородирањем. Натпис је уочио и поменуо истраживач стећака Шефик Бешлагић, који је, међутим, оцјенио да је натпис нечитљив. Помном анализом и маркирањем уреза глијета, нудим један могући поглед на садржину, с напоменом да бих у будућности покушао са коначнијом анализом и последњих редова натписа о којима вјерујем да носе поруку о погибији и особи која је споменик подигла. Споменик се налази у близини села Пресејка код Невесиња, под гребеном Црвња, у саставу мање некрополе састављене од девет споменика са три сљемењака међу којима је централни огроман.



А СИ ЛЕЖИ РАДИВОИЕ ОГРВ(У)ИЋ З БЪРАТАН
[И]Ч[ЕМ] РАДОБРЪ([АТО]М ШТЪО ВИРИ СИНА БОК
ЧИ[Н]А ... А ОВО
ПОСАТ[ВИ] ...

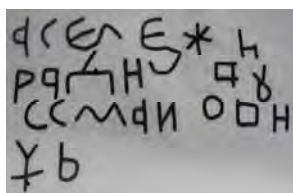
Гле, лежи Радивоје Огруић с братанићем Радобратом што вири сина Богчина...

5. *Наййис Рагича Вукмановића у билећком селу Файница*

У православном гробљу билећког села Фатница, у западном, рубном дијелу гробља, лежи средњевјековни спо-

меник типа дебеле плоче са ћириличним натписом у њезином западном, надглавном дијелу. Ово је једини сачувани стећак у порти. Натпис је клесан невјешто, словима различите величине и на изразито неравној подлози.

Плоча носи и грубо урезану представу човјека који у десној руци држи дугачки мач оборен надоље, а у лијевој руци копље са великим вршком. Његова оружја су у односу на тијело предимензионирана. Међутим, у западном, надглавном дијелу стећка, почевши од вршка копља, пружа се четвороредни ћирилични натпис, изузетно тежак за уочавање, па и читање, који изгледа овако:

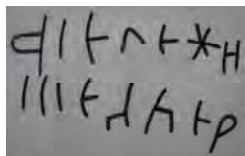


1,70 x 1,14 x 0,48 м

А С Е Л Е Ж И
РАДИЧ ВУ
КМАНОВИ
Ћ Ђ

Натпис је, тачно га прочитавши, објавио М. Вега. Овдје је пружен тачно онако како је уклесан и према тренутном стању. Може се предпоставити да је натпис у међувремену трпио одређена оштећења, као што је горњи дио десне окомите линије слова „И“ – последњег знака првог реда натписа. Натпис сам пажљиво маркирао и том приликом уочене су одређене разлике у односу на цртеж-снимак уваженог Вега. Вега је уочио да је широко слово „Ч“ урезано у форми латиничног U са широком апертуром, везано за слово „Е“ у првом реду. Међутим и прво „Е“ првог реда је везано са сусједним словом „Л“. Крупнији превид учињен је код слова „Ћ“ као предпоследњег знака натписа. Вега се, наиме, учинило да једна кратка и свакако недовршена линија при дну окомите гредице слова представља његову десну ножицу. То, међутим, није случај, већ је слово напросто окренуто наглавачке.

Натпис је иначе позициониран наопако у односу на представу човјека са мачем и копљем.

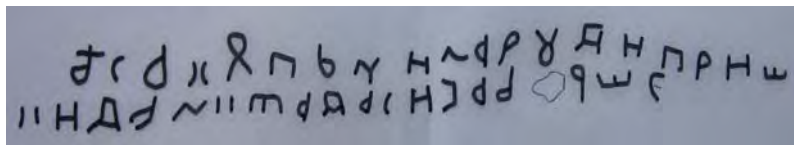
6. *Натпис Скендера у билећком селу Фајница*

А СЕ ЛЕЖИ
СКЕНДЕР

7. *Натпис у селу Горица код Стоца*

Натпис је урезан на горњој површини стећка – сандука на Горици код Стоца. Лежи у саставу тешко девастиране средњевјековне некрополе кроз коју је прошла цеста Столац – Чапљина, недлеко од чувене некрополе Радимља и недалеко од Попрати (Видоштак) гдје постоји сачувани споменик православне калуђерице Марије, жене попа Дабижива, из 1231. године. Натпис је позициониран уз јужну ивицу стећка. Моје анализе и читање натписа се јако разликују од читања уваженог претходника Марка Вега. Најприје, у предњој позицији уочавам јасно слово „јат“, а не „А“; у ријечи „жупаница“ се апсолутно не може, нити у трагу, уочити слово „Ц“, већ искључиво јасно, мада полегло „Ч“; слово „Д“ у првом реду посједује горњу хоризонталну црту; четврто слово првог реда с десна на лијево ипак тендира слову „В“ јер посједује уочљив значајан дио доње хоризонталне црте; слово „О“ у другом реду код М. Вега биће, ипак, слово „А“, а последња ријеч натписа може бити и „знадијаше“ и „падаше“. Важно је казати да је на дужој, јужној страни овога споменика, исклесана изузетна сцена витешког окршаја са два коњаника који се сукобљавају копљима и трећом особом која стоји позади, са одапињухим луком и стријелом. Ово оружје веома подсјећа на оружје представљено на надгробној плочи пред црквом у сусједним Ошанићима – задужбини Милорадовића-Храбрена. Натпис је, као што је чест случај у Херцеговини, карактерисан неправилним орјентисањем слова који се обрћу и наопачке. Посве сам сагласан са мишљењем М. Вега, који подсјећајући на присуство муслиманске фамилије Рудића на Ошанићима, казује да иако није познато другачије средњевјековно име за поље и преддио Видоштака, стоји могућност да се у натпису помиње преддио који је обухватао групу села са именом Руди.

М. Вего је натпис пружио на сљедећи начин: А СА ЖУПАНИЦА РУДИ: ПРИ[ТЕ]ШКИ ДАН КТО ДА СИ ЗНАДАШЕ.

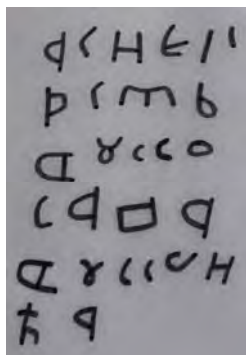


Ћ СА [ПИСА] ЖУПАНИЧА РУДИ ВЪИ[ТЕ]Ш
КИ ДАН КТАДА СИ ПЪА[Д]АШЕ.

Ја ово писа жупаница Руди: Витешки дан када си падао.

8. *Найѿиис у селу Дамрке у ѿаѿачкој Површи*

У Домркама се стари крст са припадајућом плочом налази у близини православне цркве и натписом помиње Вукосава Вукчића. Крст мјери 2,53 x 1,19 x 0,35 м. Натпис је вишередни, уклесан под хоризонталног гредом јужно. Крст посједује украшену плочу која у средишњем дијелу носи представу штита и мача под штитом 1,10 x 0,60 м са розетом у центру пречника 18 сантиметара. Крст се кречи. Још двије плоче, обје декорисане су позициониране с обје стране централне плоче са надглавним крстом. Јужно од села и врло стара православна црква Светог Димитрија са мјесним гробљем дужине 10,84 x 3,22 м. У сјеверном зиду се сигурно преознају уграђена четири стећка.



А С И Е К

Р С Т Ћ

В У К О

С А В А

В У К Ч И

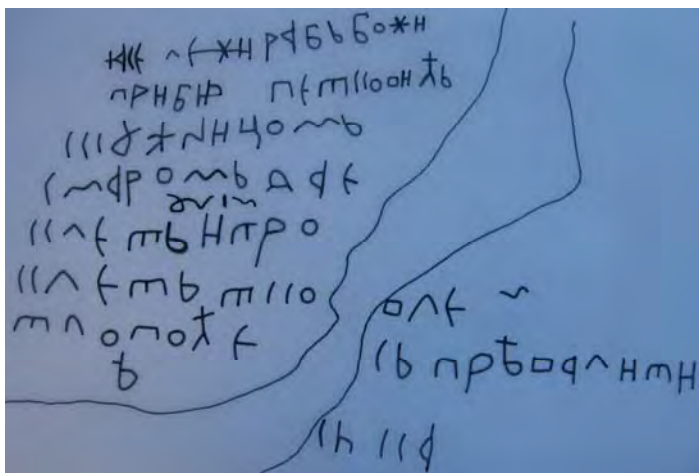
Ћ А

9. Натпис у селу Броћанац код Никшића

Овај натпис поменуо сам у прилогу никшићком часопису „Слово“ маја 2011. године (бр. 31-32, стр. 209, 213). Том приликом, услед недостатка времена, пружено је само име покојника: *Прибил Пејковић*. Каснијим детаљним увидима натпис је до краја растумачен. Помињао га је Шефик Бешлагић који није покушао читање.

И овај средњевјековни натпис који би се могао смјестити у 15. вијек, један је од нових са подручја Старе Херцеговине. У последњих неколико година уочио сам прегршт нових натписа у свим дјеловима ове области па је на тај начин могуће формирати другачију од постојеће представу о писмености наших средњевјековних предака који су овдје живјели у вријеме владарске куће рудинских кнезова Косача. Број херцеговачких натписа насталих током средњег вијека биће много већи него што се мислило.

Натпис је уклесан на великом стећку-плочи који лежи усамљен, западно од порте средњевјековног и данашњег гробља са црквицом Св. Јеванђелисте Луке (димензија стећка: 1,90 /W/ x 2,5 м /S/). Почиње знаком крста у горњем лијевој дијелу натписа и југозападног угла стећка. Он носи поруку о лицима која је овдје сахрањена: Прибилу Петковићу и његовој „кућници“ Мари. Натписно поље је изразито неправилног облика и уз десну ивицу натписа је интензивном корозијом формиран дубоки коси ров (NW-SE) веома разрованог и избјељеног дна које пружа контраст сивоћи стећка. И у рову се мјестимично уочавају дјелови слова која су каткад продубљена корозивним процесом. Слива су упадљиво неједнаке величине, од 2 до 12 цм.



+А СЕ ЛЕЖИ РАБЪ БОЖИ
 ПРИБИЛЬ ПЕТКОВИЪ
 С КУЋНИЦОМЪ
 С МАРОМЪ ДА Е
 УЧЕМ
 КЛЕТЪ И ПРО
 КЛЕТЪ ТКО [ОДО]ВЛЕ [МИ?]
 Т[Ъ]ЛО ПОЋЕ [ОД ВА]СЪ ПРЕВАЛИТН
 Ъ СЪ КА

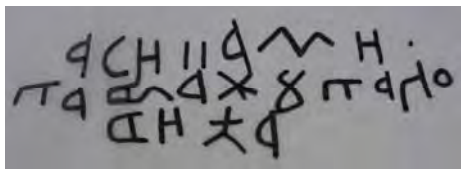
+ А се лежи раб Божји Прибил Петковић с кућницом с Маром. У чем да је клет и проклет тко одовле тјело пође од вас превалити...

Име покојника: ПРИБИЛ изведено је са лигатуром ИЛЪ на завршетку.

Стиче се утисак да је клесар уочио оштећење или разлику у квалитету материјала по средини сјеверне ивице стећка у којој је отпочео са клесањем. Све до краја седмог реда клесао је лијево од данашњег рова да би онда прешао ка средини плоче и почео скраћивати ријечи. Сјеверна страна стећка украшена је низом великих уклесаних крстова. Поред ове јасне поруке дубоки и пространи корозивни ров уништио је девети ред натписа у којем се јасно виде три последња слова која би могла представљати завршетак ријечи (сѡка) или број 21.

10. *Напопис Павла Жујановића у селу Градина код Гацка*

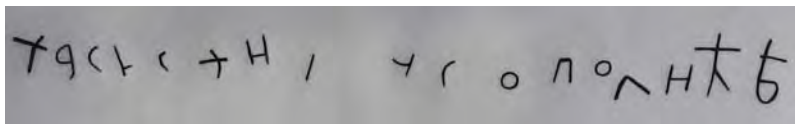
Напопис лежи на источном лицу крста смјештеном у самом селу. Крст је величине: 1,62 x 0,90 x 0,30 м.



А СИ КАМИ
ПАВЛА ЖУПАНО
ВИЋА

11. *Напопис у селу Глеђевици (Премилово Поље) код Љубиња*

Напопис је ситуиран дуж јужне ивице стећка-плоче који лежи на неколико корака од полеглог сандука са таписом Дучићу. Сачувани су само трагови.



+ А СИ [Л]ЕЖИ И[В]А[Н]КО ПОЛИЋ(Ћ) - реконструкција

12. *Напопис у селу Глеђевици код Љубиња*

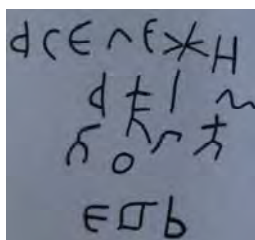
У близини Рашкојевог крста, на двадесет и три метра сјеверно, лежи гробна гомила са два масивна средњевјековна крста позиционирана у сјеверном ободу некрополе, ка селу. Крст који стоји источније мјери 1,56 x 0,89 x 0,42 м и он у свом вршном дијелу, на нарочито припремљеном напописном пољу, носи започети напопис: СИЕ ЛЕЖИ урезан врло крупним и дубоко словима. Други крст, мало западније, мјери 1,54 x 1,01 x 0,34 м. Грубље је израде.



СИЕ ЛЕЖИ...

13. *Напи́ис у селу Враћеновићи код Билеће*

Натпис је узезан врло грубо на малој плочи која лежи у западном дијелу централне средњевјековне некрополе у селу Враћеновићи у Опутној Рудини код Билеће (данас општина Никшић). Плоча је, посебно уз јужни руб, претрпјела велика оштећења. Двогодишњим прегледавањем и анализама доста крупних словних знакова, најприје је уочено велико слово „Ћ“ са двоструком хоризонталном линијом што подсјећа на ово слово са споменика Пићевића у Љутом Долу код Берковића (14. вијек), а затим и остала слова у трећем и четвртом реду натписа.



А СЕ ЛЕЖИ
АЋ[И]М
БОГ[И]Ћ
ЕВЪ

Овдје лежи Аћим Божићев.

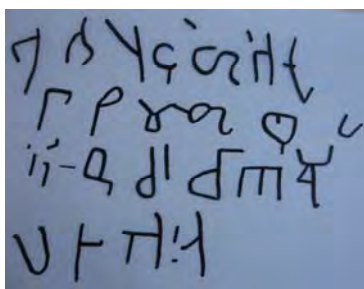
14. *Напи́ис Грубача у селу Броћанац код Никшића*

Натпис лежи на стећку типа плоче величине: 1,84 x 1,14 м. Плоча је финије израде, украшена тордираном врпцом. Дјелује као усамљени споменик постављен источно од цркве и гробља Св. Јеванђелисте Луке у Броћанцу. Предио око цркве обилује хумкама са стећцима.

У Броћанцу, у гробљу цркве Светога Јеванђелисте Луке, формирано је гробље 18., 19. и 20 вијека управо уз некрополу средњега вијека којом доминирају два висока сандука на постољима са представама коњаника. 1933. године, биљежи се укоп Ђукне Даковића са дјецом под срећак у западном дијелу гробља.

Када се крене у смјеру исток-сјевероисток, послије сто педесет метара наиђе се на мању некрополу на гомили са двије плоче од којих већа, западније смјештена, мјери 2,25 x 1,74 x 0,35 м и посједује украс уз рубове у виду тордиране врпце. Још источније, на сто метара, лежи већа некропола на гомили састављена од плоча украшених тордираном врпцом. Један стећак на прелазу из средишњег ка јужном дијелу гробља носи представу крста. И овдје, на плочи у источном ободу некрополе, биљежим укуп у 20. вијеку: „1924. ГОСПОДИНУ ВОЈИНУ КРСТОВУ ЈАНИЧИЋУ КНЕЗУ. АНДРИЈА П. САЗИДА“. Још источније од ове некополе, налази се усамљена плоча са натписом Грубача о којем је овдје ријеч. И овдје је очигледно једна средњевјековна некропола одабрана за сахрањивање током Новог вијека.

Пружам овдје цртеж натписа са свим препознатим урезима глијета:

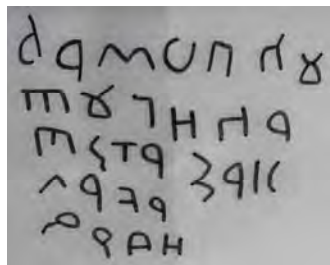
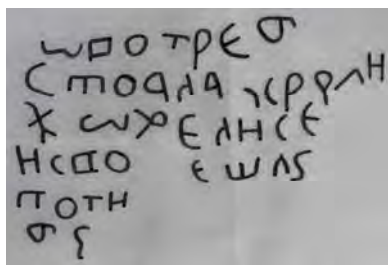


1,84 x 1,14 м

А СЕ ГР[О]БИЊ
ГРУБАЧ
А БРАТУ
ЧЕДА

15. *Натпис у селу Бјелoшев До код Љубиња*

Натпис лежи на сјеверној страни гроба уз сеоски пут ка Бјелoшевом Дoлу. У питању је гроб састављен од плоча. На натпис су указали истраживачи љубињских старина Бојан Турањанин и сарадници, који су по казивању мјештана открили сјеверну-западну страну гроба. Постоји и надглавни крст са оштећеним натписом. За сада није видљив преостали, последњи дио натписа.

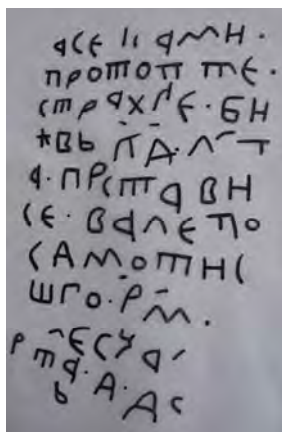


ОВО ГРЕБ
СТОАНА КРАЛИ
Ћ[А]. ОЖЕНИ СЕ
И СВО[М]Е ОЦУ
ПОГИ
БЕ

НАМАКНУ
ТУ[Р]ЧИНА
ТЕ ГА ЗАК
ЛА ЗА
РАДИ...

16. *Найиис иројојоја Сїрахиње у селу Фојница код Гацка*

Натпис је уклесан крупним словима на плочи у крајњем сјеверном дијелу гробља на вршној главици. Плоча је утонула у земљу и на њој је мијешан бетон. Трпјела је оштећења. Не могу а да не скренем пажњу на „попа Страхињу“ знаменитог иконописца 16. вијека.



А СЕ КАМИ.
 ПРОТОП[РЕСВИ]ТЕ[РА]
 СТРАХ[И]НЕ. БИ
 Ж[И]ВЪ ПД. (84) ЛЕТ
 А. ПР[Е]СТАВИ
 СЕ. ВА ЛЕТО
 С[Е]ДМОТИС[У]
 Ш[ТА]ГО. Р (100) М (40).
 МЕС[Е]ЦА [М]
 АРТА .Д. 4 Д[А]
 [Н]Ъ

А се ками протопрезвитера Страхиње. Би жив 84 лета. Престави се у лето седмотисуштаго сто четрдесето (1632) мјесеца марта 4 дан.

ЛИТЕРАТУРА

Горан Ж. Комар, *Найџиси црквџиџа и манасџирина у околини Билеће* (Жудојевићи, Радмиловић Дубрава и Врања Дубрава) Нова Зора, Часопис за књижевност и културу, јесен/зима, 35/36, 2012/13, стр. 375-385.

Г. Ж. Комар, *Живоџ ћирилице у средњем веку*. Неколико нових и ревидираних натписа из источне Херцеговине, Дијаспора, часопис за културу, год. XV, број 89-90, стр. 2-4

Marko Vego, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1980, 175-178, 217.

M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* II, Sarajevo, 1964, 12, 13.

M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, tomus III, Sarajevo, 1964, 43, br. 173, br. 198; M. Vego, *Iz istorije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1980, 261, 262

Šefik Bešliagić, Stećci. Kataloško-topografski pregled, Sarajevo, 1971, 344, 352, 381

Г. Ж. Комар, *Ћирилични најџиси из Сџаре Херцџевине*, Слово, часопис за српски језик, књижевност и културу, бр. 34-35, Никшић, 2011; Исти, *Ћирилични најџиси источне Херцџевине* (од Бољуна до Заслапа), Слово бр. 38-39, 2012, 229-242; исти, *Сџари ћирилични најџиси (од Враћеновића до новских села)*, Слово 31-32, 2011, 209-216; исти, *Найџис Боџана*

*Хашељевића 119 година након Трухелке и један необјављени
напис из Дабра, Слово 31-32, 2011, 217-222.*

Радмило Пекић, *Жуја Дабар у средњем вијеку*, Билећа 2005,
15, 202, 203

Ђуро Тошић, *Средњовјековна хумска жуја Дабар*, Београд,
2005, 9 – 11, 83

Петар Шобајић, *Дабарско поље у Херцеговини, антропогео-
графска испитивања*, Српски етнографски зборник књ.
LXVII, Београд, 1954, 40

Михаило Динић, *Хумско-шребињска власнела*, САН, Посебна
издања, књ. СССХСVII, Одељење Друштвених наука, књ 54,
Београд, 1967, 35.



Аћим ВИШЊИЋ

СРПСКА НАЦИОНАЛНА ИДЕЈА И СХВАТАЊЕ ЦРНОГОРСКЕ ИСТОРИЈЕ У ЊЕГОШЕВИМ КРАЋИМ ПЈЕСМАМА И ПИСМИМА

Није само један човјек од значаја увиђао и говорио да је Његош свим својим бићем, изгледом, духом, понашањем, храброшћу неустрашивом и прегнућем био оличење косовског витеза.

...,Али-паша Сточевић, умни и несрећни везир на Херцеговини, рекао је о Владици ову просту и дубоку истину: А Бога ми мога и дина, то је онај прави српски бан од Косова¹.“

„Прави цар у тој царској раси био је, несумњиво, Његош“, написала је Исидора Секулић².

И све је то у прилог одавно познатом народном увјерењу да га је сами Бог послао, да заувјек заустави заборав на Завјетно Косово и његово значење у српском памћењу и животворењу, на свим националним плановима.

То посебно данас знамо и дубоко осјећамо и, како вријеме буде одмицало, то ће постајати све очигленије и важније!

Иво Андрић пише и сљедеће: „У тим горама се Крсту служи а Милошем живи. И само у тој светлости разумљиви су судбина и дело Његошево³.“

¹ Иво Андрић, Његош као трагични јунак косовске мисли, стр. 10.

² Исто, стр. 10.

³ Исидора Секулић, Сабрана дела, Вук Караџић, Београд, 1985. Његошу књига дубоке оданости.

ПЈЕСМЕ

Тако у Његошевим мањим пјесмама та искра избија из дубина народнога и пјесникова бића, да читајући његова каснија дјела лако запажамо то вјековно таложeње народне душе, што извиискром искорачи до неслућених и недокучивих пјесникових висина.

У пјесми *Ловћен* јасно исказује народни дух око његова духовног и географског стожера, планине *Ловћен*:

„Ти добијаш сваког створа друштво
Што не сличи орлу ал` курјаку,
Ал Милошу или Карађорђу,
Отровне бљујеш анатеме
На вуковце,рода издајице“.

У пјесми - *САБЉИ БЕСМРТНОГА ВОЖДА (КЊАЗА) КАРАЂОРЂИЈА*, коју је Његош купио у Бечу 1. јулија 1837. године, гледајући је и милујући, пламено поје:

„Плачући те славим, с уздисањем гледам,
Кад ми на ум дођу твоја дјела страшна-
Кад си у рукама вожда и витеза,
Кроз полкове густе тирана људскога,
сијевала страшно и крвљу се мила,
Подижући Српство, круну му иштући“,

па наставља:

“Од твојега звука и моћна удара,
Тресла се је луна, премрска планета.
Ти светињо наша од српског тријумфа,
Вјечно ћеш ми бити знаком спомињања,
Великијех дјела оца отечества“.

Његошево Српство је стража стиховима и душама, оно кријепи и надахњује, оно је најелитнији израз народне душе и зато га Владика и Господар Црне Горе нигдје не изоставља.

Пјевајући црногорским нахијама, у пјесми *НАХИЈЕ*, он започиње:

“Црне Горе крајино и крило,
Родом сваким Италијо српска!“,

па наставља:

“Ко се тобом поредити може,
ал се дјелом храбрим показати?“

Ти си мати српске Горе Црне,
 Убранило соколовска гнјезда!“
 Ломећ Турке свободу си стекла,
 О нахијо и племе витешко!
 Одобило Спарте, Картагене,
 а Србаљах дико и похвало!“

Колико је сваки детаљ за Његоша био важан, да се нагласи и утврди српско име, свједочи и пјесма НАТПИС НА ТОПУ СА ЖАБЉАКА:

“Црногорци кад оно витешки,
 Жабљак тврди турски похараше,
 Онда мене старца заробише,
 На Цетиње српско донесоше.“

Можда, слједећи спјев-пјесма, на посебан начин и свакако, изнад свега дирљив и повише сликовит, наглашава Његошеву опчињеност црногорским амбијентом и његовим нарочитим изразом, а то видимо пјесмом: „ПЛАЧ ИЛИ ЖАЛОСНИ СПОМЕН, на смрт мојега десетољетног синовца ПАВЛА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША, ПАЖА ЕГО ВЕЛИЧЕСТВА ИМПЕРАТОРА НИКОЛАЈА I-ГО.“

Велика жалост поводом смрти дјечака из куће Петровића, сабрала је и старо и младо, па плач и ридање свих и, нарочито Његоша, тешко притиска душе, најближих највише и, у таквом амбијенту Његош пјева поново о Српству и његовој слави међу Црногорцима и слави Црногораца самих:

“Бед ти стоји тужан осамдесетљетни,
 Сиједијех власах а погнуте главе;
 Око њега кругом, а подобно њему,
 Војеведе српске, гњездо соколова.
 Љуто старц плаче из дубине срца,
 С њим гомила цјела и војводе плачу“!

У пјесми „Љубомиру Ненадовићу“, Његош казује основицу свога пјесничког, државничког, политичког и духовног програма:

“Хајде пођи равној Шумадији,
 Поздрави ми српске витезове:
 Нек не пашу сабље од јордама,
 Већ нек јашу коње од мегдана,

На Косову да се састанемо,
Да ми наше старе покајемо“.

Пјесма - ПОД СЛИКОМ КАРАЂОРЂЕВОМ, сасвим непосредно и јасно упућује:

„Само име Карађорђе
Кад Србину на ум дође,
Запламти се крв у груди,
Јуначко се срце буди“.

Тако се ликовало око Ловћена двигу Карађорђевог, а у кабинету Његошевом његова слика је заузимала истакнуто мјесто, па није недокучив и непосредни источник Посвете праху оца Србије!

У пјесми НИКОЛИ ВАСОЈЕВИЋУ, истим надахнућем поручује:

„Ратољупче старих добих,
Заудраго српско име,
Окади нам нашјех гробих,
Из пушакх што задиме.
На Турчина хитро скочи,
Нек се турска крв пролива;
Жртва ми је та милија
Него уље из кандила
И измирна и кадила“.

Колико је ропство за Његоша и његово „соколовско гнијездо“ било страшна ура види се и из ових слика пјесничких, пред којима је пролијевање турске крви, не само витешки чин, већ и наслађивање душевно, молитвенички чин херојства, а у име свете слободе и имена српског, царског и косовског.

На оваквим примјерима та, такозвана просвећена Европа би узвраћала грубим квалификацијама о тобожњем варварству Црногораца, у чему налазимо извориште Његошевих стихова;

„Зло чинити од зла се бранећи,
Ту злочина нема никаквога“, (*Горски вијенац*),

што јасно указује на природу и карактер култура, намјера и разумијевања већег, или мањег присуства божанског у култури народа и души њеног човјека.

Није наш Владика много марио за те лицемјерне приговоре европских званичника, јер се у његовој земљи и народу појавила „тмуша азијатска“, којој нема равне и која хоће да прогута његову земљу, па отуда и ови стихови:

„Мален свијет за адова жвала,
Ни најест га камо ли прејести“...
(*Горски вијенац, Посвећа*)

Пјесма КУЛА ЂУРИШИЋА непосредно саопштава тај став:

„Откад памте и причају људи,
Црмница је турачка крвница,
Црмница је српска перјаница,
Не бој ми се, добар побратиме,
Починићу брука на грдило,
Црмница ће она прва бити“ (стих. 175-180).

У тој завјетној преданости роду и достојанству,
„Гледе војску Срби из затвора,
Из бијеле куле Ђуришића,
Веселе јој граде из пушака,
Добро су се војсци посилени;
Грме турски на војску топови,
Дају Турци вољу за невољу,
Али су се добро препанули“ (ст. 445-450).

У пјесми ЧАРДАК АЛЕКСИЋА то исто, као ехо велике херојике и у име велике и свете слободе:

„Хвалите се по српској крајини,
Колико сте посјекли Тураках“ (ст. 215).

Код Његоша ништа није једноставно и без дубље, тајанствене основе:

„Но од ове тајне виђећемо нешто, ал за гробом само!...“ (*Мисао*, ст. 35).

Огромно херојско пожртвовање Црногораца и сјећање на своју витешку и људску старину и у име тога, „борба неп-

рестана“ има своју дубљу основу и пројектују на чудноватан начин властиту будућност:

“Будућност је наша велика таина,
која се садржи у оним њедрима,
из којих је наше проистекло биће“. (Мисао, ст. 35-40).

И, наравно све то има најдубљу, поуздану основу, из које је и нада и прегнуће без узмака:

„Ах, мисли свештена, слатка пишто душе,
ти ме увјераваш, увјераваш јако,
да частица јеси огња бесмртнога,
да имадеш својство са оцем свијетах“, (Мисао, ст.130).

Владика ни као духовник, пјесник, државник и човјек не затвара се у кругу свог национа, његова мисао је свјетска, његово понашање је господско, иако у оковима турског пакла; он зна шта је просвећени свијет, шта је био и шта треба да буде његов национ и „дружељубије, цивилизација.“

Превјерени Црногорци су такође браћа, ако не заборављају свој корјен, ако дишу старим сјећањем српским и таквијем грудима дишу. То јасно видимо у пјесми СРБИН СРБИ-МА НА ЧАСТИ ЗАХВАЉУЈЕ.

„Бих дочекан у Котору красно, у српскојзи кући Лумбардића. Ту три дана ка у тренућ прошли, правом чашћу и весељем српским“ (ст.10). Његови домаћини су Срби римокатолици, који не жале својих добара, нити времена, да угосте господара црногорског - укупно њих „тридест и четири“, с поздравом на вратима: „С добром срећом дошли!“ (ст.30-35).

Јасно је да Владика брижи за свакога Србина, ма које вјере био, јер за слободу треба сабрати све снаге и удружити их за опште добро. Римокатоличке везе итекао добро дођу, па се хоће и мало дипломатије:

„Загрле нас како своју браћу,
И сједну нас у позлатне стоце,
Пак одмаха кафу и ракију;
Кад исписмо кафу са ракијом,
Све нас зовну за сто благовати.
За њ весело и дуго сјећесмо
Частећи се сваком ђаконијом,
Јошт за сваком друго пијућ вино,

У њ спомињућ царе и ћесаре
 Који добра српском роду жуде,
 Пак и слобод црногорског гњјезда,
 А за здравље један другом зна се.
 Пошто ти се мушки напијемо
 И весело српски исмијемо,
 Конте Јосиф и два му синовца
 Начну опет од свег срца молит
 Да сви код њих ноћит останемо,
 А и даље колико нам воља
 Ка у правој Црногорца кућу“ (ст.35-55).

Захваљујући Његош и пратња одлазе, благодарећи таквој радости обостраној, завршавајући пјесмом, која је и написана, и за душу и поруку важну:

„О, Срби, свуд ли српствујете,
 Дужност чојства праву испуњате!
 Српствуј ђелом, вјеруј што вјерујеш:
 Лактом вјере глупост чојка мјери,
 А озбиљност ђелом и врлином!“ (ст.60-65).

Кратак преглед мањих пјесама Његошевих до танчина употпуњује његову свеколику српску мисао и осјећање, наду и визију да народ, са тако великим именом у својој славној прошлости, мора побиједити.

Можда кратком посветом у пјесми „ПУСТИЊАК ЦЕТИЊСКИ“, вриједи апсолвирати овај аналитички дио.

„Србин српском роду своме
 Ово дјелце посвећује.
 Његово је ситно цвјеће
 По ливади правој Српства
 И узрасло и побрато
 И у вјенац роду дато.“

Владика црногорски, Петар Петровић

Свака Његошева мисао је важна, ма о ком његовом дјелу да је ријеч. Како са хронолошког аспекта њихова настајања, па и пјесничке снаге и зрелости. Логично је израстање његова генија у трилогију: *Луча микрокозма, Горски вијенац и*

Лажни цар Шћејан Мали. Ту су већ све велике идеје, мисли, поезија.

Његов народ и његова судбина највећи су појмови уз Бога и не иду једно без другог. Сатана, или Отоманско царство, па Латини непријатељи су његова отечества! И, у тим димензијама, „Удар нађе искру у камену, Без њега би у кам очајала“! (*Горски вијенац*)

Његош је свјестан мисије коју му је Бог, у историји, мјестом дао. Нити је лака, нити је мало. Сагоријевао је прикован, као „Прометеј на Кавказу“, али је знао и трпио. Проламао као рис. И сагоријевао! Као да му је најтеже падало „Зло домаће“. Али његова умност и генијалност су свему налазиле мјесто. Живот је текао, као у каквој величанственој, античкој, галерији трагизма. Надреалној, колико и реалној. Свему томе његов род, а понајвише позвани, много дугују. На плану изучавања свестраног, нарочито. Не би ли се склопио мозаик! А, има од чега и зарад чега.

Енглези су конституисали академију шекспирологије, а наш Владика Данило надвисио Хамлета! Имамо ли снаге за одговор?!

ПИСМА

Освртом на писма Његошева, с позиције државника, човјека и господара Црне Горе, на посебан начин он изражава, не само своју и народну суштину, већ и своје дјело. У потпуности су саображени сви садржаји, па их вриједи, на примјерима и показати, а нарочито како Господар гледа на Црну Гору и њену историју изван поезије и, може ли се учити директна веза његове људске личности са пјесником!? И, шта је заправо Црна Гора и њена национална идеја!?

У писму Мехмеду Решид – Паши, од 17 јула 1832. године, Владика Раде овако отписује на његове уцјене и пријетње:

„Прво, јошт кад је царство српско на Пољу Косову пало и невољно под иго турско дошло, од онога доба до данас Црна Гора непресјечно је како своју независност тако и своју вјеру сачувала и крв своју пролијевала само ради слободе, независности и своје вјере, нити се икад икому хоћела поко-

рити, знајући она добро почитовати шта је то слобода и предвиђајући каква би то невоља била туђима робовима бити“⁴.

Више него јасно, Црна Гора је само један крајичак од велике грађевине разрушеног Српског царства и, у њој је, непрестано остала слободарска искра, која треба и хоће да засвијетли над свијем Србима, како би скинули туђина и постали своји господари. Црна Гора, како ћемо то и доцније видјети, нема другог циља, нарочито не да постане некаква државица, у поснијем брдима, лишена своје царске српске славе и онога што је била. За такву идеју и трајућу борбу, непрестану, Његош се позива, као млад владалац, на Русију, своју заштитницу, како би Паша знао на шта мора рачунати и како би учврстио своје, не само владалачке позиције, већ и своју Црну Гору и њен слободољубиви српски народ. Он подсећа Пашу, како је још:

„Петар Велики, цар росијски, нама грамоте шиљао као јединовјерному и једноплеменому народу и своју милост и он и његови потомци, прејемници престола, ево за 120 год. нама указивао. Надамо се, дакле, да нас неће у потреби и сада заборавити“⁵.

Поред тога Владика Петар II Петровић Његош и духовни господар, али и поет, упозорава Пашу на Бога, црногорскога заштитника:

„Што ли нам пак сада пријетите да ћете на нас силну војску послати и нас све истријебити, то само је у руци свемогућег Бога, који управља судбом човјечијом и, колоко год се Ви уздате на своју силу, толико се и ми уздамо на Божију, која нас је за толико вријеме бранила да нас неће ни сада оставити“⁶.

Из ових јасних реченица до краја се расвјетљава вријеме Његошево и однос према окупатору његова отечества и да је Црна Гора слободна од тога тлачитеља и да се с њом не може уцјењивачки разговарати:

„Што ли нас сада зовете да се Вама предамо и рајом турском постанемо, не видимо нимало да право на то имате, јер како ће тако наједанпут туђијема поданицима постати

⁴ Писма, Целокупна дела П.П. Његоша, Београд-Цетиње, 1980. стр. 37

⁵ Исто

⁶ Исто

Црногорци, који су више од 400 годинах свагда мужествено непријатеље од себе одбијали, а само да слободу и независност у овијема неплоднијема и пустијем кршевима сачувају и да слободно по закону своје жртвоприношенија могу совершити и Господу Богу приносити, који ће свагда држати страну праведнијех и њима на помоћи бити⁷.“

Црна Гора је и овдје и, не само у поезији, истинско огледало старог српског витештва, одважности и истрајности да се до задње капи крви бори и избори за свети циљ свеколике српске слободе. Она је примјер свим осталим Србима у тој оданости светињи старине, светињи слободе:

„Тако исто и ми сви јединодушно пролићемо нашу посљедњу капљу крви за вјеру, слободу и независност, и да знате добро да Црногорци ради су све до посљедњега погребсти себе под развалинама својијех кућах и со тијем оставити потомству свједочанство гробовијех крстах да су пострадали за вјеру и отачество неголи потпасти под иго туђега ропства⁸.“

Овај завјетни став веома је изразит и у писму проти Георгију Николајевићу, гдје одмах на почетку каже:

„Црногорска пјесна:

Ко ћ уфатит маглу у висине,
Ко ли Црну Гору покорити!⁹“

„Нека се Турци фале и говоре што им је драго, ми за њихове пријетње не маримо. Имали смо се кад од Косова познати једни с другијема.

Доиста ми и Турци, доклем год једном траг из Европе не погине, оном ћемо здравицом напијати којом смо и досле¹⁰.“

До краја су јасне све појединости у ставовима слободара и агресора и, ван сваке је сумње да је Црна Гора неодступно везана за своју завјетну мисао слободе и акцију, свјесна да до краја мора истрајати, као и тога да онаква каква је, у обручу тирјанина, није нимало срећна:

„Али је опет с тим знаменита што је коматић од развалинах нашега царства, као једна ластавица (ћошак) од разва-

⁷ Исто

⁸ Исто

⁹ Писмо Георгију Николајевићу, стр. 194.

¹⁰ Исто

линах једнога великога града. С тога је знаменита Црна Гора што је доиста показала шта може слабији са силнијем, што може човјек, кад хоће, радити. Црна Гора је гњијездо војинствене гордости, ђе се браћа, јединци синови - све радо на жртву дава, само да остане непорочна чест прађедовска. Црна Гора је урна у коју је силно име Душаново прибјегло, у којој се свештено храни витешко име Обилића и Скендербега¹¹.“

Његош је свугдје и у свему извиискра косовске мисли, неумрли апостол Христов и косовски, Прометеј прикован за посне кршеве Црне Горе, у косовском збјегу, који достојанствено живи и умире за свој идеал – слободу Српства!

Његош Илији Гарашанину, у писму од 11. новембра 1850. године пише: „Највиши је аманет и светиња наша после имена Душанова име Карађорђејево. Ко је оване имену противник, тај није Србин, но губави изрод српски¹².“

Владика поздравља Гарашанина са: „Збогом, дико рода“¹³.

Преписка Његошева је, у цјелини драгоцјено свједочанство онога времена, али и свих која ће доћи за тачно и јасно разумијевање његове српске националне идеје и схватања црногорске историје, у контексту Завјетне косовске мисли, Његошем узвишене и утврђене!

¹¹ Исто, стр. 195.

¹² Исто. Писмо Илији Гарашанину, стр. 196.

¹³ Исто

ПУТОШИС

ПУТОШИС

Лабуд ДРАГИЋ:
Њујорк(2)

Биљана ЖИВКОВИЋ:
Зайис из Мейхохије

Одлазак Капеле,
долазак ...



Лабуд ДРАГИЋ

ЊУЈОРК (2)

(наставак из претходног броја)

Очаравајући су нетакнути предели у Вест Честеру. Често су то према Хадсону величине неког мањег града. Сам Вест Честер највише подсећа на Дедиње под претпоставком да се простире све до Смедерева и Рудника. На таквом простору има места за паркове са ливадама и једрим лединама у које ретко ко долази па имају изглед нетакнутих а марљиво одржаваних површина, попут најчистијих ливада са језерцима и околним шумарцима, с великим дрвећем и јатима дивљих ћурки које су наводно спасиле мисионаре.

Ови су, како казује легенда, најпре заискали помоћ од локалних Индијанаца који су их нахранили, а потом научили како да лове ћурке и спремају их за храну. Следеће године су мисионари позвали домороце у госте и све их поубијали.

Догађај се у Америци слави као дан захвалности, а понегде га зову и Ђуркин дан.

Елис Ајленд се види са шиљка Менхетна из Батери парка. (Име, *Бајтери њарк*, добио је у спомен на енглеске војнике који су пали при отимању Менхетна од Холанђана, када је Нови Амстердам постао и Нови Јорк, то јест – Њујорк. На истом месту је и споменик индијанском поглавици који је Менхетен продао за 24 долара и нешто стаклених перли.) На неколико стотина метара ка дубини острва био је и зид који је спречавао налете Индијанаца са североистока. Улица која је по томе зиду добила име зове се Вол стрит и у њој је финансијски центар света, а у непосредној близини – на самом ушћу реке Хадсон – су биле негдашње куле Светског трговинског центра.

Централ парк на један посебан начин допуњује ону мистичну димензију Њујорка која се осећа, препознаје на многим местима. Поглед на Парк вам нуди првобитни изглед острва и муњевито прелазите временски лук од 300 до 400 година. По том комаду земље са језерима и шеваром назиру

се почеци његова настанка и посматрач призива у машти изглед овог предела из времена кад су њиме крстарили ловци наоружани стрелом и копљем, па вам донекле и такве асоцијације одгонетају део оне тајновите ауре препознатљиве у многим деловима овог града.

Парк је савршено уређен. Беспрекорно чист, огроман, с три језера и свим траговима исконског изгледа. Наравно, нема урођеника који су ту живели у примитивним настамбама уз огромне гранитне стене настале у посебним фазама геолошких надахнућа, које извирују из тла. Цео Њујорк је на великој гранитној громади чији делови се виде у појединим четвртима, у Харлему, на пример, или овде у Централ парку.

Староседеоци овог простора на ком је Централ парк (као и целог Менхетна уосталом) били су Индијанци и нису мењали начин живота ни током настајања града. Нашли су се у својим учерицама од прућа окружени дворцима и палатама мислећи да су кадри одбранили своје исконско право на исконски начин живота. На крају су једноставно са својим историјом навикама и својим потлеушицама однесени негде далеко.

У Старбоксу се пије добар зелени чај и изврсна кафа за један долар по принципу самопослуживања. Топло је, не пуши се и можете остати неограничено време. Ту сам у једном од њих близу палате ОУН седео у друштву три грације. Оне беху у освајачком походу на Америку: Маја, Драгана и Милица.

Драгана С је са 18 година добила на лутрији зелени картон и кренула у освајање својим оптимизмом и невероватном лепотом. Упознао сам је на Сајму аутомобила у Београду, мислим да је представљала најновији модел BMW-а, после се показало да је песникиња. Само коју годину касније добила је зелени картон и обрела се на Менхетну. Становала је у Квинсу са другарицом Аксином Рускињом. Дошла је на књижевно вече са још три другарице које сам том приликом упознао.

Вече је било у једном одељењу Националне библиотеке у близини Музеја модерне уметности (МОМА)

Наше девојке у НЈ су помало повучене, суздржане и још профињеније и нежније него у Београду.

Милица се бави филмом.

Знања о филмској монтажи осведочена дипломом београдске Академије ФДУ Милица је однела на Менхетн и при-

менила у једној познатој продуцентској кући. Носила је нешто сањалачко у погледу и несвакидашње прибраност, непојамну мудрост за свој узраст, а нешто доцније, како сам сазнао, започела је сарадњу са Де Ниром.

Маја се бавила превођењем. Показале ми је Шекспирово позориште у Централ парку, и доцније превеле оне стихове са сабље персијског калифа – која је, украшена бројним смарагдима, рубинима и дијамантима, искована од челика леденог сјаја у галерији на спрату била доступна погледу.

Ево тог превода:

Калиф Али је рекао: Сабљом овом бијем бишке за ишину божју, не свој слуџа већ слуџа божји. Ја сам лав божји, а не лад лавова, дела моја сведоче о вери мојој, у ративима доказаној: кад сабљом манем, Господ њоме мане. Јер ја сам свој сојствени мач, живи зрак сунца И, као мач мој, њокривен драгим камењем на гривици; када у бици ударам, ја не убијам већ живим.

Руми Маснави (Prevod M.Savich 3. 06.2008.)

Калиф поручиваше са сабље да је он потомак Сунца и нећак Месеца он кад махне то Алах махне. Не знам је ли већ онемоћали калиф посумњао и у Алахову снагу или је остао при истом уверењу – сабља са уписаном поруком стоји онамо и мами погледе.

Сетио сам се како је Џингис-кан при освајању једног града, спазивши џамију у упитао ко станује у тој кући.

Рекоше му да ту станује Бог.

Кан одговори да само будала може поверовати да Бог може стати у тако тескобно здање.

На Менхетну сам, захваљујући мојим домаћинима Душку и Ђини, посетио зграду Уједињених нација и једно предавање на Колумбија универзитету. Присутствовао сам предавању нашег амбасадора у УН који је некако снебивајући се најавио сецесију Косова и Метохије. Наша дипломатија чини ми се увек ради за земљу домаћина, али о трошку Србије. И игра улогу каваза или чауша, често се огрћући плаштом визионара и профета.

У једној великој робној кући срео сам продавачицу која се захваљиваше на руском!

Након два-три сата девојке се разиђше. Остадох сам у Старбоксу усредсређен на најбаналније детаље свакодневице.

Испред једног грандиозног небодера боје чоколаде спазио сам црнца који је јео чоколаду. То је призор који неко не би ни запазио, али ја сам му се потпуно предао као да присуствујем епифанији. У једном тренутку схватих да сам се заборавио и кренух ка Централ парку. Тада сам разумео да је Менхетен зачарано острво и да са њега нема изласка.

Сетих се девојака и осетих потребу да им довикнем свеже сазнање. Али оне су биле негде далеко. Схватио сам да бих услед великог посматрања све више и сам бивао црнца, све мање белац. Гледао сам их у возовима. Било је ту сурових изоштрених интелигентних и врло одлучних лица.

Приметио сам да многи незнанци у Америци траже у мени неку врсту савезништва. У њиховим погледима препознавао сам наглашену жељу да имају моју сагласност и наклоност. Нарочито Порториканке и неке путнице из Колумбије које су ми намигивале и збијале шале на рачун кондуктера у возу. Довољан је био само наговештај смешка или сусрет погледа па да им се отвори срце и подигне самопоуздање до неслућених висина. Чини ми се да је мноштво ових људи у америчким симболима моћи и њеним персонификацијама и хипостазама слутила неку врсту лажи коју је нужно што пре раскринкати.

На Петој авенији ме је поздравио један рабин. Имао је дугу седу косу и најпре ме је дуго гледао у очи потом ми се наклонио са одстојања од два метра скинувши шешир. Помислио сам да ме је заменио с неким, али сам се и ја наклонио њему врло пристojно, жалећи истовремено што не носим шешир. Имао је бело, племенито, продуховљено лице и врло крупне очи као сви људи који доста времена проводе у молитви.

Сличан сусрет имао сам са једним младим Јеврејином на самој књижевној вечери који је помало говорио српски, хвалећи се да зна ћирилицу. Купио је примерак моје књиге *Крв и вода* на којој сам му написао посвету. *Јехуди, који неодољиво љодсећа на Хрисиа...*

Замишљао сам да бих у четврти коју зову Чајна таун могао упознати кинеског милионера. Видео сам страшно лице с оживљом бившег тешкаша у ултитимат фајту, с живим погледом који упозорава и прегрштом прстенова украшених дијамантима што су из његове разбојничке шаке блистали нестварним сјајем бацајући бритке светлосне бодеже кристалне

јасноће околу. Нигде злато нема такав сјај, нигде не сијају дијаманти таквом чистотом као из руку разбојника!

Моји домаћини су у Вест Честеру. Место се зове Харстдел, а оно место једну станицу раније зове се Скарсдел, а у продужетку ка северу су Бела поља.

Са станице из Харстдела сам свако јутро око 10 кретао на Менхетен. Воз је ишао сваких 15 минута и онда су се овим редоследом низала имена места кроз које пролазимо: Харстдел, Скарсдел, Крествуд, Такахо, Бронксвил, Флитвуд, Монт Вернон вест, Викфилд, Фордхам, 125. стрит, Харлем, Гранд централ.

Разуме се, свако место изговорено у разгласу воза има своју музику и свој звук као: Harlem - 125th Street, Fordham! (нарочито Fordham!), Wakefield, Mount Vernon West, Fleetwood, Bronxville, Tuckahoe, Crestwood, Scarsdale, Hartsdale... Глас из аутомата је некако архаичан помало сањалачки, благ и музикалан. Одсутан као из неког далеког времена

У повратку иста музика обрнутим редоследом: Гранд централ, Харлем, 125th Street, Fordham, Wakefield, Mount Vernon West, Fleetwood, Bronxville, Tuckahoe, Crestwood, Scarsdale, Hartsdale... Harlem Line Grand Central –Wassaic...

West Chester...

Увек ми се чини да боравећи у неким местима постајемо део њих и да преко имена тих места некако дубински, кроз време скенирамо и продиремо у саму суштину тог простора, васпостављајући неки доживљај који су имали његови негдашњи житељи.

Ово ми се осећање наметало при изговору речи Та-ка-хооо, коју сам први пут идентификовао као индијанску и сваки пут сам је изнова проживљавао са свим што је могла обухватити од времена настанка. Реч је просто иницирала експлозију асоцијација из неког детињства овог континента и његових првих становника који су именовали пределе, дрвеће и свеколику фауну и флору, све природне појеве од пуног месеца до ветрова, снега кише и слане. С том речју бих се истога трена преместио у неку древну прошлост ових предела када они нису познавали белог човека: запљускивала је таласима асоцијација и чинило ми се да су у њој садржане душе побитених Индијанаца, душе свих Индијанаца који још галопирају на невидљивим коњима, јурећи за челичним чудовиштем које је узурпирало њихову тишину. Река дрвеће и дивље ћурке све

је то носило вредност неке мистичне загонетке која сад тек сазрева и добија на значењу.

Та–ка–хооо, тако се изговара то место и чињаше ми се да је тај звук спона с његовим искомским значењем и изгледом, с неким ко је први изговорио ту реч: Та–ка–хооо. Древна је земља – кажем себи. То је основни закључак. Она носи све друге мисли, сва сазнања. Људи ће подићи грађевине достојне дивљења, али је извесно само једно: древна је Земља. Та–ка–хооо...

Поново чујем ехо свих тих имена негде дубоко у свести, у памћењу, у времену које траје. Присећам се да је овде пре потпуне превласти белог човека била успостављена конфедерација под називом Ходеносони а чинила су је племена Ирокези, Мохок, Сенека, Онеида, Онондага и Кајуга.

Често сам имао утисак да цео тај простор одаје дух неког древног времена, неког давно несталог света и то сам толико јасно осећао да понекад то беше уверљивије од самог догађања пред мојим очима од онога што се ту преда мном збивало.

Један од неизбежних закључака који се намећу нашем човеку јесте и тај да Американци не штеде на грејању: греју се подземни пролази, надвожњаци, понегде и отворене улице... Има се утисак да енергија кипи одасвуд и да је највећи проблем како је што више утрошити.

Поменути Рокфелер центар је на Петој, заузима простор између Пете и Шесте авеније од 48. до 51. улице. Небодер је у белом мермеру и иде небу под облаке са јасним и врло битним изузетком. Док сви небодери у Њујорку иду с нулте тачке тј. од тротоара, Рокфелеров се пење из удубљења дубоког најмање два-три спрата. Ка улазу се силази наниже у амфитеатар с великом фонтаном у којој се купа Хермес од злата. Колико је са темељима ишао у дубину и да ли се спустио испод нивоа океанског дна остављамо на машту посматрачу. У роману *Мађионичар из Луиблина* на једном месту Сингеров јунак вели како се земља може пробушити. Могуће је да је та индигензна идеје овде примењена те би се, у том случају, Рокфелер могао појавити и на супретној страни хемисфере с новим Рокфелер центаром.

Ако је Париз *йокрејни йразник*, како га је назвао Хемингвеј, Њујорк је празник који ради двадесет четири сати

на дан, свих година, месеци, тренутака – до судњег дана или до краја времена.

Четрдесет седма улица ја највећа берза дијаманата на свету. Застанете ли пред излогом, часом ће неко из радње изићи и повући вас за рукав да вам нуди дијаманте.

Свако ко је застао пред излогом могао би за њих бити потенцијални купац.

Једно вече сам се нашао на једној другој великој станици као ја је као и Гранд централ у подземљу, истина не тако импозантних димензија али сасвим модерна и урађена у белом мермеру. Наравно, прегрејана је и пуна клошара. Све подсећа на сцене из многих виђених филмова. Те ноћи у главном плану беше високи маринац под пуном ратном опремом који на ланцу држаше снажног вучјака и разговараше с неком девојком.

Сетио сам се да сам је видео у јутарњем возу. Очијукала је и зевала као да се тек буди и договара сусрет са муштеријама, казујући какве све услуге нуди. Прекопута ње једна дама мењаше боје саблажњавајући се оним што чује. Дијалог сам пратио на основу гримаса и свакаких израза запањености – и, с друге стране, савршено опуштену младу девојку која шапуће у слушалицу шта све уме. И сад сам је, ето срео ту у разговору с маринцем у једној надреалној сценографији, док су ме Драгана и њен пријатељ чекали да ме одвезу у Вест Честер. (На жалост, то се одужило јер смо завршили на Таппен Зи мосту који сам препознао на основу једног ранијег боравка у Њу Џерсију).

Сутрадан сам је (ону девојку из воза) опет видео при повратку с Менхетна. Препознала ме је. Осмехнула се. Рекох јој *tomorrow*, али тада сам био већ на Гвардији и полетао према Европи.

Човек који ограничено борави овде стално је у страху да му могу измаћи неке значајне ствари, догађаји или места. Зато сам се усредсредило на музеје и приватне колекције, а једна од њих је свакако врло чувена Фрикова.

ФРИК (**Frick Collection**) је мали музеј смештен у палати која је била власништво и кућа Хенрија Фрика (Henry Clay Frick).

О њему се зна да је био барон (или краљ) челика, а можда и угља, те да је сарађивао тј. трговао (муљао) са Ендрју Карнеџијем (Andrew Carnegie) који је такође био познат као

краљ челика. Чули сте већ безброј пута о концертима у Карнеџи холу!

Зна се и то да је био бескрупулозан пословни човек (businessman), и да са Карнеџијем није био у великој љубави, али посао је тражио своје. Није био школован али је био способан као да је био савременик наших реформатора. Оставио је силно богатство у Пенсилванији и New York-у.

Први милион уложио је у изградњу луксузне виле у коју је сместио богату уметничку колекцију.

Палата је рад архитекте Томаса Хастинга (Thomas Hastings) i sažidana је 1913-1914 године.

У то доба, дуж Пете авеније, од 59. улице идући северно биле су грађене само палате за приватну употребу. Осим врло мало приватних клубова и хотела на тој страни није било значајнијих грађевина. Године 1930. архитекта Џон Расел Поуп (John Russell Pope, рођен 24. априла 1874. у Њујорку, † 27. августа 1937) амерички архитекта, представник историцизма, направио је измене и потребне адаптације за употребу зграде као музеја који је био отворен 16. децембра 1935. Осим овог преуређења на Фиковој кући, међу најпознатија дела Џ.Р. Поупа су и зграда Националног архива и евиденција управе, затим Цеферсон Мемориал и Западно крило Националне галерије уметности у Вашингтону.

У Фриковој збирци су осим Фрагонара и Вермер ван Делфт, *Госпођа и служавка*; Пјеро дела Франческа (Piero della Francesca) (*Saint John the Evangelist*); потом: Барна да Сијена, Ђентиле да Фабријано, Ђовани Белини (*The Ecstasy of St. Francis*); Малвина Хофман; Ханс Холбајн Млађи; Рембрант, Франсоа Буше, Чимабуе, Џон Констебл, Жан-Баптист Кампј Коро, Жак-Луј Давид, Алберт Кујп, Томас Гејнзборо, Ел Греко, Франсиско Гоја, Гранс Халс, Жан-Огист Доминик Енгр, Пјер-Огист Реноар; Андреа Ричио, Јакоб ван Рујсдал, Тицијан, Џ.М.В.Тарнер, Антони ван Дајк, Дијего Веласкез, Џејмс Мекнил Вистлет, Јан ван Ајк.

Фрагонар је заступљен платнима великог формата од пода до плафона, а цео циклус је под насловом „Les progres de l'amour dans le coeur d'une jeune fille“ ili на енглеском „Love's progress“ ili „On the topic of love“

Музеј Метрополитен требало би посећивати у етапама, према тематским целинама почев од египатске уметности

преко Грчке и Рима до уметности новијег доба – јер ћете већ код прве посете схватити да морате доћи још неколико пута.

Само дворана са мумијама из старог Египта је подељена у неколико галерија. Мумије су у папирусу, а неки саркофази су растављени и могуће је на њима пратити технику израде која је фасцинирајућа. Прављени су без ексера или било каквих закивака осим дрвених клинова и тада познатог лепка од рибље кости и смоле еукалиптуса. Смоле су уједно коришћене за балсамовање, а мумија је пажљиво умотавана тракама папируса.

У једној одаји на спрату налетех право на добро знану слику Гистава Мораа која се зове *Egipci sa sфиниом*.

Слику сам донекле доживео као сусрет са властитим открићем јер сам је десетак година раније имао на корици своје књиге приповедака која је у београдској Просвети изишла под насловом *Дивљи анђео*. Овде је био оригинал онога што је било на првој корици. Све је деловало помало фантастично, те ме је подстакло да се мало темељније заинтересујем за Гистава Мораа чије се слике налазе по свим великим музејима света, мада је највећи део сачуван у уметничковој кући у улици Ларошфуко 14 у Паризу, где је био професор на Академији лепих уметности. Утицао је на модерне струје у француском сликарству у првом реду фовисте и надреалисте.

Андре Бретон га је негде спомињао као претечу надреалиста. Једно његово платно *Уморни кенџаур* налази се у Народном музеју у Београду, а чувена Просветина Енциклопедија посветила му је цела четири и по реда. Мора је учио сликарску вештину на Академији лепих уметности у Паризу. Његове слике, акварели и цртежи првенствено представљају библијске, митске и фантастичне сцене. Извршио је велики утицај на фовизам и надреализам. Био је добар познавалац „старе уметности“, обожавалац грчких класичних кипова и љубитељ оријенталних вредности попут свиле, оружја, порцелана, тепиха. У својим сликарским фантазијама уносио се у древне митове, али не у саме садржаје митова, већ у загонетност стања сна и очај и страх људских душа које се управо буде. И поред крајњег субјективизма, његове боје имају сензуалан сјај и често рафинирану драж површинског учинка. Његове слике долазе из фантазије и требало би да помире емоције, предказања, мисли, унутрашње искуство и сањалачке импулсе.

СОХО је назив кварта у доњем делу Менхетна назван SoHo што је скраћеница од SOutH of HOuston street.

Овај историјски део града познат је по зградама прављеним од гвожђа, и као такав под заштитом је од 1973. Средином 19. ог века ту су биле смештене разне пословне радионице лаке индустрије и током година крај је постао запуштен, прљав, потом напуштен и опасан. Шездесетих година прошлог века донет је закон о рестаурацији и конзервацији старих објеката и тако је данас тај крај чувен као место уметника, галерија, скувих бутика, ресторана и веома луксузних станова.

Године 1911. овде је избио пожар у фабрици кошуља која се звала *Triangle Shirtwaist Factory* и налазила се у згради званој Asch Building, 23-29 Washington Place (у доњем делу Менхетна), а данас се та зграда зове The Brown Building и укључена је у списак историјских зграда и као таква заштићена је законом. Пожар се десио 25. марта 1911. У фабрици су радиле новодошле имигранткиње, већином Италијанке. Радни услови су били сурови и шефови су их закључавали у радним собама и строго надгледали. Кад је пожар избио, сви излази су били закључани а ватра се ширила великом брзином. Погинуло је 146 особа, већином жена, од којих је најстарија имала 48 година а две најмлађе су имале по 14 година (средње годиште је било 16–20 година) Већина је погинула бацајући се с прозора. Тада се почела све више и више развијати свест о потреби закона и регулисања радних услова и о безбедности радника.

Управо у том делу је било на злу гласу место познато по имену Пет тачака (The Five Points) – квартал у доњем делу Manhattena. а име Five Points је дошло отуда што су се улице укрштале у пет „тачака“: улица Orange Street (сад Baxter street), Cross street (сад Mosco street), Anthony Street (сад Worth street) што је давало посебан блок и одатле пет „point“. Тај квартал је био познат као најгоре место по криминалу и болестима (колера, туберкулоза, жута грозница...) које су се ту запатиле због великог сиромаштва и нехигијенских услова. Данас се у том делу Менхетна налазе судски објекти - државни и федерални – на западној страни, а Chinatown на јужној. Становници и трговци из околних улица су се почели жалити

и давати петиције да се тај квартал уклони, што се временом и догодило.

Гледано са океана, Батери парк је почетак Менхетна. Одатле се види Статуа слободе и острво Елис Ајленд где се пре неких стотину година искрцао мој рођак.

Недалеко од Батери парка је Музеј Америчких Индијанаца који делује оскудно и на тренутке полупразно. Изложено је свега неколико кануа прављених од једног комада дрвета нешто прибора за лов и риболов. Нарочиту пажњу ми је привукла једна мешина од ваздушног мехура кита која је служила као пловак у лову на ајкуле. Изложено је нешто мрежа те нешто одеће од крзна где је најзаступљенија бела куна.

Музеј царине има огромну дворану где су на овалном плафону постављени рељефи освајача Америке. Поред Америга Веспучија, Колумба, Хадсона који је веровао да је ушће реке у ствари залив океана – ту је и талијански морепловац Веранцано. О њему ће бити још речи.

Процедура уласка на некад највиши небодер Њујорка – Емпајер стејт билдинг – слична је оној при укрцавању на авион за Торонто. Нема додуше изувања нити извлачења каиша, али скенери одраде део посла. Још једна контрола је на самом врху, Оданде гледате Њујорк „с висине“. Није то онај Борхесов а ни Селинов Њујорк. То је онај град из Апокалипсе – град од оникса, жада и драгуља свих врста а нису ретки ни кровови и куполе од злата.

Са врха Емпајер стејт билдинга Јелисијевић ми показује далеко на југозападу у просјају сунца у заранцима Верацанов мост, што подстиче моју радозналост и сазнајем да је Верацано, у ствари, француски истраживач талијанског порекла. Пуни назив тог моста је Verazzano- Narrows Bridge и спаја Стејтен Ајленд са Бруклином (Staten Islan- Brooklin)

Ђовани Верацано (итал. Giovanni da Verrazzano – око 1485. Вал ди Греву – 1528. Антили) био је италијански истраживач Северне Америке. Први је Европљанин, који је испитао источну обалу САД и открио многе значајне атлантске обале САД-а и Канаде, укључујући луку Њујорк.

Рођен је у породичном замку, у Вал ди Греву, близу Фиренце око 1485, мада има тврдњи да је рођен у Лиону. Верацано је себе ипак сматрао Фирентинцем. Иако је оставио детаљан извештај о свом путовању, детаљи његова живота су већином непознати.

Око 1506. учи се поморским вештинама крстарећи по Медитерану, а посетио је и Њуфаундленд.

Истражује пут према Пацифику. Француски краљ Франсоа I га је 1524. послао да истражи подручје између Флориде и Њуфаундленда, са задатком да се нађе пут према Пацифику. Пристао је крај Кејп Фира 1. марта. Затим је једрио дуж обала данашње Јужне Каролине и онда се окренуо поново северно. Једрећи крај обала Северне Каролине забележио је постојање унутарњег мора, па је мислио да се ради о почетку Пацифика. У ствари, радило се о естуаријима. Та његова грешка навела је картографе да нацртају Северну Америку као да је расцепљена на два дела, повезана малим копненим мостом. Читав век та грешка није била исправљена.

Усидрио се крај Њујорка

Верацаново путовање 1524. Неколико пута се искрцавао и контактирао са Индијанцима на обали. Прошао је неколико пута крај Чесапик залива (енгл. Chesapeake Bay), али га није забележио. Није забележио ни постојање реке Делевар. Једрио је дуж обале данашњег Њу Џерсија и ушао је у Њујоршки залив. Усидрио се између Лонг Ајленда (Long Island) и острва Стејтен у самом заливу Њујорк. Од њујоршке луке наставио је јужно обалом Лонг Ајленда и дошао је до Нарангесет залива, где је срео Нарангесет домороце индијског племена Wampanoag. Следио је обалу источно и северно до Мејна, кретао се обалом Нове Шкотске и вратио се у Француску пролазећи крај Њуфаундленда.

Касније Верацано је још два пута путовао у Америку. Први пут је секао дрвеће у Бразилу. Не зна се поуздано узрок Верацанове смрти. Према неким изворима завршио је на карипским острвима у рукама карипских домородаца – људождера 1528. на трећем путовању у Нови свет. Према другим изворима ухватили су га Шпанци и обесили као пирата у Кадизу.

Иако је био први Европљанин, који је боравио на источној обали САД, својевремено није био прослављен као други истраживачи сличног калибра. Донедавно су путовање Хенрија Хадсона 1609. сматрали почетком европских истраживања Њујорка. Тек од 1950-их и 1960-их Верацаново име и репутација се враћају, тако да се један од већ поменутих мостова у Њујорка назива Верацано-Нероус по његовом имену.

The Manhattan Art and Antiques Center је чувена антикварница коју још зову и Антикварница код Персијанца и налази се на углу Друге авеније и 56. улице. У њој се може наћи свега од ретких комада намештаја до најскупљег порцелана, сребрног и златног посуђа, предмета од слоноваче и жада до најневероватнијих примерака хладног и ватреног оружја, накита, драгуља...

Ништа мање није занимљива ни такозвана Пећина драгуља или Astro Gallery of Gems која се налази на Мадисон Авенији и 34-ој улици.

Овде се могу видети готово све врсте полудрагог камења од малахита, аметиста, топаза и оникса до калцедона, берила или сафира у разним облицима и величинама, а понајвише их је у геодама које су у ствари агрегати кристала настали у еруптивним стенама и расту од зидова према средишту. Имају купасти облик, понеке личе на огромне векне хлеба или на старинске примитивне пчелиње кошнице. Располућене по дужини откривајући чаролију кристализације и сву маштовитост вулканских активности.

Геоде се стварају тако што у мехуре лаве полако продире термална вода која носи састојке минерала. Кристали почињу да се формирају кад вода стане да се хлади, а који ће се минерални слој наталожити зависи од минерала кога је вода донела.

Биљана ЖИВКОВИЋ

ЗАПИС ИЗ МЕТОХИЈЕ

(Манастир Зочиште и древни Ораховац – од света одсечени)

И мртви Срби смејају!

На брежуљкастој иштомини југоистока Метохије смеишени су древни српски манастир Зочиште, и места Ораховац и Велика Хоча. Ови браници православља иријадају иризренском округу. Пути до Зочишта води нас кроз бројна шиптарска села која су по дивљој ирагни, ирљавиштини, смеишишту разбацаном на све стране, иостала ирејознаиљива. И даље се виоре скоро из сваке шиптарске куће, као по директиви, албанске црно-црвене заставе. „Знамења” фантомске државе, која хисторично месецима оиседа моћне и мање моћне земље по свеиу иросећи „независности”!

Чак у изловима ирловина, на бензинским иумиама и раскрићима, окуирирали свако дрво, јарак и српску рушевину - црни орлови. Намећу шиптари иуђинске називе нашим древним насеобинама. Називи без значаја, без историје, без смисла, без вере и свеилости.

У великој светињи Зочишту, где смо се поклонили св. Козми и Дамјану, рекоше нам двојица монаха да се манастир из 15. века увелико обнавља. Звоник је постављен. Приводи се крају изградња конака и трпезарије. Светињу су шиптари палили и рушили 1999, а фебруара 2004. био је уништен до темеља. Сада ниче из пепела, незауостављиво. Улазимо у новоизграђену продавницу, у њој рафови с књигама, поукама и житијама светитеља, иконе и кутијице са тамјаном, крстићи, кандила. Посматрамо сваки детаљ манастирске порте, у којој, иако је зима, снега скоро да и нема. Почине трава да расте, и по који цветак, баш као да је почело пролеће. Поред чесме, с десне стране светиње, пале се свеће. Овог зимског ветровитог, дана у манастирској цркви би нам топло, можда због близине прелепог изрезбареног иконостаса, чудотворних икона, или неугаслог кандила. А испод богомоље, на благој удолини,

српска почивалишта. Гробље, које је у протеклих 15 година много пута скрнављено. Монаси и неколико искушеника, ревностно чисте и сређују гробове. Негде је срушен цео споменик, негде разбијена мермерна плоча, на много места су поломљени крстови. Страдале велике породичне гробнице, као да се језиви ноћни зликовац, трудио да се затру трагови постојања православља. На многим гробовима нема никаквог обележја, сем утабане празнине... Чему се, сем страшној пропасти, надају они којима сени невиних не дају мира?! Сметају крстови мртвих Срба живим шиптарима!

Док се опраштамо од Зочишта посматрамо осматрачницу туђинске војске изнад наше богомоље. Искушеник Драган пролази трактором. И КПС нас прати! Одавно је постало јасно да је безбедност Срба на КиМ једино у Божјим рукама!

Наше одредиште, Ораховац, у новијој српској историји познато је као злокобно стратиште недужних Срба. На десетине породица је затрто. За многе се не зна ни данас где почивају. Отети, искасапљени... Болна је рана Ораховчана. Остало је мало Срба у Ораховцу.

Некада живописно место са прекрасним пропланцима, богатим виноградима. Сада је - логор за Србе. Из Ораховца и суседне Велике Хоче, у Душаново време био је изграђен подземни цевовод, боље да кажемо виновод, текло је царско вино за стони српски Призрен град! То с поносом причају и Ораховчани и Хочанци. Био је Ораховац једно од најбајковитијих српских села.

Виногради, ако су српски, опустели су сада! Запуштени су! Укоровљени! Незграпно и стихијно Шиптари граде. И муњевито. Као да се нечег прибојавају. Ораховац је тренутно већински шиптарски град. Дивље куће никле на српским имањима. Већ на први поглед се види да су пусти или срушени домови – само српски. Али, сада се убрзано „чисти терен“ тако да ничу као печурке, шиптарска здања, већином су без окречене фасаде. Пробијамо се аутобусом по каљуги, из улице у улицу, тражећи *српски џејо* - Ораховац. Много тога су шиптари отели, украли, спалили, срушили, опљачкали! Убили! Који Србин није био убијен, морао је да оде, ипак, неки Срби су се вратили, а многи повремено дођу да отплачу тугу породичних сећања. Присећамо се крваве опсаде Ораховца ратне године 1999. Тог лета су жртве били жене, деца, старци у рукама најокорелијих шиптарских зликоваца. И нису се

тима задовољавали, положј Ораховца су крвници искористили тако што су редовно убијали и комшије Хочанце, који су обрађивали своје њиве и винограде.

Аутобус се успиње, и чини нам се да лавиринту нема краја. А онда, се заустави испод православне цркве. Дочекују нас! Највише је малених. Улазимо у српску светињу, где је навике наших сународника, који нас одавно ишчекују. Ту је свештеник, Срђан Јеремић, старешина цркве Успења пресвете Богородице, саграђене 1859. године на темељима много старије српске богомоље.

—Пре рата, овде је живело преко 6.000 Срба, данас нас има око 350. Срби су стационарени око цркве, и ту махом живе, у централном делу старог Ораховца. Живот Ораховчана је много неизвеснији него Срба у осталим деловима Косова и Метохије. Могу с правом да кажем да смо међу најугроженијим. Ово је гето у правом смислу! Наш живот годинама се дешава у кругу од неколико стотина метара око цркве. Само у том пречнику се крећемо. И једино за ових четири уличице знају наша деца. Само мало даље је за Србе опасно! Овде се роди годишње - до четворо деце, а нажалост, много више умре. И венчања је мало, прошле године свега два. Оно што мало охрабрује, је повратак Срба, поготово, оних породица које су тражиле спас у земљама запада. Ето, те породице се враћају, па се надам, да ће дати Бог, да се талас *азиланата*, повратника са севера и запада Европе, увећа. У последње две године ни једна породица није напустила Ораховац. Срби више не одлазе. А и где ће, кад их свугде чека неизвесност, сиромаштво, несигурност- казује нам јереј Јеремић.

Дознајемо да је многа је ирашећих ироблема; од шога иде се Срби раћају, лече, иде се сахрањују.

—У албанском делу града је православно гробље, али Срби тамо не смеју да се сахрањују. Практично, ми више немамо своје гробље. Срби су почели привремено да се сахрањују у порти цркве. То привремено траје већ 15 година. Велико старо православно ораховачко гробље је у потпуности уништено. Некако је зло кренуло још 1998. године од Ораховца. Страшни дани су били, опсада, време када су шиптарски екстремисти упали у све институције наше државе, па и у полицијску станицу. Побили су све што су могли, а много Ораховчана је отето, на десетине је страдало. У околним селима Ре-

тимље, Оптаруша... све што је било здраво, младо српско убијено је! Научили смо лекцију, једино нас Бог чува. И само се у њега уздајемо. Ни у какву политику, политичаре, ни у какав „људски фактор”. Наравно, ми имамо много пријатеља, из целе Србије, који нас не заборављају и који су нас посећивали онда када је била права храброст доћи до Ораховца. Ту мислим на учитеље, професоре, васпитаче, медицинске раднике. Такви људи нам уливају наду, добијамо жељу и храброст да истрајемо. И свака посета из централне Србије за нас је велики дан и празник и за нашу децу. Није овде лако постојати! Свесни смо да је ово *света земља, мeтoх српски*, па ако нас нема - ко ће је чувати!? Косово би било изгубљено, ако га ми дамо, а то се неће десити! *Ми смо мало сtаго, али изабрано!*

Отац Срђан говори да је малишанима најтeже.

Деца су сада много изолованија, до пре неколико година имали смо помоћ од добрих људи, донатора, па су наша деца макар преко лета по 15-20 дана била ван Космета. За Српску Нову Годину нам је долазила Студентска организација „Уједињена Србија”, донели су за свако дете, пакетиће, играчке, књиге. Била је то неописива радост за њих! А онда и за нас, одрасле! Могли смо макар мало, један дан, да будемо са неким, нама блиским, ко нас разуме, коме је стало да нас!

Сусрећемо се и са ђацима ОШ „Доситеј Обрадовић”. Даринка Уламовић има 10 година и добар је ђак. Пантелија Стојић је три године млађи, ту је и његова вршњакиња Александра Уламовић.

–Дружимо се у порти цркве и у нашој школи. Нигде не смемо сами даље од наше улице. Понекад ми се чини, не само да познајемо све становнике српског Ораховца, све баке, деде, и бебе, маме и тате, него и све куце. А луталице припитомљавамо. Толико смо усамљени, ми деца Ораховца- каже нам Даринка.

Педагог школе Нејован Дегућ помно прати ђаке.

–Ораховачка школа има свега 48 ђака у свих осам разреда. У гимназији је 19 ученика. Сви у школи задужени смо за безбедност ђака. А деца нам се крећу, попут заточеника у кругу од 200-300 метара. Брига о безбедности се односи и на сваку кућу. Чим приметимо, да некога нема, одмах проверавамо да ли је све у реду. До 1999. године овде је било преко

6.000 Срба. Данас, ми малобројни живимо у окружењу 36. 000 шиптара, који не крију мржњу. Понекад ми се чини да су Ораховчани с правом огорчени. Изгубили су поверење у државу Србију. Она се са нама не бави, нити уопште са Србима са Косова и Метохије. То је више него очигледно. Стрепим да ће једнога дана, због таквих околности, у очају, напустити своја огњишта. Подсећам, Ораховац је некада био стари српски град, помиње се још 1353. године у списима цара Душана као богато виноградрско место. Цело то подручје.

Љиља Радић је понос Ораховца. Васпитачица је вртића „Наша радост”. Она је анимирала, и од страха сачувала, ораховачке малишане када је било најтеже 1998, 1999, 2004. Сада ради са 25 малишана. „Нашу радост” помажу несебично и самоиницијативно њене колеге из вртића у Београду, Новом Саду. Годинама.

Сазнајемо да је пре месец и по дана запаљена једна српска кућа у близини сеоског винограда, а породица Срећка Симића је опљачкана. Срби у Ораховцу добијају воду када се шиптари смилују, у просеку сваких три дана им одврћу славину. Смеће им одвозе сваких четири месеца, па је права срећа да нема зараза и болести. Српска телефонска и мобилна мрежа више година не функционишу. Једина веза са светом им је аутобус за Косовску Митровицу (70 км) који саобраћа два пута седмично. И то је на њихову одговорност, јер им нико не гарантује живот. На излазу из села је споменик пострадалим Србима од 1998. до 2004. Списак жртава је огроман.

САДРЖАЈ БРОЈЕВА: 31 – 40

САДРЖАЈ БРОЈЕВА: 31/32 – 40

Бр. 31-32**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Црнојорски језикомројрес*

ЈЕЗИК

Миодраг Матицки: *Творци њесничкој језика*

Душан Иванић: *Ка истјорији рјечомворсјива у новијој срјској књижевностји*

Слободанка Пековић: *Исидора о језику*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Момчило Настасијевић: *Белешке за айсолућину њоезију, За мајтерњу мелодију*

БЕЛЕТРИСТИКА

Алек Вукадиновић: *Коезија*

Николај Агафонов: *Јуродиви Гришка*

Добрашин Јелић: *Коезија*

Милутин Миланковић: *Демокрићос*

Вишња Косовић: *Коезија*

Никола Мацановић: *Лудило*

Серђо Бадиља Кастиљо: *Пећ беојрадских њесама*

Петар Рмуш: *Коезија*

ЕСЕЈ

Војислав Максимовић: *Косово у њоезији срјских њесника из Рејублике Срјске*

Предраг Вукић: *Ојлед о дому*

Драган Дринчић: *Косово-неошћућиви дио Србије*

КРИТИКА

Радоје Симић: *Пућевима научне истјине*

Драга Бојовић: *Усуг срјскоја језика или „Језик с маном у имену“*

Душан Крцуновић: *Риједак научно-њолемички жанр*

Мирослав Радовановић: *Лирска визија свейа*

Ђорђе Брујић: *Нечийач*

Предраг Живковић: *Изазови*

Сања Крстоношић: *Улазак на велика враја*

Гордана Крцуновић: *Одисеја у киклојској земљи*

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: *Сћари ћирилични најћииси (Ог Враћеновића до новских села*

Највише Бојдана Хајдељевића и један необјављен највише из Добра

ПУТОПИС

Радован Вучковић: *Етијип*

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

„Разговори о феудалним темама“ (*иолемика између Павла Зорића и Милорада Стојковића о црногорској књижевности, почетком 1969*)

СТАВОВИ

Вирус дукљанства у Београду (*остворено писмо председнику и ујрави удружења Дурмићораца у Београду*)

Фотографије: Горан Комар – записи на стећцима из старе Херцеговине

Бр. 33

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Ишја или нишја – ишјање је сад*

ЈЕЗИК

Стеван Кордић: *Од језивој крика до језика*

Милорад Телебак: *Шја је ново у новом српском Правопису*

ТЕМА БРОЈА: Гусле – српски псалмовник

Митрополит Амфилохије (Радовић): *Манасири и светио јудало*

Рајко Петров Ного: *О јуслама и Моцартиу*

Станислав Винавер: *Мој друј Пејтар Перуновић*

Милош Црњански: *Ушакмица јуслара код Алиашиној мосја*

Миро Вуксановић: *Јакобсон, Геземан и Греја Сикора о Танасију Вућићу*

Миодраг Ћупић: *Гусле – насљеђе херојске традиције*

Љубомир Милутиновић: „У чијој су руци јусле, у шоја је и снаја“

Дијана Црњак: *Гусле моје најдража музико. Или – зашћо волим јусле*

Илија Лакешић: *Музика јусала*

Светислав Д. Божић: *Из шмине јојање*

Момир Војводић: *Језичка енерија мушкој десетерца*

Василије Вајо Делић: *Гуслари су Божији рукосади*

Веселин Матовић: *Нијесу се сируне јокидале*

БЕЛЕТРИСТИКА

Милица Краљ: *ѿоезија*

Шћепан Алексић: *Писац*

Слободан Милић: *ѿоезија*

Константин Кавафи: *ѿоезија*

Драган Дринчић: *афоризми*

ЕСЕЈ

Милутин Мићовић: *Црнојорски Миноѿаур*

КРИТИКА

Момчило Суботић: *Херменеуѿичким умећем до исѿине о срѿском језику*

Предраг Живковић: *Црна Гора као двостѿрука ѿпровинција*

Јованка Стојчиновић Николић: *Улазак у круѿ*

Геден Стајић: *О књизи Шћейана Алексића*

Драгиша Мацгаљ: *Версификација Момира Војводића*

Милица Краљ: *Обнова (невидљивої) сѿрадања*

ИСТРАЖИВАЊА

Славо Стојковић: *Њеѿош и Бокелѿи*

Раде Р. Лаловић: *Једна скоро заборављена народна ѿјесма*

СТАВОВИ

Драгољуб Петровић: *Да ли бауљањем „ѿод евројски бар-јак“?*

ПРОМОЦИЈЕ:

Драга Бојовић: *О Слову – Словом*

Илија Лакушић: *Одбрамбена рејлика лицемјерју*

Будимир Дубак: *Језикоборсѿиво као боѿоборсѿиво*

Фотографије: Гусле

Бр. 34-35**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Нема ѿа, а иѿак је ѿу*

ЈЕЗИК

Милош Ковачевић: *Саѿласносѿ између језичкононсенсної усѿавної и насѿавної сѿаѿуса и назива срѿскої језика*

Драга Бојовић: *Језик „Великої браѿа“*

Весна Тодоровић: *Срѿски језик, уѿркос свему или у чему је ѿѿријешила срѿска ѿѿозиција*

Тодор Живаљевић Велички: *Оѿозицијо, нека ѿш је слава и хвала!*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Новица Петковић: *Језик, књижевносѿ и кулѿура*

Бр. 36-37**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: <i>Црнојорски језик и безимена књижевности</i>	4
---	---

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: <i>Корак њо корак - ка бесмислу</i>	19
Ксенија Кончаревић: <i>Норме комуникацијској њонашања у православној социолошкој српској језика</i>	26

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Предраг Драгић Кијук: <i>Језик и свјетлост</i>	43
--	----

БЕЛЕТРИСТИКА

Јела Спиридоновић Савић: <i>Перјаменити</i> (одломци)	53
Невенка Вуковић: поезија	63
Влајко Ћулафић: <i>Вјечнаја њамјаи</i>	69
Никола Миловић: <i>Сне</i>	72
Веселин Лазаревић: поезија	74
Славица Кнежевић: <i>Даше</i>	82
Милица Бакрач: поезија	92
Слободан Јовић: поезија	97
Неђо Вучетић: поезија	101

Преведена поезија

Бела Ахмадулина (превео Момир Војводић)	103
Николај Гумиљов (превео Миломир Булатовић)	113

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Петар Рмуш	122
------------	-----

ЕСЕЈ

Милутин Мићовић: <i>Окреи</i>	133
Снежана Милојевић: <i>Изузејњима се не може ојросијити</i>	141
Предраг Живковић: <i>Црна Гора – дух њлемена у ајонији</i>	146
Драган Дринчић: <i>Национализам</i>	154
Предраг Вукић: <i>Локални климајски колорити као литерарни мотив у неким њјесничким њековинама минулој и савременој доба</i>	161

ДАТУМИ**120 година од рођења Станислава Винавера**

- Стеван Кордић: *Српски Винавер Винаверов српски* 169
 Станислав Винавер: *Рајни другови* (избор) 177

СВЈЕДОЧЕЊА

- Митрополит Амфилохије (Радовић): *Умрише ѿ ѿвои, или убијање* 193
 Горан Комар: *Св. Василије Острошки и Тврдошки – ѿредање о ѿријеклу* 197

ИСТРАЖИВАЊА

- Лука Д. Цицмил: *Акорди ѿланиноѿивских рајсога* 207
 Раде Р. Лаловић: *Свадебени обичаји у селима око Калиновика* 213

КРИТИКА

- Илија Петровић: *У злу времену* 233
 Миро Вуксановић: *Гладне ријечи и гладни људи* 245
 Мирослав Радовановић: *Мајјска оѿерација ѿесничкоѿ ѿевања* 248
 Владимир Јагличић: *Служба* 254
 Веселин Лазаревић: *Љеѿоѿа искона, ѿраѿичностѿ, моѿѿѿва* 256
 Слободан Милић: *Наличје једноѿ миѿа, или – Данило Киш ѿим самим* 259

У МАКАЗАМА

- Бојан Рајевић: афоризми 267
 Јанко Јелић: *Моћ једноѿ „ѿѿреа”* 269

ПРОМОЦИЈЕ

- Дијана Црњак: *Не бој се, мало сѿадо* 277
 Жељко Вујадиновић: *Наука као ѿодвижнѿиѿѿѿво* 283
 Ранко Павловић: *Блаѿостѿ и оѿѿѿрина* 289
Скулптуре: Рајко Суѿић

Бр. 38-39**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

- Веселин Матовић: *ѿирилица – аорѿа српскоѿ национализма*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Зоран Мишић: *Шта је то косовско ојредељење* 31

ЈЕЗИК

Митрополит Амфилохије (Радовић): *Ново сјеме ћирило-мејодујевске и свейосавске јросејте* 41

Петар Милосављевић: *Тито – реализатор хрвајској филолошкој јројрама* 47

Драган Дринчић: *Језик и нација* 54

БЕЛЕТРИСТИКА

Милета Јакшић: поезија 65

Григорије Божовић: *Необичан мученик* 74

Милутин Мићовић: *Јама* (поезија) 81

Иван Негришорац: *Видиш ли свице на небу* (одломак) 88

Јелица Роћеновић: поезија 105

Стојанка Петковић: поезија 110

Преведена поезија

Олга Александровна Ричкова 115

Александар Алексејевич Анашкин 117

Јевгењј Лескин (превео Војислав Караџић) 120

ЕСЕЈ

Предраг Живковић: *Пред јоройом јтрадиције* 127

Предраг Вукић: *Ојлед о јсу* 135

Александра Милић: *Имјресије необичној урбанијетта јрада Којора* 142

КРИТИКА

Слађана Алексић: *Теоријско и мејодолошко дело Пејра Милосављевића* 153

Владимир Димитријевић: *Хрисјов јуј – јуј срјској народа* 164

Радисав Машић: *О србисјици, књижевносји и јтрадицији* 170

Мирослав Радовановић: *Поејизовани облик реализма* 174

Светлана Станковић: *Поејика духовној мира*

Вишња Косовић: *Јјесничко казије* 180

Миленко Ераковић: *Сјомен мозаик мрјвим* 184

јределима 187

СВЈЕДОЧЕЊА

- Томо Папић: *Истиине и неистине о Херцеговцима* 193
 Миро Микетић: *Ловћен са каџелом и Њеџошем* 207

ИСТРАЖИВАЊА

- Горан Комар: *Ђирилични најџииси Истиочне Херцеговине (од Бољуна до Заслаја)* 229
 Александар Б. Лаковић: *Кодеров онирички мџиолошки свети* 243
 Милорад П. Радусиновић: *Њеџошево доба у новели Марије Турнберџ* 264

У СПОМЕН

- Двије џодине од уџокојења џјесника Косџа Нинковића:*
 Весна Годоровић: *Косџо Нинковић или џоезија џорњих свеџшова* 274
 Радомир Уљаревић: *Кладенци џајноџ знања* 278

Карикатуре: Борис Боћо Вујовић, Горан Шћекић („Дан“) – избор Редакције.

Бр. 40

- РИЈЕЧ УРЕДНИКА** 4
 Веселин Матовић: *Пуј, џике, не важи се!*

ЈЕЗИК

- Милош Ковачевић: *О акџуелном џравоџису и џрамаџици „џрноџорскоџ језика“* 15
 Миле Медџћ: *Језичко блаџо срџске средњовјековне књижевности* 42
 Светозар Радишић: *Србица је искра и истиочниџије србскоџ живоџа* 48
 Тања Стојановић: *И инфиниџив и да + џрезени* 60

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

- Лазар Трифуновић: *Ликовни израз Косовскоџ џредања* 65

БЕЛЕТРИСТИКА

Петар Милосављевић: поезија	75
Никола Маловић: <i>Орканска бура</i> (одломак из романа у настајању)	81
Игор Ремс: поезија	86
Шћепан Алексић: <i>Билећки несудођени жангарм</i>	88
Живко Вујић: поезија	93
Миленка Цица Чоловић: <i>Посесирима чавка</i>	99
Тијана Тркља: поезија	1 8

ЕСЕЈ

Будимир Дубак: <i>Њејошев йолемос</i>	15
Вукашин Баћовић: <i>Вукова йобједга – међаш срјске духовносйи</i>	13
Радинко Крулановић: <i>Пред смирај своја живојиа</i>	11

КРИТИКА

Милош Ђорђевић: <i>Иденйиийейи и алийерийейи</i>	11
Ранко Поповић: <i>Ћойић новелисйа</i>	14
Радоје Шошкић: <i>Сйароенйлески јуначки сйев Беовулф: Ейски мејдани у свјейлу херојске иницијације</i>	19
Слађана Алексић: <i>Белейрисйичка дела Пејйра Милосављевића</i>	14
Лабуд Драгић: <i>Ойисци времена</i>	19
Светлана Калезић Радовић: <i>Ойварарење шкољке</i>	16

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: <i>Од Сйоца до Боке – наййиси на Сйарим сйоменицима срјској народа</i>	27
Слободан Јарчевић: <i>Подвала о бојумилима у Босни</i>	23

ПУТОПИС

Лабуд Драгић: <i>Њујорк</i>	245
-----------------------------	-----

Ликовни прилози: Тијана ДУЈОВИЋ





ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

**ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА** ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ.

КОЈА ЈЕ ПРУЖИЛА ОДЛИКУ УЧИСТАЊУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У Новом Саду

8 априла 2013. г.

Генерални секретар

Председник



Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.



ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140



9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају